

Catalogus Gebiedskenmerken Overijssel

8 november 2023

Inhoudsopgave

Ruimtelijke kwaliteit in de Omgevingsvisie	4
Inleiding	5
Ruimtelijke kwaliteitsambities	8
Werken met gebiedskenmerken	24
Inleiding	25
Voorbeeld uitbreiding bedrijventerrein	29
1. Natuurlijke laag	38
Overzichtskaart	39
Kenmerken, ontwikkelingen en ambities	41
1.1 Stuwwallen	44
1.2 Dekzandvlakte en ruggen	46
1.3 Brongebieden	48
1.4 Beekdalen en natte laagtes	50
1.5 Laagveengebieden	52
1.6 Hoogveengebieden	54
1.7 Rivierengebied, Oeverwallen en Komgronden	56
1.8 Zeekleigebied en randmeren	58
2. Laag van het agrarisch cultuurlandschap	60
Overzichtskaart	61
Kenmerken, ontwikkelingen en ambities	64
2.1 Essenlandschap	67
2.2 Oude Hoevenlandschap	39
2.3 Maten- en Flierenlandschap	71
2.4 Jong heide- en broekontginningslandschap	73
2.5 Laagveenontginningen	75
2.6 Hoogveenontginningen	77
2.7 Veenkoloniaal landschap	79
2.8 Rivierenlandschap, Oeverwallen en Komgronden	81
2.9 Zeekleilandschap	83

3. Stedelijke laag	85
Overzichtskaart	86
Kenmerken, ontwikkelingen en ambities	88
3.1 Historische centra, binnensteden en landstadjes	90
3.2 Bebouwingsschil 1900 - 1955	92
3.3 Woonwijken 1955 - nu	94
3.4 Bedrijventerreinen	96
3.5 Dorpen en buurtschappen	98
3.6 Verspreide bebouwing	100
3.7 Autosnelwegen	102
3.8 Autowegen	104
3.9 Gebiedsontsluitings- en erftoegangswegen	106
3.10 Informele trage netwerk	108
3.11 Spoor met stations	110
3.12 Kanalen en vaarten	112
4. Laag van de beleving	114
Overzichtskaart	115
Kenmerken, ontwikkelingen en ambities	117
4.1 Landgoederen en buitenplaatsen	119
4.2 Gebieden voor verblijfsrecreatie	121
4.3 Attracties	123
4.4 Stads- en dorpsfronten	125
4.5 Stads- en dorpsranden	127
4.6 Balkons en belvédères	129
4.7 Bakens in de tijd	131
4.8 Donkerte	133

Ruimtelijke kwaliteit in de Omgevingsvisie

Inleiding

Ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit is geen fysieke eigenschap der dingen. Ruimtelijke kwaliteit ontstaat in de beleving van mensen. Ruimtelijke kwaliteit is het resultaat van - bedoeld en onbedoeld - menselijk handelen en natuurlijke processen. Dit resultaat is zichtbaar in de vorm van ankerpunten en bakens: Een weg is mooi uitgevoerd en vormt een nieuw landschap om van te genieten. Water- en natuurgebieden herbergen veel soorten planten en dieren en er valt van alles te beleven en te ontdekken; ze zijn geheimzinnig, ze hebben iets subliems. Bebouwing ligt op de goede plek, vormt een mooie rand om op uit te kijken en je kunt er prettig doorheen. De essentie van onze benadering van ruimtelijke kwaliteit is dan ook dat we ontwikkelingen stimuleren die tot de verbeelding spreken. Ontwikkelingen leiden tot een omgeving die klopt, iets toevoegt en een tijd mee kan; er is uitgehaald wat er in zit. Kortom, ruimtelijke kwaliteit definiëren we als: Datgene wat ruimte geschikt maakt en houdt voor wat voor mensen belangrijk is. Of duurzamer gesteld: Wat voor mens, plant en dier belangrijk is.

Het basispalet in onze provincie is mooi en veelkleurig. Van het grootschalige water van het Ketelmeer naar de kleinschalige brongebieden van de beken van Noordoost Twente en van de hoogveenresten Engbertsdijks-venen naar de stationslocatie van Hengelo. Al die gebieden hebben een bepaalde karakteristiek en kenmerken, die we met deze Omgevingsvisie willen versterken en vernieuwen. In onze benadering van ruimtelijke kwaliteit spelen verschillende gebieden en hun kenmerkende eigenschappen daarom een belangrijke rol. Om het spectrum aan verschillende gebiedskenmerken inzichtelijk te maken hebben we ze gegroepeerd in vier 'lagen', elk met een eigen logica. Zo is er de natuurlijke laag, de laag van het agrarisch cultuurlandschap, de stedelijke laag en de laag van de beleving.

In de natuurlijke laag heerst de logica van de ondergrond en het watersysteem en hoe abiotische (bodenvorming, erosie, sedimentatie) en biotische processen (succesie van plant- en diersoorten) daarop inspelen. Dan is er de laag van het agrarisch cultuurlandschap; hier gaat het om het ten nutte maken van het landschap ten behoeve van agrarische productie. De derde laag is die van het stedelijk gebied, de dorpen en de infrastructuur. Hier draait het om sociale en fysieke dynamiek en diversiteit van de steden, dorpen en landstadjes en het verbindende netwerk hiertussen van wegen, paden, spoorwegen en kanalen. En tenslotte is er de laag van de beleving; hier komen natuurlijke, functionele en sociale processen bij elkaar. Dit is de laag die gaat over beleving (o.a. recreatie en donkerte) en identiteit (o.a. cultuurhistorie). Overigens is deze benadering van ruimtelijke kwaliteit in overeenstemming met de gangbare definitie. Deze is een optelsom van toekomstwaarden (die de kwaliteit in de natuurlijke laag uitmaken), van gebruikswaarden (die de motor zijn achter de laag van het agrarisch cultuurlandschap en de stedelijke laag) en van belevingswaarden (die worden gevormd door de laag van de beleving).

In deze Catalogus Gebiedskenmerken beschrijven we het provinciaal belang van alle gebiedstypen en -kenmerken en voegen we hieraan een ambitie en sturing toe.

Hoe gaan we ruimtelijke kwaliteit realiseren?

De ruimte en haar kenmerken zijn niet statisch. Er is van alles aan de hand. Zo is de landbouw aan een volgende vernieuwingsslag bezig. Deze leidt tot vergroting van bouwvolumes en nieuwe bebouwingsvormen op de erven. Een ander voorbeeld is de concentratie van het voorzieningspakket in een aantal centrale kernen, waarbij een oplossing moet worden gevonden voor geparkeerde auto's, borden en pijlen. Beide ontwikkelingen zijn algemeen, komen in de hele provincie voor en raken onder andere aan het landbouwbeleid en het verkeer- en vervoersbeleid van de provincie. Vraagstukken met ruimtelijke impact, die vragen om een visie op de vraag hoe dynamiek en ruimtelijke kwaliteit samen kunnen gaan.

Vanuit onze beleidsambities staan we voor een groot aantal opgaven, zoals de bouw van nieuwe en herstructurering van bestaande woonwijken en bedrijventerreinen, het vergroten van de veerkracht van watersystemen, de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (NNN, voorheen EHS), schaalvergroting en verbreding in de landbouw, de ontwikkeling van nieuwe functies op voormalige boerenerven, ontwikkeling van duurzame energie-opwekking en energiebesparing, en de verbetering van het wegen- en spoornet.

Al deze ontwikkelingen kunnen gezien worden als een bedreiging voor de ruimtelijke kwaliteit, en ze kunnen vervolgens worden 'verbannen' naar gebieden 'zonder' bijzondere kwaliteiten. Dit lijkt op het eerste gezicht een verstandige koers om de gebieden met bijzondere kwaliteiten te beschermen, maar in de praktijk betekent het tweemaal verlies: Bestaande kwaliteiten komen los te liggen van de ontwikkelingen en verliezen zo steeds meer hun betekenis. De 'mooie' plekken krijgen meer iets van een reservaat, dan dat ze een ruimte zijn voor wat voor mensen belangrijk is. Kortom, ze verliezen ruimtelijke kwaliteit, zoals wij het opvatten. Maar ook de nieuwe ontwikkelingen komen zo los te liggen en verliezen de mogelijkheid tot binding met de omgeving, de historie en de kwaliteiten van de streek. Bijvoorbeeld ontoegankelijke natuurgebieden, verborgen waterlopen, gelijkvormige woonwijken zonder eigen karakteristiek of toegevoegde waarde of bedrijventerreinen die los lijken te staan van de omgeving. Wij kiezen met deze Omgevingsvisie voor een andere koers. We zetten in op het leggen van nieuwe verbindingen tussen bestaande gebiedskwaliteiten en nieuwe ontwikkelingen, maar ook tussen oud en nieuw, tussen snel en traag, tussen stad en land, tussen rood en groen, tussen opbrengsten en kosten etc. Onze ambitie is een kwaliteitsontwikkeling in gang te zetten, waarbij elk project, elke ontwikkeling bijdraagt aan de versterking van de ruimtelijke kwaliteit van de leefomgeving. Ruimtelijke kwaliteit wordt daarmee een vanzelfsprekend resultaat van handelen. Als basis voor onze inhoudelijke sturing nemen we de gebiedskenmerken die er nu zijn. Deze kenmerken willen we niet alleen maar beschermen, maar juist ook verbinden met nieuwe ontwikkelingen, waardoor ook kansen worden geboden voor nieuwe identiteiten.

Ruimtelijke kwaliteit realiseren we door naast bescherming vooral in te zetten op het verbinden van bestaande gebiedskwaliteiten en nieuwe ontwikkelingen waarbij bestaande kwaliteiten worden beschermd en versterkt en nieuwe kwaliteiten worden toegevoegd.

Met de in de Omgevingsvisie gekozen benadering van ruimtelijke kwaliteit

- bevorderen wij een weloverwogen locatiekeuze, vormgeving en inrichting van nieuwe initiatieven,
- beogen wij dat ontwikkelingen en projecten in een tijdsperspectief worden geplaatst en ook in de verdere toekomst nog een functie kunnen vervullen en
- willen wij de bestaande en hoog gewaardeerde verscheidenheid in Overijssel versterken en zo de belevingswaarde vergroten.

Nieuw in onze sturing is dat we via onze verordening op ruimtelijke kwaliteit gaan sturen. Dit geldt vanzelfsprekend ook voor onze eigen gebiedsontwikkelings- en uitvoeringsprojecten. Bijdragen aan ruimtelijke kwaliteit maken we daarin nog belangrijker dan nu al het geval is. Wij zullen onder andere via de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving en bij herstructurering van woningbouw en bedrijfslocaties mee investeren ten behoeve van ruimtelijke kwaliteit. Daarnaast zetten we stimulerende en faciliterende instrumenten in, zoals de subsidie-regeling Herbestemming cultureel erfgoed, ontwerpateliers, voorkantsamenwerking en dialoog.

Ruimtelijke kwaliteitsambities

Zoals al in de inleiding is gesteld realiseren we ruimtelijke kwaliteit door naast bescherming vooral in te zetten op het leggen van nieuwe verbindingen tussen bestaande gebiedskwaliteiten en nieuwe ontwikkelingen, waarbij bestaande kwaliteiten worden beschermd en versterkt en nieuwe kwaliteiten worden toegevoegd. Sturen op gebiedskenmerken, zoals omschreven in voorliggende Catalogus Gebiedskenmerken, borgt de doorwerking van dit ruimtelijke kwaliteitsbeleid van de Omgevingsvisie op gebieds- en uitvoeringsniveau. Op het provinciale schaalniveau hebben wij zeven kwaliteitsambities geformuleerd die de koers bepalen van onze sturing op kwaliteit. Deze kwaliteitsambities hebben hun vertrekpunt in de lagen van de gebiedskenmerken en onze centrale beleidsambities (voor deze laatste zie paragraaf 4.2 van onze Omgevingsvisie).

Deze zeven kwaliteitsambities zijn met elkaar verbonden door een aantal terugkerende thema's:

- Koesteren, conserveren, consolideren van bestaande kwaliteiten en het versterken van deze kwaliteiten door ze ontwikkelingsgericht in te zetten in ruimtelijke ontwikkelingen. Dit geldt zowel op het schaalniveau van de gebiedskenmerken als op dat van samenhangende ensembles, bijvoorbeeld landgoederenzones, nationale landschappen en beschermde stads- en dorpsgezichten.
- Samenhang en continuïteit herstellen; ontbrekende schakels toevoegen; versnipperde onderdelen samenvoegen. Dit geldt bijvoorbeeld voor het herstellen van een aantal verbrokkelde laanstructuren in Salland en Twente.
- Contrasten opvoeren; differentiatie en variatie vergroten. Dit geldt bijvoorbeeld voor het herkenbaar blijven van de karakteristieke verschillen tussen de typen dorpen en steden in de provincie. De strategie 'versterking van de specifieke identiteit', hoort bij dit principe.
- Ruimtelijke expressie en uitstraling vergroten; dit geldt bijvoorbeeld voor nieuwe provinciale infrastructuur.
- Beleefbaar, toegankelijk maken; mooie landschappen zijn prettig, maar je moet er wel kunnen komen. De zonering van bezoekersintensiteiten voor bijvoorbeeld de natuurlijke landschappen is een regionale/provinciale kwestie.

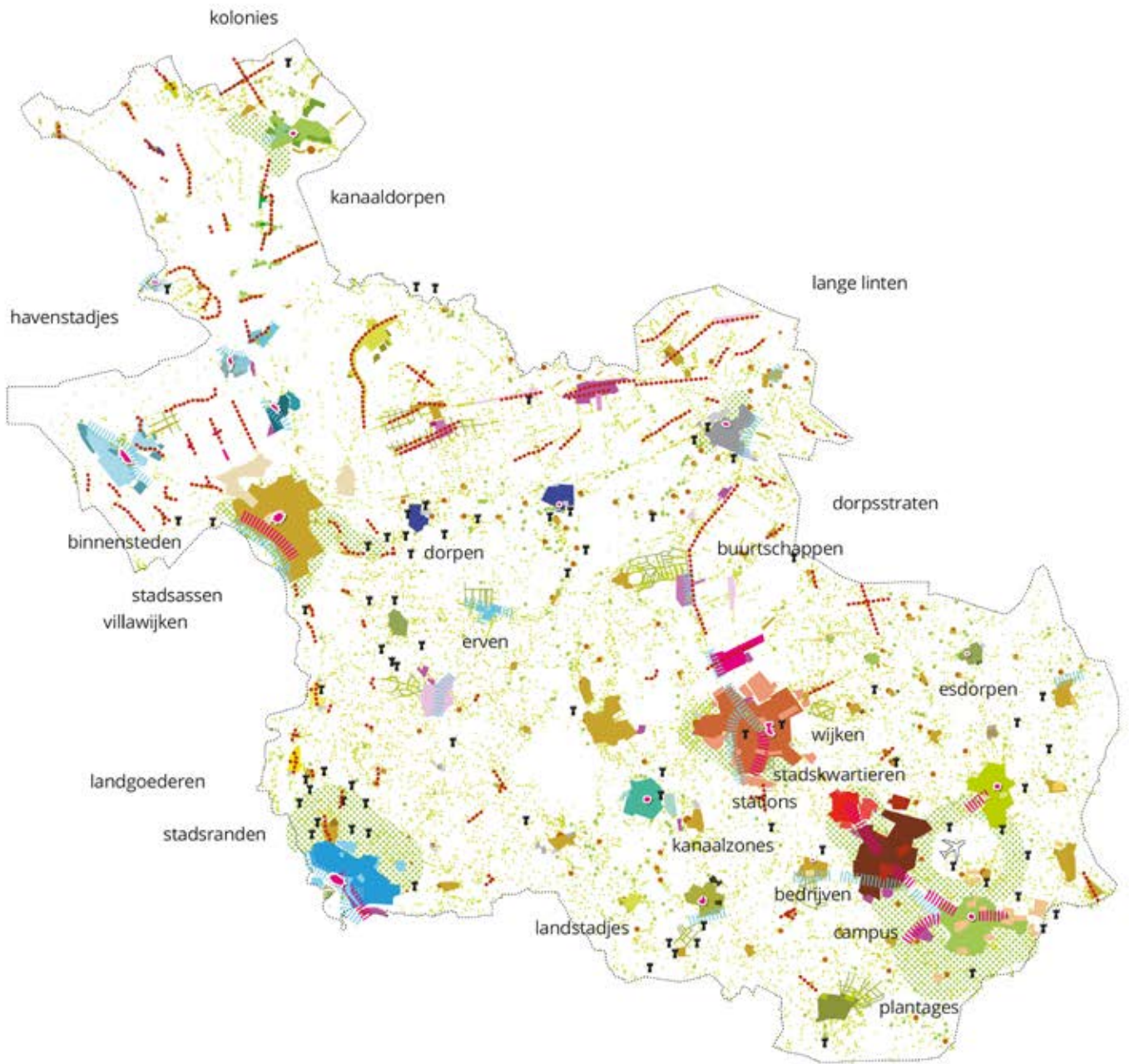
Kwaliteitsambitie 1

Brede waaier aan woon-, werk en mixmilieus: elk buurtschap, dorp en stad zijn eigen kleur

Mensen koesteren verschillende wensen ten aanzien van hun woning en woon-omgeving. Dit verschil in woonwensen neemt eerder toe dan af. Het aanbod van woonmilieus moet daarop reageren met een breed spectrum aan mogelijkheden. Wonen in het landschap, wonen in de stadsrand, wonen in de nieuwe stad, wonen in de oude stad. Het palet van steden en dorpen met een eigen karakteristieke opbouw, met eigen gebiedskenmerken en inbedding in het landschap is een in het oog springend kenmerk van Overijssel. Zeker in een tijd waarin het middelgrote bedrijventerrein en de woonwijk met gemiddelde dichtheid zo ongeveer overal het stads- en dorpsgezicht zijn gaan bepalen is het goed de veelkleurigheid van het palet een impuls te geven. Hier gaat het om het herontdekken of zelfs opnieuw uitvinden van de eigen dragende kwaliteiten en structuren en daarop aansluiten met eigentijdse vormen van grondgebruik en inrichting. Steden en dorpen kunnen dit niet alleen; hier is stimulans op provinciaal niveau gewenst.

Aansluiten op het eigen karakter vormt vertrekpunt voor het ontwikkelen van een brede waaier aan woon-, werk- en mixmilieus. Elke episode in de volkshuisvesting laat zijn eigen erfenis in de vorm van karakteristieke woon- en werkmilieus achter. Zo hadden we de naoorlogse flatwijken, de 'bloemkool'wijken van de jaren '70 en '80 en hebben we nu de episode van de VINEX-wijk en de wijken/buurtten met particulier opdrachtgeverschap. Ditzelfde geldt voor werk- en voorzieningsmilieus in de vorm van bedrijvenparken, kantorenlocaties, industrieterreinen en winkelcentra. In een tijd waarin sprake is van een sterke differentiatie van de vraag is het ook verstandig de 'confectiepakken' van het verleden te vervangen door maatwerk.

Wij achten dan ook de ambitie op zijn plaats om het palet aan woon-, werk- en mixmilieus verder te verbreden. En daarbij vooral ook de uitersten (kleinschalige extensieve milieus en aan de andere kant hoogstedelijke compacte mixmilieus) te bedienen. Deze ambitie realiseren we onder andere door eerst de mogelijkheden voor herstructureren/transformeren van bestaande woon-/werkmilieus (bedrijventerreinen, wijken, erven) ten volle te benutten voordat kan worden overgegaan tot uitbreiden (Overijsselse ladder voor duurzame verstedelijking). Ook zullen we, meer dan voorheen, sturen op regionale afstemming van woon- en bedrijventrein programma's en kwaliteiten. Doel is het ontstaan van een interessante waaier aan mogelijke typen woon-, werk- en mixmilieus: wonen en werken op erven, op landgoederen, in buurtschappen, in villabuurtten, dorpsranden, dorpse wijken, diverse stadsringen, centra, rivier- en havenfronten.

Kwaliteitsambitie 1 Brede waaier aan woon-, werk- en mixmilieus: elk buurtschap, dorp en stad zijn eigen kleur.

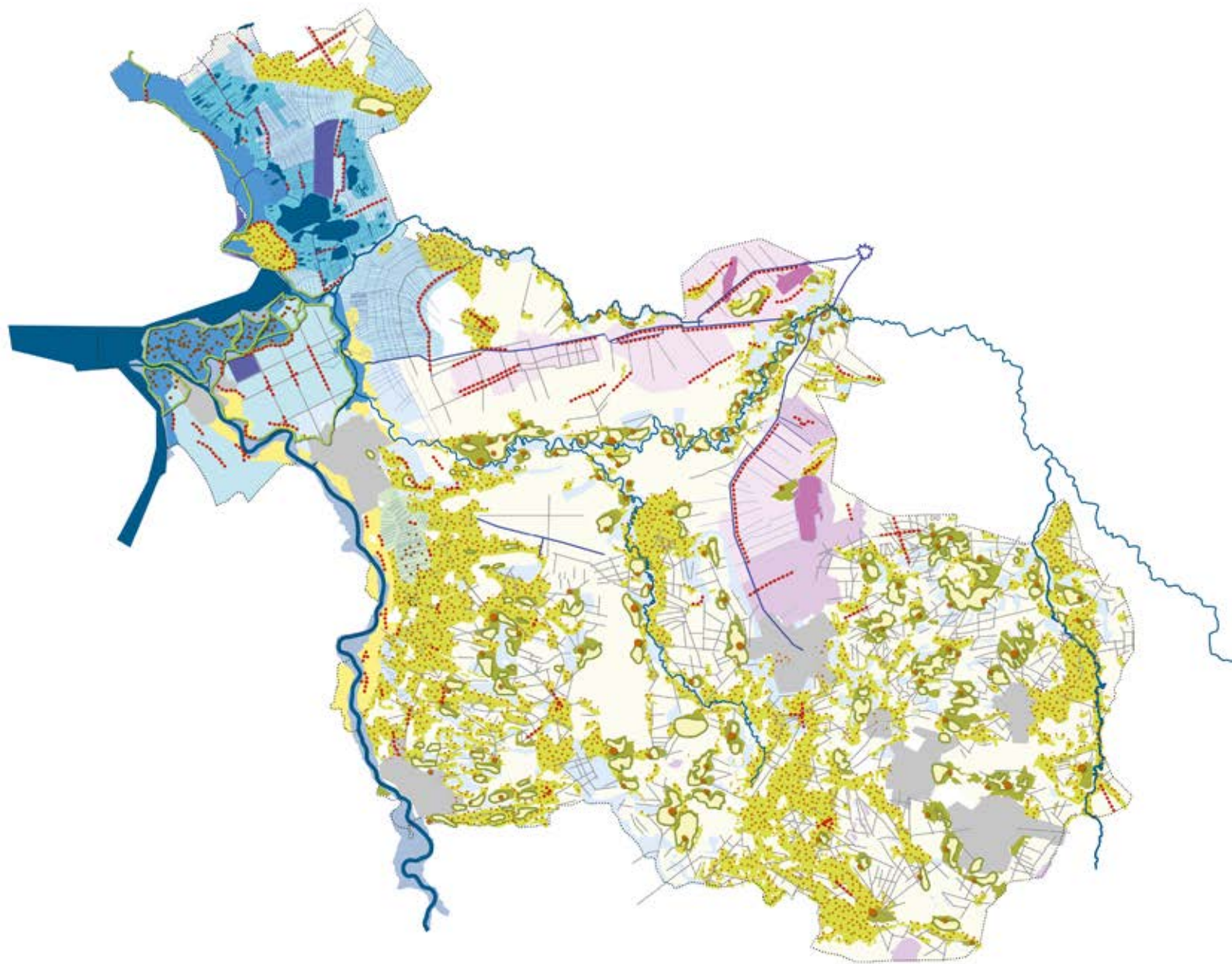
Kwaliteitsambitie 2

Voortbouwen aan de kenmerkende structuren van de agrarische cultuurlandschappen

Het “landbouw-landschap” is beeldbepalend in Overijssel. Het aanzien van bijna driekwart van het oppervlak van de provincie wordt bepaald door het agrarisch cultuurlandschap. Het vormt voor veel inwoners hun woonomgeving of werk-omgeving en voor nog meer mensen de omgeving waarin ze hun vrije tijd – fietsend, wandelend, varend – doorbrengen. Het herkennen, koesteren en verder uitbouwen van de dragende structuren van het agrarische cultuurlandschap is onze leidraad. De verschillende onderdelen van het agrarisch cultuurlandschap worden tot grotere ensembles verenigd en bijeen gehouden door een aantal karakteristieke structuren: de wegenstructuur, de structuur van waterlopen, de bebouwingslinten en de nederzettingvormen, het web van verspreide hoeven met onderlinge verbindingslijnen en de landschappelijke met landschapselementen. Door het voortborduren op die dragende structuren worden samenhang en karakter versterkt.

Een aantal ontwikkelingen – zoals grote stallen voor de melkveehouderij en de intensieve veehouderij die ongeacht het landschapstype eenzelfde uitstraling hebben – kunnen een sterk nivellerende werking hebben. Door nieuwe initiatieven zorgvuldig en royaal in te passen en aan te sluiten op de dragende structuren kan dit worden vermeden en kunnen nieuwe kwaliteiten ontstaan.

Herontdekken van de landschappelijke dragers en daarop voortbouwen kan ook het contrast tussen de verschillende landschappelijke ensembles groter maken. Het grootschalige open karakter van het veenweidelandschap in de Kop van Overijssel en het jonge ontginningslandschap van Noordoost Overijssel zijn van een uitgesproken kwaliteit: hier heersen horizon en verte. De zandgebieden in Salland en Twente, elk met hun eigen structuur van essen, oude hoeven, beken, lanen en dorpen vormt evenzeer een kwaliteit. Hier heersen beslotenheid, afwisseling en schaalcontrast. Het is de kunst om in beide verschillende karakters vormen van grondgebruik, bebouwingsvormen en infrastructuur zo te arrangeren dat deze karakters worden versterkt. Zo kan het bieden van ruim baan aan ontwikkelingsmogelijkheden voor de moderne grondgebonden landbouw in de grootschalige open gebieden van de provincie het stoere en royale uiterlijk versterken. Zorgvuldige arrangementen van bebouwing en versteviging van landschappelijke structuren horen daar vanzelfsprekend bij. Op een zelfde manier kunnen actuele ontwikkelingen en dynamiek op gebied van landbouw, wonen, werken en recreëren worden ingezet om de intimiteit en eigenheid van de Sallandse en Twentse mixlandschappen te versterken. Deze ontwikkelingen en dynamiek kunnen zo worden benut om in deze landschappen met een rijke wordingsgeschiedenis vitaliteit en vernieuwing op gang te houden.

Kwaliteitsambitie 2 Voortbouwen aan de kenmerkende structuren van het agrarische cultuurlandschap: landschap, structuurdragers en nederzettingen in samenhang.

13 Landschapstypes ...	met haar structuurdragers ...	en nederzettingenvormen
Essen	Essen	Esdorpen
Oude hoeven	Verspreide eenmansessen	Erven aan eenmansessen
Maten & flieren	Waterloop	X
Jong heide en broek	Rechte ontginningslijnen	Wegerven
Laagveen	Wegen, de linten	Wegdorpen
Kraggen landschap	Veenriviertjes	Kanaaldorpen
Droogmakerij	Wegen	Wegerven [kassen]
Hoogveenontginningen	Wegen	Wegdorpen
Veen koloniaal	Kanalen en wijken	Kanaaldorpen
Oeverwallen	Reliëf, ruggen en duinen	Wegdorpen
Kommen	Reliëf, duintjes	erven op paraboolduinen
Uiterwaarden	Rivier	X
Zeekleilandschap	Terpen en dijken	Erven op terpen en dijken

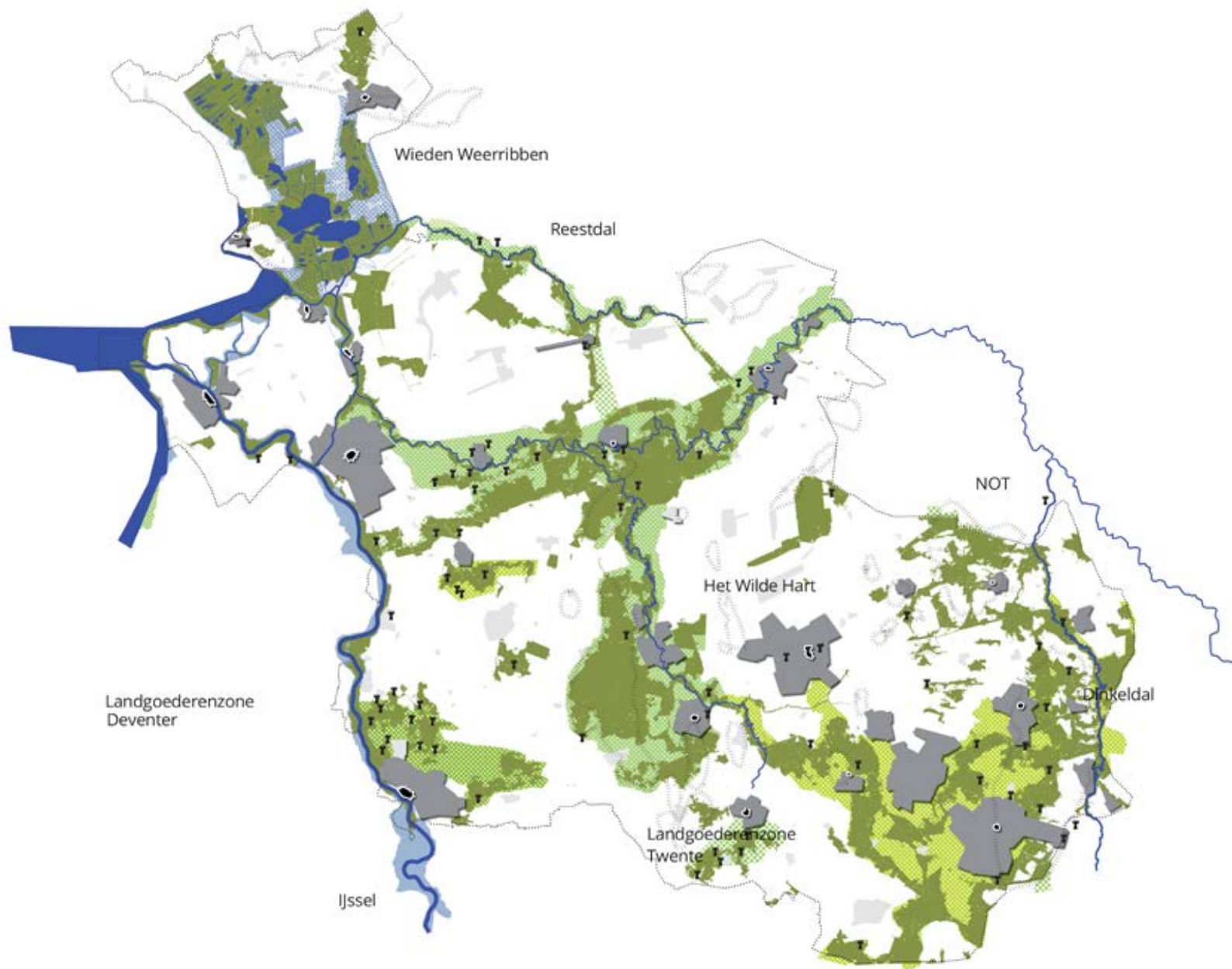
Kwaliteitsambitie 3

Natuur als ruggengraat

Natuur ligt overal in de provincie 'om de hoek'. Heel veel dorpen en steden liggen dicht tegen natuurgebieden aan. Ze kunnen er echter veel beter mee verbonden worden, door de dorpen en steden als 'poorten' naar de natuur te ontwikkelen.

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN, voorheen EHS) zien we als een integrale opgave: het gaat niet alleen om het bevorderen van de biodiversiteit, maar ook om de ruimtelijke continuïteit, de belevingskwaliteit en de beleefbaarheid van de natuur. Dit maakt de natuur alleen maar sterker: het stimuleren van continuïteit en formaat sluit aan bij het uitgangspunt om natuurlijke processen (erosie, sedimentatie door wind en water) weer vrij spel te geven. Zo biedt integratie van de natuuropgave in het een bredere gebiedsopgave de gelegenheid om de natuur een duidelijk gezicht te geven. De kwaliteit van de randen van de natuurgebieden, de uitstraling van de natuurgebieden en het besef van massa en robuustheid van de natuurgebieden kunnen hierdoor worden vergroot.

De aaneengesloten natuurcomplexen van Vechtdal, Regge en de Sallandse stuwwal kunnen zo het 'Wilde Hart' van de provincie gaan vormen. De Wieden-Weerribben vormen samen de natuurlijke drager voor de natte identiteit in de kop van Overijssel. En ook elders kunnen natuurlijke landschappen ontstaan met een duidelijke identiteit. Recreatieaccommodaties, toeristische voorzieningen, bijzondere woonvormen, en streekgebonden landbouwproducten kunnen aan de randen van de natuur voortbouwen op deze kwaliteiten en zo de 'merken' ondersteunen.

Kwaliteitsambitie 3 Natuur als ruggengraat: bestaande natuurgebieden, nieuwe natuur vormen samen een stevige ruimtelijk dragende structuur, deelgebieden hebben hun eigen ruimtelijke identiteit.

Kwaliteitsambitie 4

Zichtbaar en beleefbaar en mooi landschap

Het landschap in Overijssel heeft veel supporters. Verschillende groepen mensen met verschillende aanspraken en behoeften maken gebruik van de mogelijkheden die het landschap biedt voor grote en kleine ommetjes, voor grote en kleine tochten en ontdekkingsreizen. Een netwerk van routes voor wandelen, fietsen, paardrijden en varen verhoogt de belevingskwaliteit aanzienlijk, omdat het de binnensteden, dorpscentra, landgoederen, de recreatievoorzieningen, de toeristische attracties en de natuurgebieden verbindt. Een verbindend netwerk, niet alleen als ontsluiting, zodat je er kan komen, maar ook als ruimtelijke structuur, zodat je het landschap kan ervaren.

In de belevingslaag is het accentueren en het beleefbaar houden/maken van een aantal regionale lange lijnen en randen een belangrijke ambitie. Het gaat hier bijvoorbeeld om het herstellen en completeren van de laanstructuren van Twente en Salland. Een ander aspect is het vormgeven en inrichten van de grote doorgaande structuren van het provinciale wegen- en kanalenennetwerk als lineair landschap. Dit laatste zeker ook omdat wij hier zelf als voorbeeldig opdrachtgever kunnen en moeten optreden. Tot slot verdient ook het kunnen ervaren van de stuwwalranden van het Drents Plateau nabij Steenwijk, de stuwwalrand van het land van Vollenhove, van de Sallandse Heuvelrug en van de Twentse stuwwalreeks onze aandacht. Het gaat hierbij om het vrij houden van het zicht op en het uitzicht vanaf genoemde hogere delen van de provincie op strategische plekken. Hetzelfde geldt voor de dijken langs het rivierensysteem van IJssel, Zwarte Water, Vecht en Regge en voor de grote escomplexen.

Kwaliteitsambitie 4 Zichtbaar en beleefbaar en mooi landschap: netwerk van paden, lange lanen, kanalen, dijken en markante hoogteverschillen verbindt dorpen en steden met de natuurgebieden, landgoederen, recreatieve voorzieningen en toeristische attracties in haar omgeving.

Kwaliteitsambitie 5

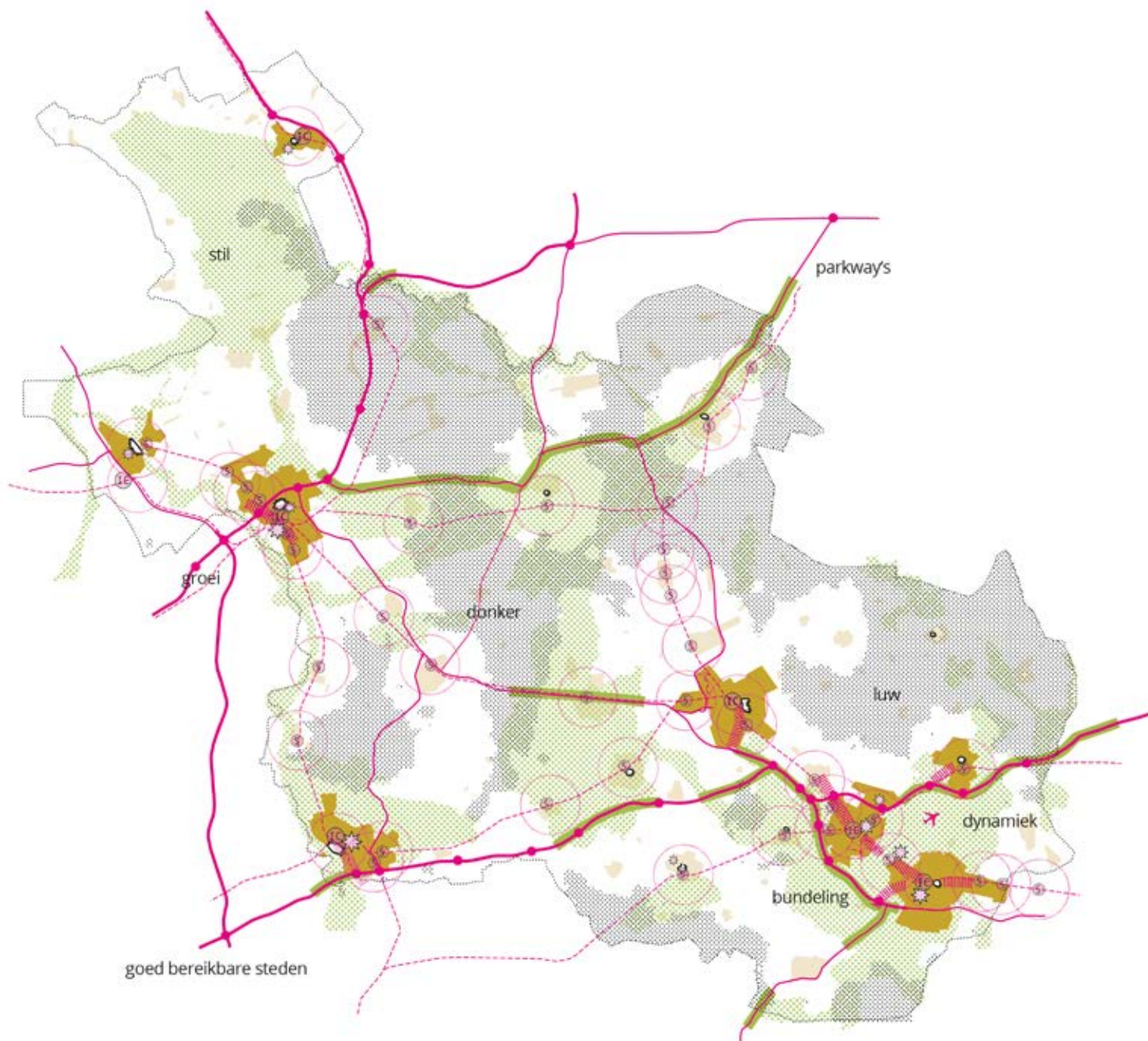
Het contrast tussen dynamische en luwe gebieden versterken door het infrastructuurnetwerk

Een ander belangrijk onderscheid vanuit beleving is dat tussen rust en drukte, tussen gebieden waar het 's nachts nog echt donker is en gebieden waar het licht nooit uit gaat.

De hoofdstructuur van het verkeer- en vervoersnetwerk (hoofdinfrastructuur) in de Omgevingsvisie is zo gekozen, dat hij motor is voor de ontwikkelingsdynamiek (bundeling van stedelijke functies) en de relatieve 'luwte' (extensieve vormen van grondgebruik) respecteert. Dit draagt naast onze bereikbaarheidsambitie ook bij aan onze ambities voor veiligheid en gezondheid, omdat we zo ook de overlast van het verkeer (geluid, stof) zo veel mogelijk concentreren rond een beperkt aantal routes.

Natuurlijk lukt het niet de luwe gebieden – vaak de natuurlandschappen – te vrijwaren van doorgaande infrastructuur. Maar hier kan het concept van de 'parkway', die soeverein door het landschap 'scheert' uitkomst bieden. Dit levert mooie confrontaties en belevenissen op: op snelheid door de 'trage' landschappen. In steden van Overijssel kan de dynamiek en de stapeling van functies in lagen op specifieke plekken (goed ontsloten, goed ingebed in de stedelijke structuur) ook nog worden opgevoerd. Ons beleid om te sturen op herstructurering voordat er gekozen wordt voor uitbreiding (Overijsselse ladder voor duurzame verstedelijking) draagt hieraan bij.

De hoofdstructuurinfrastructuur wordt gecompleteerd met een onderliggend en ondersteunend systeem dat gebaseerd is op de opvallend fijnmazige structuur van het spoorwegnet van de provincie. Rondom haltes en stations verbeteren we het netwerk voor fiets en fijnmazig voortransport.

Kwaliteitsambitie 5 Het contrast tussen dynamische en luwe gebieden versterken door het infrastructuurnetwerk.

Kwaliteitsambitie 6

Bodem als basis met een robuust en beleefbaar watersysteem

In Overijssel wonen, werken en recreëren we in harmonie met het natuurlijk systeem. Bodem en watersysteem zijn leidend voor (land)gebruik en nieuwe ontwikkelingen. Dit betekent dat ontwikkelingen rekening houden met de bodem, het reliëf en het watersysteem ter plekke en bijdragen aan het herstel daarvan. Tegelijkertijd stelt het natuurlijke systeem grenzen aan ruimtelijke ontwikkelingen. Niet alles kan overal.

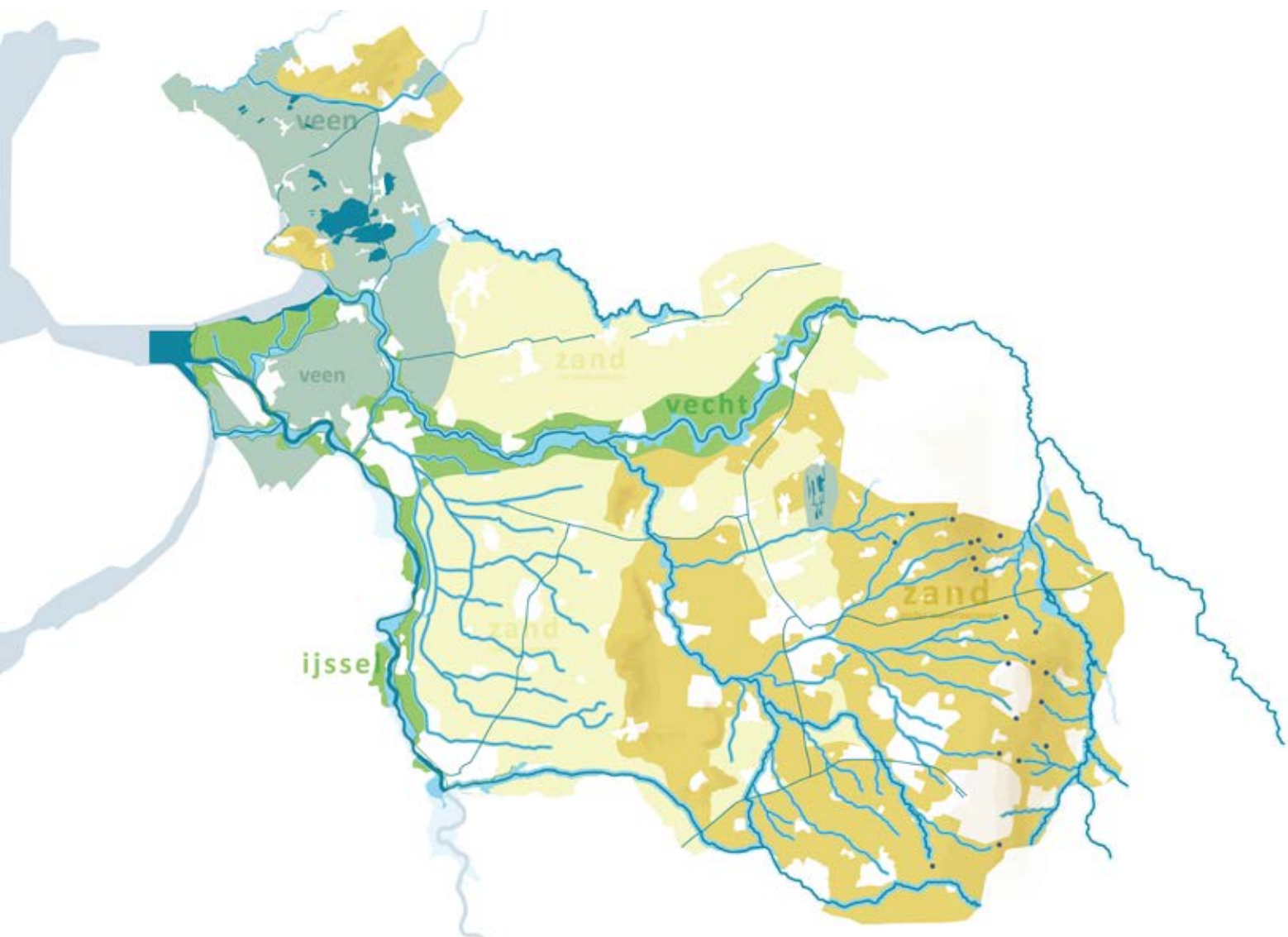
Het klimaat verandert, het weer wordt extremer met perioden van langdurige droogte of juist hevige regenval met wateroverlast, bodemdaling (met onder meer verzakkingen en funderingsschade tot gevolg), verdroging en hittestress tot gevolg. De manier waarop we de ruimte gebruiken leidt tot uitputting en verontreiniging van het bodem- en watersysteem, slechte kwaliteit van de natuur, biodiversiteitsverlies en heeft een negatief effect op het klimaat. Herstel van de veerkracht en klimaatrobustheid van het water- en bodemsysteem is daarom een urgente opgave en tegelijkertijd is het zaak om verdere klimaatverandering tegen te gaan door onze CO₂-uitstoot uit de (veen)bodems te beperken en koolstof vast te leggen in de bodem. We zullen het watersysteem en ons grondgebruik aan moeten passen, zodat het systeem zich kan herstellen en robuust genoeg is om klimaatverandering op te vangen.

Door grote regionale verschillen in bodem en watersysteem is het landschap en daarmee de opgaven en oplossingen in elk gebied anders. Deze abiotische onderlegger is in het verleden bepalend geweest voor de natuurkwaliteit, het (grond)gebruik en de inrichting van onze provincie. En zal dat in de toekomst weer moeten worden om de ruimte toekomstbestendig te kunnen blijven gebruiken. In Overijssel onderscheiden we vier type gebieden, met eigen kenmerken van water en bodem:

- Hogere zandgronden zonder wateraanvoer: ontwikkelingen dragen bij aan het vergroten van de watervoorraad in het voorjaar, zodat ook in droge tijden voldoende water beschikbaar is. Hierbij kun je denken aan een tragere waterafvoer, hogere grondwaterstand en verbeterde sponswerking van de bodem.
- Zandgronden met wateraanvoer: ontwikkelingen dragen bij aan het opvangen van extreme neerslag en tijdelijke tekorten door o.a. zorgvuldig beheer van de (grond)watervoorraad en het tijdelijk bergen van neerslag. Omdat wateraanvoer van buiten steeds vaker niet mogelijk zal zijn, is het lange termijnperspectief gericht op het onafhankelijk worden van de aanvoer.
- IJssel, Vecht en Delta: ontwikkelingen dragen bij aan een robuust watersysteem met hoge ecologische kwaliteit dat extremen kan opvangen en afvlakken en het hele jaar voldoende afvoer heeft.
- Veenweidegebieden: ontwikkelingen dragen bij aan het beperken van de bodemdaling en minimalisering van broeikasgasemissies (CO₂-uitstoot) door verhoogde waterstanden. Uitgangspunt is functie volgt peil.

Ook in het stedelijk gebied komt er meer ruimte voor water. Niet alleen om water vast te houden en te bergen, maar ook om te recreëren en hittestress tegen te gaan. Denk daarbij aan het 'ontsteneren' van het stedelijk gebied.

Zo werken we aan een robuust bodem- en watersysteem dat klimaateffecten opvangt en zorgt voor voldoende (drink)water. Door de bodem en het watersysteem meer en meer richtinggevend te laten zijn voor ontwikkelingen en (land)gebruik, versterken we het natuurlijke systeem en kunnen we anticiperen op zowel een teveel als een tekort aan water. Dit robuuste watersysteem biedt ook volop kansen voor recreatie, biodiversiteit en gezondheid. De beken, kanalen en weteringen vormen een samenhangend groenblauw netwerk waar mens, plant en dier gebruik van kunnen maken. Deze groenblauwe dooradering verbindt de afzonderlijke natuurgebieden en draagt zo bij aan de biodiversiteit. Wanneer bovendien routes worden toegevoegd, wordt het watersysteem zichtbaar en beleefbaar. Bewegen langs en op het water wordt aantrekkelijker en dit kan bijdragen aan de mentale en fysieke gezondheid.

Kwaliteitsambitie 6 Bodem als basis met een robuust en beleefbaar watersysteem: door de bodem en het watersysteem meer en meer richtinggevend te laten zijn voor ontwikkelingen en (land)gebruik, versterken we het natuurlijke systeem en kunnen we anticiperen op zowel een teveel als een tekort aan water.

Kwaliteitsambitie 7

Sterke ruimtelijke identiteiten als merken voor Overijssel

Gedeelde verhalen en waardering van gebieden met een sterke 'sense of place' zorgen ervoor dat mensen er identiteit en betekenis aan toekennen. Overijssel heeft een aantal 'sterke merken' in huis. De waterrijke Kop van Overijssel, de Hanze-steden, het Wilde Hart van Vecht, Regge en Sallandse stuwwal, het landgoederen-landschap benoorden Deventer, het rivierenlandschap van de IJssel, de Twentse steden, en de combi Noordoost Twente – Dinkeldal zijn ijzersterke identiteiten met een sterk potentieel. Het gaat er in dit verband om 'alles uit de kast' te halen (inrichtingskwaliteit, eigen gezicht, stimuleren ondernemerschap, streekproducten, vergroting – verdieping – verbreding van recreatieve mogelijkheden, marketing) om de potentiële kwaliteit te verzilveren. Niet alleen vanuit economisch oogpunt, maar ook om de vitaliteit en de dynamiek in genoemde gebieden op gang te houden. Behouden en versterken van bestaande identiteit én het toevoegen van nieuwe identiteit vereist immers investeringen en het stimuleren van nieuwe ontwikkelingen, herstructurering en transformatie.

Maar naast deze sterke merken zijn er ook gebieden met een meer 'dagelijkse' kwaliteit: de grote voormalige hoogveenlandschappen van noord en oost Overijssel, het Zuid-Twentse landschap. Het gaat er in deze gebieden om niet een soort 'next best' gebieden te laten ontstaan. Ook in deze gebieden zijn kwaliteitsambities en het verbinden van ontwikkelingen aan investeringen in kwaliteitsverbetering aan de orde en nodig.

De verzameling van wat hun identiteit betreft consistente gebieden (landschapsensembles), die op deze manier ontstaat biedt een goed aangrijpingspunt voor gebiedsgerichte plan- en strategievorming. Cultuurhistorische, aardkundige en archeologische waarden kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de identiteit en een belangrijke inspiratiebron zijn voor ontwikkelingen.

Kwaliteitsambitie 7 Sterke ruimtelijke identiteiten als merken voor Overijssel.

1. laagveenmoeras van de wieden en weerribben, met de dramatische overgangen naar de hogere bulten	8. noordtwentse landschap
2. kampereiland & de oude zuiderzeekust	9. oldenzaalse stuwwal met het dinkedal
3. polder mastenbroek	10. twente steden met de landgoederenzones
4. laagveempolders van staphorst & rouveen	11. zuidtwentse landschap
5. reestdal met de bergen	12. het wilde hart van overijssel met het vechtdal, reggedal en sallandse heuvelrug
6. hoogveenlandschappen met de bulten van oudlutton en kloosterhaar	13. sallandse landschap
7. vrije land	14. landgoederenzone deventer
	15. ijssel als lustrivier

Werken met gebiedskenmerken

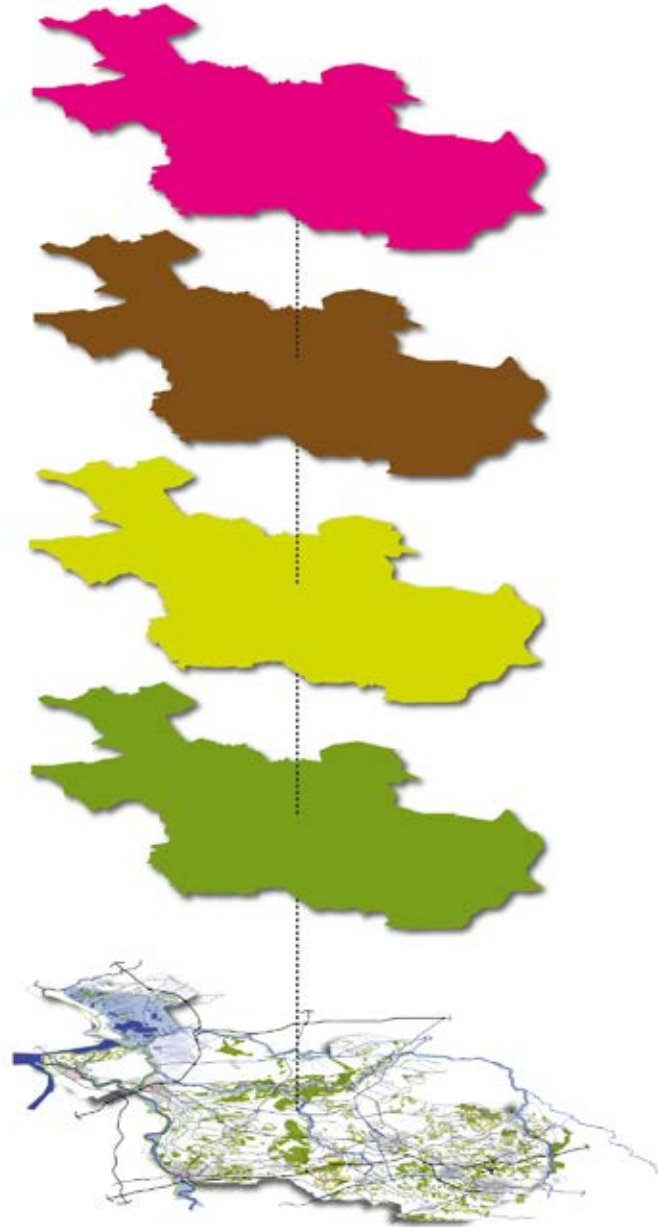
Gebiedskenmerken Provincie Overijssel

4. Laag van de beleving

3. Stedelijke laag

2. Laag van het agrarisch cultuurlandschap

1. Natuurlijke laag

Kenmerken

'Wat is er?'

Ontwikkelingen

'Wat speelt er?'

Ambitie

'Waar willen we naar toe?'

Sturing

'Hoe kun je het bereiken?'

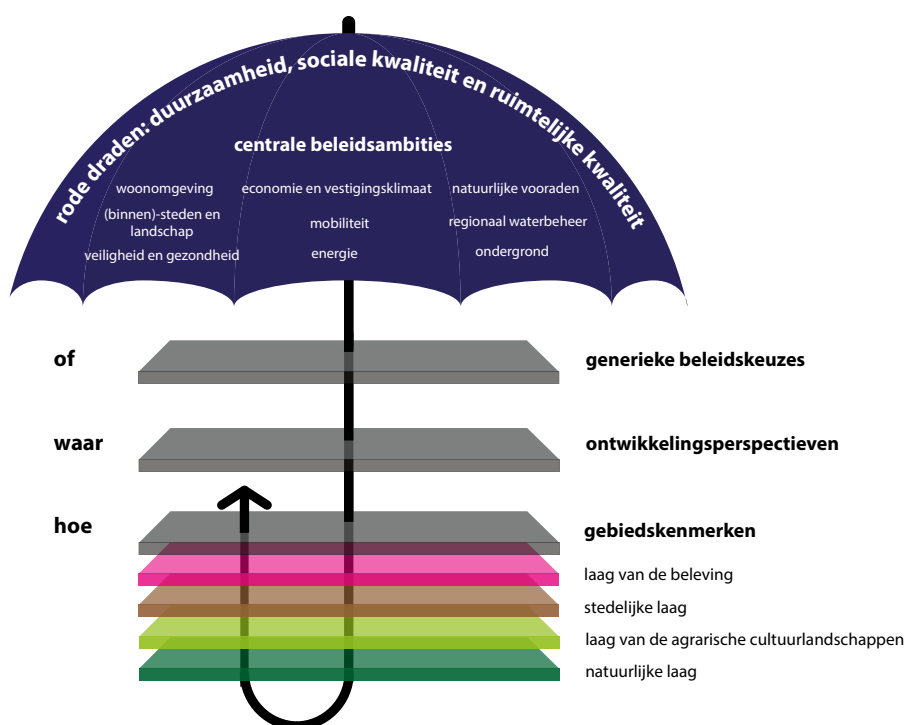
Inleiding

Gebiedskenmerken

We realiseren Ruimtelijke Kwaliteit door naast bescherming vooral in te zetten op het verbinden van bestaande kwaliteiten en nieuwe ontwikkelingen. Hierbij zijn de gebiedskenmerken van provinciaal belang ons uitgangspunt. Dit zijn de ruimtelijke kenmerken van een gebied of een gebiedstype, die bepalend zijn voor de karakteristiek en kwaliteit ervan. Dat kan bijvoorbeeld het open karakter van een landschap zijn, of het patroon van houtwallen, of een bepaalde structuur van bebouwing of een hoge grondwaterstand. Terwijl een afzonderlijke houtwal geen provinciaal belang vertegenwoordigt, wordt dat anders als hij in een netwerk van houtwallen bepalend is voor de karakteristiek van een landschapstype. Het is dan van belang dat in alle gemeenten waar dat landschapstype voorkomt, die houtwallenstructuur wordt gerespecteerd en waar mogelijk wordt versterkt/hersteld. Daarmee wordt de herkenbaarheid en zichtbaarheid van dit gebiedstype in Overijssel vergroot en het contrast met andere landschapstypen in stand gehouden. Vanwege het rijke palet aan landschapstypen in de provincie is het in stand houden van de variatie en het contrast tussen landschapstypen van provinciaal belang. Vandaar dat hier op provinciaal niveau sturing en instrumenten voor worden ingezet.

Uitvoeringsmodel

In hoofdstuk 6 van de Omgevingsvisie zetten we uiteen hoe ons uitvoeringsmodel stuurt op ruimtelijke kwaliteit en duurzaamheid. Alle uitvoeringsacties zijn te plaatsen in de samenhang van generieke beleidskeuzes, ontwikkelingsperspectieven en gebiedskenmerken. Deze drie niveaus sturen op basis van een inhoudelijke ontwikkelingsvisie of, waar en hoe een ruimtelijke ontwikkeling gerealiseerd kan worden.

Alle uitvoeringsacties zijn te plaatsen in de samenhang van Generieke beleidskeuzes (zie Omgevingsvisie hoofdstuk 7), Ontwikkelingsperspectieven (zie Omgevingsvisie hoofdstuk 8) en Gebiedskenmerken, waarvoor deze Catalogus Gebiedskenmerken is ontwikkeld. We lichten deze drie niveaus toe:

- **Generieke beleidskeuzes:** Generieke beleidskeuzes vloeien voort uit keuzes van EU, Rijk of provincie. Het zijn keuzes die bepalend zijn of ontwikkelingen nodig dan wel mogelijk zijn. De generieke beleidskeuzes zijn vaak normstellend.
- **Ontwikkelingsperspectieven:** In hoofdstuk 8 van de Omgevingsvisie introduceren we zes ontwikkelingsperspectieven, drie voor de Groene en drie voor de Stedelijke Omgeving. De ontwikkelingsperspectieven geven richting wat waar ontwikkeld zou kunnen worden. De ontwikkelingsperspectieven zijn richtinggevend (zie verderop in deze paragraaf).
- **Gebiedskenmerken:** De aanwezige gebiedskenmerken in zowel de Groene als de Stedelijke Omgeving zijn onderscheiden in vier lagen:
  - Natuurlijke laag (in en op de bodem);
  - Laag van het agrarisch cultuurlandschap (grootschalig gebruik en inrichting van de bodem);
  - Stedelijke laag (bebouwing en infrastructuur);
  - Laag van de beleving (beleving, toerisme, cultuurhistorie en landgoederen).

Deze lagen zijn zo onderscheiden omdat de ingrepen in de fysieke leefomgeving in elke laag volgens eigen principes en processen verlopen. Uiteraard staan ze niet los van elkaar, maar zijn ze altijd met elkaar verbonden. Immers, plekken die eerst natuurlijk waren, zijn nu bebouwd en in een enkel geval andersom. Vaak liggen ze over elkaar heen en hebben we op één plek te maken met kenmerken van verschillende lagen. Op andere plekken is dat niet zo en domineert een bepaalde laag.

Per laag onderscheiden we in deze Catalogus Gebiedskenmerken verschillende gebiedstypen en per gebiedstype beschrijven we:

- Kenmerken: hoe is het type opgebouwd, hoe ziet het er uit?
- Ontwikkelingen: hoe heeft het zich ontwikkeld, wat speelt er?
- Ambities: wat is de visie op de toekomst van het gebiedstype?
- Sturing: door welk handelen kan die visie worden bewerkstelligd?

De gebiedskenmerken zijn sturend voor de vraag hoe een ontwikkeling invulling krijgt. De gebiedskenmerken zijn soms normstellend, maar meestal richtinggevend of inspirerend (zie verderop in deze paragraaf).

Werken met gebiedskenmerken

Stel dat er in een bepaald gebied een verandering aan de orde is (bij voorbeeld de aanleg van een weg, of bebouwing, of schaalvergroting van de landbouw, of inrichting als natuur) en de 'of' vraag (Generieke beleidskeuzes) en de 'waar' vraag (Ontwikkelingsperspectieven) zijn positief beantwoord. De gebiedskenmerken sturen dan de manier waarop de ontwikkeling moet plaatsvinden: welke kenmerken en kwaliteiten behouden, versterkt en ontwikkeld moeten worden.

Voor het betreffende gebied worden eerst de relevante kenmerken uit de vier lagen in beeld gebracht. Vervolgens wordt aan de hand van de kenmerken onderzocht hoe met het inzetten van het nieuwe programma (in dit voorbeeld de weg, het wijkje, de grootschalige landbouwbedrijf of de nieuwe natuur) gebiedskwaliteiten behouden en versterkt kunnen worden. In de catalogus wordt bij alle kenmerken een voorbeeld gegeven hoe dit zou kunnen. Uit dit onderzoek zal blijken dat soms één kenmerk uit een laag en soms een combinatie van kenmerken uit verschillende lagen samen mogelijkheden bieden om op voort te bouwen en om nieuwe kwaliteiten te ontwikkelen. De gebiedskenmerken bieden zo in de eerste plaats een werkwijze en een inspiratiebron aan om tot een versterking van gebiedskwaliteiten te komen. Maar, de stapeling van lagen leidt niet automatisch tot een goed plan die de ruimtelijke kwaliteit ter plekke versterkt. De vier lagen moeten nog gewogen, geordend en samengebracht worden, daarvoor moeten er keuzes worden gemaakt, dat kan alleen in een goed ontwerp, aangestuurd door een bezielde opdrachtgever en betrokken actoren.

Hardheid van de sturing

In de kolom 'sturing' is de 'hardheid' van de diverse provinciale belangen verwoord (norm, richting of inspiratie), deze 'hardheid' is gekoppeld aan de Omgevingsverordening Overijssel 20xx. Gemeenteraden wordt in de Omgevingsverordening Overijssel 20xx gevraagd om in elk bestemmingsplan te onderbouwen dat de beoogde ontwikkeling bijdraagt aan de versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Aan deze onderbouwing wordt de eis gesteld dat inzichtelijk wordt gemaakt hoe is omgegaan met de provinciale vier-lagen benadering uit deze Catalogus Gebiedskenmerken. Daarbij geldt voor de normerende uitspraken dat deze altijd ertoe leiden dat een bestemmingsregeling wordt toegekend die recht doet aan het karakter van de uitspraak. Met deze formulering schrijft de provincie geen bestemming voor, maar beschrijft ze het effect ten aanzien van de kwaliteitsambities en opgaven van provinciaal belang dat met de door de gemeente vast te stellen bestemmingsregeling moet worden bereikt. De provincie richt zich daarmee op het resultaat (doel) en niet op het middel. Richtinggevende uitspraken geven een manier aan waarop de kwaliteitsambities van provinciaal belang gerealiseerd kunnen worden. Gemeenteraden kunnen hier echter gemotiveerd van afwijken mits aannemelijk is gemaakt dat met het alternatief van de gemeente de kwaliteitsambities even goed of zelfs beter worden gerealiseerd. De inspirerende uitspraken in deze catalogus zijn ontwikkelingsrichtingen in het betreffende gebiedstype waarmee onze kwaliteitsambities gerealiseerd kunnen worden. Gemeenten kunnen zich hierdoor bij hun plannen laten inspireren, maar zijn vrij eigen keuzes te maken.

Een concreet voorbeeld ter verduidelijking:

'Essenlandschap: 'Op de flanken krijgen de kleinschalige landschapselementen, zoals houtwallen, bosjes, zandpaden, karakteristieke erven en beeldbepalende open ruimte daartussen, een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van dit kleinschalige patroon.'

Het provinciaal belang is hier de instandhouding van het kleinschalige patroon. Dat patroon wordt gedragen door kleinschalige landschapselementen, maar die hoeven niet eeuwig op dezelfde plaats te blijven liggen om het kleinschalige patroon in stand te houden. De provincie schrijft het resultaat voor en de gemeente kan daarbinnen beslissen op welke wijze ze dat realiseert. Dat biedt ruimte voor ontwikkeling met behoud van de gebiedsspecifieke kwaliteiten.

Kaartbeelden bij de vier lagen

Per laag is een kaartbeeld opgenomen, waarop voor de onderscheiden gebiedstypen de huidige situatie is weergegeven. Deze kaartbeelden zijn samengesteld op basis van combinatie en interpretatie van data zoals ze bij de kaartenafdeling van de provincie Overijssel beschikbaar zijn. De kaartbeelden beperken zich tot de hoofdlijn, zoals relevant op het provinciale schaalniveau. De schaal die wij hanteren vraagt maatwerk op lokale schaal. Dat betekent dat de inventarisatie zoals die in het kader van een bestemmingplan wordt uitgevoerd moet uitwijzen hoe de concrete situatie ter plekke is en hoe de gebiedskenmerken zich ter plekke manifesteren. Bovendien kunnen we sommige elementen kunnen we niet op kaartbeelden zichtbaar maken. In zulke gevallen is het wel belangrijk deze kenmerken te inventariseren, en om de ambities en sturing van deze Catalogus te benutten.

Voorbeeld uitbreiding bedrijventerrein

Voordat de verschillende lagen, gebiedstypen met hun gebiedskenmerken, hun kwaliteitsambities en sturing aan de orde komen volgt hieronder een voorbeeld van de toepassing van de werkwijze op een praktijkvoorbeeld. Het voorbeeld betreft een studie naar de uitgangspunten voor een mogelijke uitbreiding van een bedrijventerrein. De studie is verricht door Van Paridon en de Groot Landschapsarchitecten in opdracht van een gemeente. Het gaat hier om een conceptversie van de studie.

In dit voorbeeld gaan we ervan uit dat de globale locatie van de uitbreiding een gegeven is; de eerste twee stappen in het uitvoeringsmodel van de Omgevingsvisie (generiek beleid en ontwikkelingsperspectieven) beschouwen we als doorlopen.

Het voorbeeld laat zien hoe er – werkend met de gebiedskenmerken in deze catalogus – randvoorwaarden en bouwstenen voor de verdere uitwerking van het ontwerp kunnen worden gegenereerd.

Stap 1

Identificeren van de ter plaatse relevante gebiedstypen uit de vier lagen en de bijbehorende kwaliteitsambities en randvoorwaarden.

Stap 2

Zet ambities en randvoorwaarden om in bouwstenen voor het ontwerp.

Stap 3

Verwerk de bouwstenen als plancomponenten tot een samenhangend ontwerp voor de gewenste ontwikkeling.

In het voorbeeld wordt aan de hand van de gebiedstypen in de vier lagen op de plek waar het bedrijventerrein gedacht is, de randvoorwaarden en uitgangspunten geïnventariseerd (stap 1). Vervolgens wordt er voor elk van de lagen een bouwsteen voor het totale ontwerp ontwikkeld (stap 2). Stap 3 behandelen we in dit voorbeeld niet omdat iedere ontwerper, veelal in samenspraak met opdrachtgever en betrokkenen, zijn eigen ontwerp maakt. De ruimtelijke kwaliteit is daarmee de resultante van enerzijds de sturing, die voortkomt uit kwaliteitsambities en randvoorwaarden en anderzijds de kwaliteit van het ontwerpend zoekproces. Deze creatieve ruimte heeft een ontwerpproces in onze ogen altijd nodig.

Dit voorbeeld laat zien dat het goed mogelijk is – door trouw te blijven aan de kenmerken, de ambities en de sturingsprincipes van de gebiedskenmerken vanuit het hogere schaalniveau – het begrip ruimtelijke kwaliteit concreet te maken.

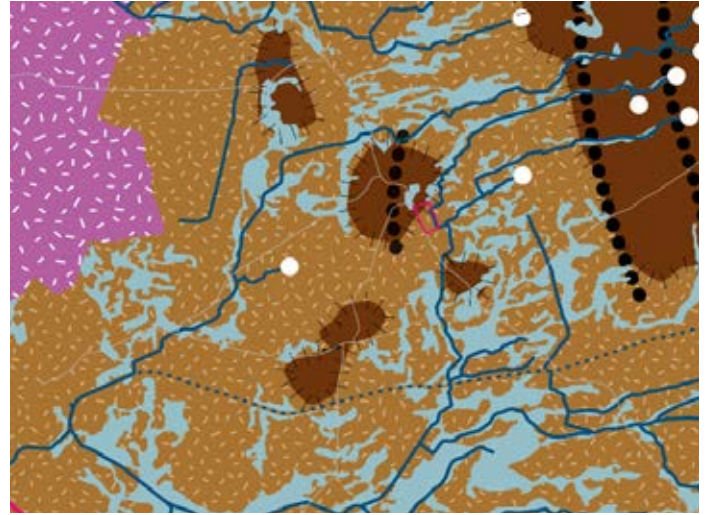
Stap 1 Kenmerken en ambities aan de hand van de vier lagen

Natuurlijke laag Gebiedskenmerkenkaart

Kwaliteitsambities:

- Natuur als ruggengraat: de ontwikkeling van een robuust, aaneengesloten natuurlijk landschap.
- Een continu en beleefbaar watersysteem als dragende structuur van Overijssel.
- Afstemmen van functies en inrichting.
- Herstel van de kwaliteiten van de natuurlijke laag.

Inzoom op studiegebied

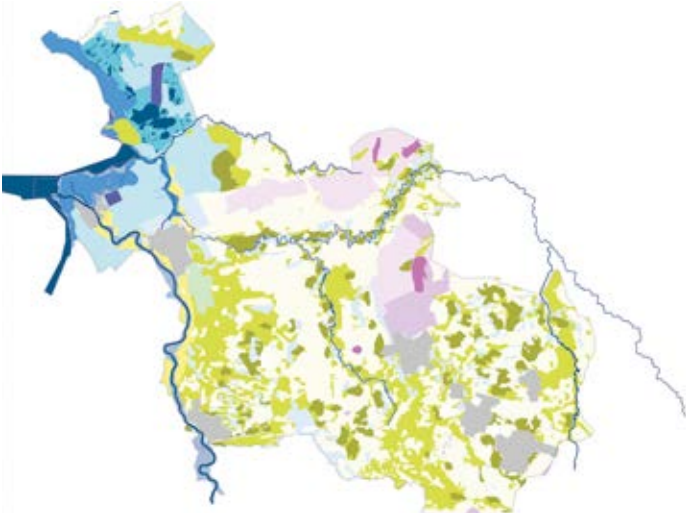
Studiegebied ligt op overgang van stuwwal naar dekzandvlakte met beekloop.

Randvoorwaardelijk zijn onder meer:

- Instandhouding van het reliëf
- Instandhouding van het watersysteem, de waterkwaliteit en voldoende ruimte voor water en natuurlijke dynamiek.

Ambities zijn onder meer:

- Bij de stuwwal, dekzandvlaktes en beekdalen: beleefbaar maken van de overgang van hoog naar laag en van nat naar droog. De afwisseling van beekdal en dekzandrug is uitgangspunt bij ontwikkeling.
- Bij de beeklopen extra ruimte maken voor de dynamiek van het stromende water, versterking van de samenhang in het beekstelsel en deze beleefbaar maken.

Laag van het agrarisch cultuurlandschap Gebiedskenmerkenkaart

Kwaliteitsambities:

- Voortbouwen aan de kenmerkende structuren van de agrarische cultuurlandschappen: het palet van agrarische cultuurlandschappen versterken en contrasten tussen de landschappen behouden en ontwikkelen.
- Nieuwe samenhang creëren tussen dorp, erf en landschap.

Inzoom op studiegebied

Het studiegebied ligt op overgang van essenlandschap naar heideontginningslandschap.

Randvoorwaardelijk zijn onder meer:

- Instandhouding van de karakteristieke openheid, de huidige bodemkwaliteit en het reliëf van de essen.
- Instandhouding van de dragende lineaire structuren van het heideontginningslandschap.

Ambities zijn onder meer:

- In het essenlandschap is op de flanken ruimte voor ruimtelijke ontwikkeling met respect voor en bijdragend aan versterking van het landschappelijk raamwerk.
- In het heideontginningslandschap draagt de ontwikkeling bij aan versterking van de dragende lineaire structuren en de ruimtemaat.

Stedelijke laag

Gebiedskenmerkenkaart

Kwaliteitsambities:

- Brede waaier aan woon/werk en mixmilieus: elk buurtschap, dorp en stad zijn eigen kleur.
- Contrast tussen dynamische en luwe gebieden versterken door het infrastructuurnetwerk.

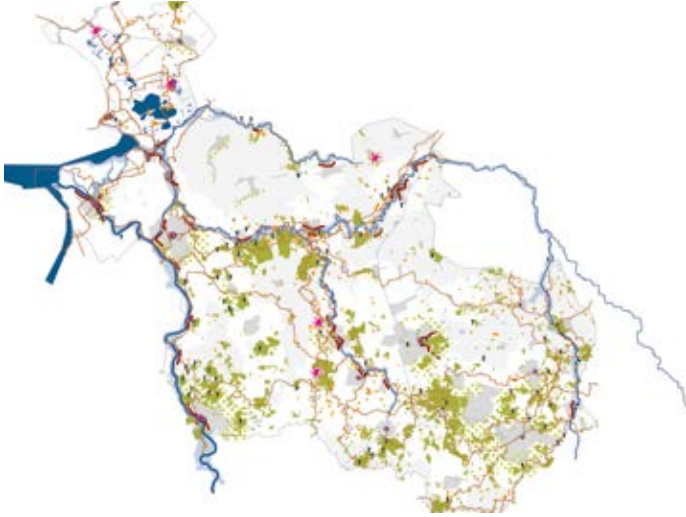
Inzoom op studiegebied

Studiegebied ligt in rand van het dorp, in een luw gebied en, gezien het feit dat er gedacht wordt aan een bedrijventerrein ook in de eenheid bedrijventerreinen.

Ambities zijn onder meer:

- De eigen kleur van het dorp te versterken: binding tussen het dorp en es door ontwikkeling in de flank van de es.
- Mixmilieu van wonen en werken te ontwikkelen: werken in het dorpslandschap.
- Verbinden van het bedrijventerrein met de omgeving en profilering gericht op onderlinge differentiatie tussen bedrijventerreinen.

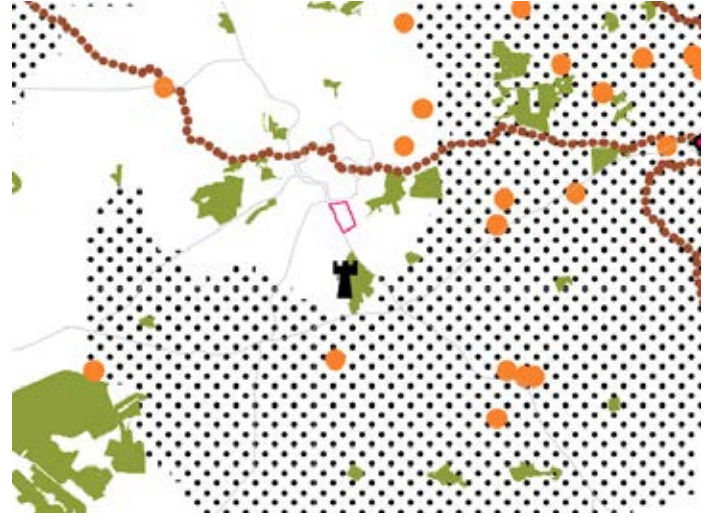

Laag van de beleving

Gebiedskenmerkenkaart

Kwaliteitsambities:

- Zichtbaar en beleefbaar mooi landschap.
- Sterke ruimtelijke identiteiten als merken van Overijssel.

Inzoom op studiegebied

Studiegebied ligt nabij een landgoed en is een dorpsrand. Daarnaast ligt het gebied in een Nationaal Landschap.

Randvoorwaardelijk zijn onder meer:

- Behoud en herstel van het monumentale karakter van het landgoederenlandschap.
- Behoud, herstel en aanleg van landschappelijke recreatieve routes tussen dorp en land, gekoppeld aan ontwikkelingen.

Ambities zijn onder meer:

- Samenhangende lanen-, wegen- en padenstructuur, het slechten van barrières tussen dorp en land, bijvoorbeeld ommetjes vanuit het dorp.
- Voortbouwen aan de Twentse gebiedsidentiteit.

Stap 2 Vertaling kwaliteitsambities naar plancomponenten voor ontwikkeling van een bedrijventerrein

Natuurlijke laag

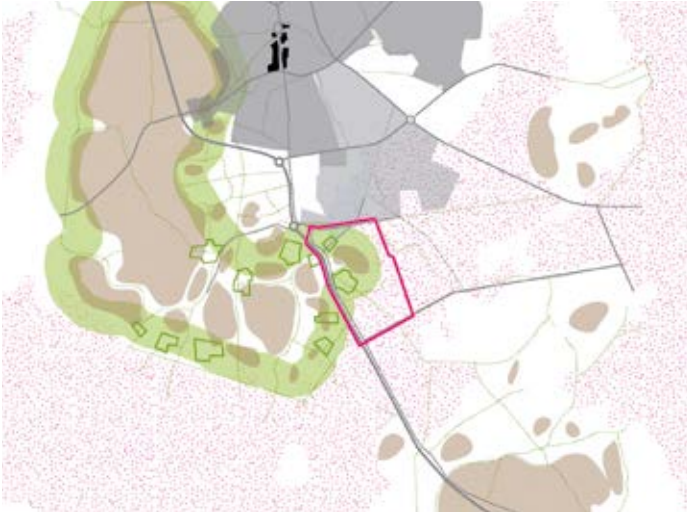
Ambitie: continu en beleefbaar watersysteem als dragende structuur

Op de grens van de locatie ligt een beekloopje, deze kan meer betekenis krijgen door de loop als een route voor mens, plant en dier te ontwikkelen, door bijvoorbeeld:

- De loop te verbreden tot een waterrijke zone met moerasbossen.
- Dit biedt kansen om water vast te houden, natuur te ontwikkelen en filtert tevens het zicht op het bedrijventerrein.
- Wanneer het schouwpad erlangs wordt opengesteld, ontstaat een doorgaande wandelroute langs het bedrijventerrein, door de dorpsrand en naar de landgoederen in de omgeving.

Beeld moerasbossen: Referentie weelderige broekbossen in Reutum, in de omgeving van het studiegebied.

Laag van het agrarisch cultuurlandschap

Ambitie: voortbouwen aan
het essenlandschap

Locatie maakt deel uit van groot essencomplex, waaraan het dorp is ontstaan: de ontwikkeling van het bedrijventerrein moet dit kenmerk versterken, door bijvoorbeeld:

- Es open houden.
- Vrijkomende erven benutten voor de ontwikkeling van werkerven op de flank van de es.
- Hoogteverschillen weer beleefbaar maken door beplantingen, reliëf en routes.

Beeld markante es: Hoogteverschil es duidelijk markeren met steilrand, bomen en pad onderlangs.

Stedelijke laag

Ambitie: versterken van de binding tussen dorp, bedrijvigheid en landschap

Veel bedrijventerreinen liggen als een 'no-go=area' tussen dorp en landschap. Maar, met de ontwikkeling van een nieuw werklandschap aan de rand van het dorp kan de binding tussen dorp, bedrijvigheid en landschap ook versterkt worden, bijvoorbeeld door:

- Het netwerk van informele paden en routes te respecteren en te continueren.
- Voortbouwen aan de karakteristieke bebouwingsstructuren in het gebied.
- Mixen van functies ontwikkelen: werken met wonen of voorzieningen.

Beeld werkerven aan de es: Kans voor nieuwe werkmilieus die voortbouwen op de karakteristieken van de vrijkomende Twentse erven. [Referentie ONIX architecten]

Laag van de beleving

Ambitie: zichtbaar, beleefbaar en mooi landschap

De locatie ligt op de overgang naar de voormalige heidegronden waar landgoederen zijn aangelegd. Deze kenmerken kunnen benut worden bij de ontwikkeling van een bedrijventerrein door:

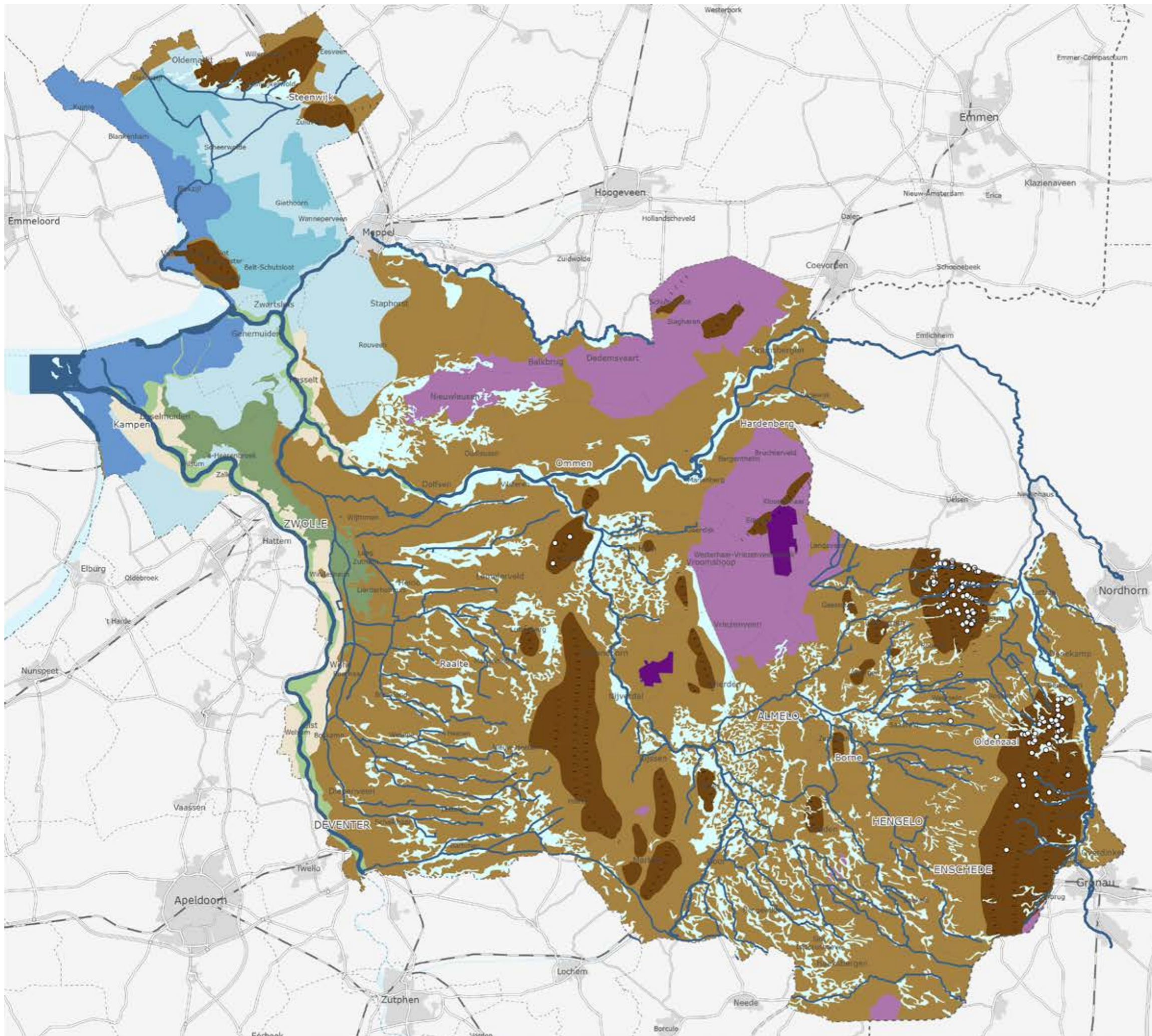
- Het versterken van de doorgaande laanstructuren. Zo kan het bedrijventerrein ruimtelijk stevig worden ingebed en kunnen zo de kwaliteit, toegankelijk en uitstraling van de landgoederen worden vergroot.
- Op schaalniveau van het terrein zelf, kunnen nieuwe lange lanen het ruimtelijk raamwerk gaan vormen voor de bedrijvigheid.
- De lanen bieden de mogelijkheid om een goede collectieve parkeervoorziening te maken, belangrijk voor effectief ruimte gebruik.

Beeld lanen

1 Natuurlijke laag

Gebiedskenmerken Natuurlijke laag

aanduidingen

Zandgebieden

- Stuwwallen
- Dekzandvlakte en ruggen
- Brongebieden (globaal aangeduid)
- Beekdalen en natte laagtes

Veengebieden

- Laagveengebieden (in cultuur gebracht)
- Laagveenrestanten
- Hoogveengebieden (in cultuur gebracht)
- Hoogveenrestanten

Rivierengebieden

- Rivierengebied - rivier en uiterwaarden
- Oeverwallen
- Komgronden

Voormalig Zuiderzeegebied

- Zeekleigebied en randmeren

nr. 170001_2

0 2,5 5 7,5 10km

Broekbossen (vb. Reutumerveen in Tubbergen)

Halfnatuurlijke beekloop (vb. de Poelsbeek in Zuid-Twente)

Natuurlijke Dynamische Rivierdalen (vb. Dinkel bij Luttemerzand)

Overstromende uiterwaarden (vb. IJssel bij Deventer)
[foto Willem Seine]

1 Kenmerken, ontwikkelingen en ambities

Kenmerken

De natuurlijke laag is ontstaan doordat abiotische processen – zoals ijs-, wind- en waterstromen, erosie en sedimentatie – en biotische processen – zoals vestiging van plant- en diersoorten – inwerken op de ondergrond van bodem en geologie.

Overijssel bestaat voornamelijk uit een dekzandcomplex dat afloopt van oost naar west. Een paar noord-zuid georiënteerde stuwwallen doorsnijden het dekzand. Het is een van oudsher bij tijd en wijle heel nat landschap waar het water maar moeilijk uit weg kon. Hier heeft zich hoogveen ontwikkeld. In het westen loopt dit landschapstype tot aan de kustlijn van de voormalige Zuiderzee, waar in de delta van IJssel, Vecht en Zwarte Water kleicomplexen en laagveengebieden zijn ontstaan. De zoetwaterdelta met de laagveenmoerassen is (nationaal en internationaal gezien) het meest bijzondere deel in deze laag en vraagt nadrukkelijk aandacht. Vanouds bestaat er in deze laag een sterke samenhang tussen het natuur- en het watersysteem; het watersysteem maakt in essentie één grote beweging van de bron gebieden (op de flanken van de stuwwallen), naar de beken en wetingen (in de zandgebieden), naar Vecht en Zwarte Water en tenslotte naar de IJssel en de Randmeren.

Dit proces heeft in Overijssel geleid tot een rijk en gevarieerd spectrum aan natuurlijke landschappen. Vervolgens heeft dit natuurlijke landschap plek en betekenis gekregen in het menselijk occupatieproces. Het natuurlijk landschap vormt daarmee de basis voor het gehele grondgebied van de provincie.

Lange tijd is de natuurlijke laag sturend geweest voor een groot deel van de ruimtelijke ontwikkelingen. Mensen vestigden zich bijvoorbeeld op de droge plekken, wegen werden aangelegd bij goed doorwaadbare plekken in de rivier. Pas de laatste eeuw is door technische mogelijkheden de koppeling tussen ruimtelijke ordening en natuurlijke ondergrond steeds losser geworden en zijn door menselijke ingrepen de kwaliteiten van de natuurlijke laag aangetast. Dit blijkt nu tot problemen te leiden: verkeerde locatiekeuzen leiden tot wateroverlast, door versnippering van de natuurcomplexen gaat de biodiversiteit achteruit. Ook is de afgelopen eeuw de (chemische) bodemkwaliteit verslechterd, zowel door lokale bedrijfsmatige activiteiten als door diffuse belasting, waardoor de ondergrond nu niet overal geschikt is voor de gewenste functie.

Het beter afstemmen van ruimtelijke ontwikkelingen op de natuurlijke laag, kan dit voorkomen en er voor zorgen dat de (grote) natuurlijke kwaliteiten van de provincie (weer) mede beeldbepalend worden. En dit niet alleen in de natuurcomplexen in de provincie, maar ook in de stedelijke gebieden en in de dorpen bij voorbeeld in nieuwe waterrijke woonmilieus en nieuwe natuur in stad en dorp.

Ontwikkelingen

Echt natuurlijk landschap is geheel verdwenen. De natuurlijke laag is grotendeels ontgonnen en als landbouwgrond in cultuur gebracht. De steeds diepere drooglegging en snelle afwatering en de bemesting hebben de natuurlijke kwaliteiten onder druk gezet. Bovendien heeft de verstedelijking het areaal natuurlijk landschap verder teruggedrongen. Al met al is de omvang, diversiteit en kwaliteit van natuurlijke milieus sterk achteruit gegaan. De natuurlijke laag heeft een andere plek en betekenis gekregen in het occupatieproces. Anno 2016 is een relatief natuurlijk landschap nog aanwezig op ruim één tiende van het oppervlak van Overijssel in de gedaante van natuurgebieden. Met de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (NNN, voorheen EHS) en wateropgaven wordt dit proces van krimp van het areaal nu gekeerd.

Bedreigende ontwikkelingen:

- Verdroging
- Bodemdaling
- Vermesting/, verrijking met nutriënten
- Nivellering van karakteristieke verschillen/ verlies van aardkundige waarden
- Versnippering en opdeling in kleine eenheden
- Extinctie en verdwijnen van plant- en diersoorten

Ambitie

Bij locatiekeuzen en inrichtingsopgaven voortbouwen op de natuurlijke laag is een duurzame strategie: het betekent de veerkracht van het watersysteem in takt laten of versterken en daarmee anticiperen op klimaatverandering, het betekent het behoud van de aardkundige waarden, behouden en versterken van de rijkdom aan plant- en diersoorten (biodiversiteit).

Natuur als ruggengraat: de ontwikkeling van een robuust, aaneengesloten natuurlijk landschap

- arealen van en samenhang tussen de gebieden vergroten; continuïteit en uitwisseling tussen gebieden bevorderen
- variatie in natuurlandschappen behouden en vergroten
- samenhang tussen de componenten (hoog-droog; laag/ nat) versterken
- kwetsbare onderdelen vrijwaren van gebruiksdruk en slijtage
- ruimte geven aan abiotische en natuurlijke processen.

Een continu en beleefbaar watersysteem als dragende structuur van Overijssel

- continuïteit van beeklopen, weteringen herstellen
- zoveel mogelijk een 'natuurlijk' waterpeil nastreven
- beken, rivieren krijgen zo veel mogelijk hun dynamiek terug en zoeken hun eigen weg.

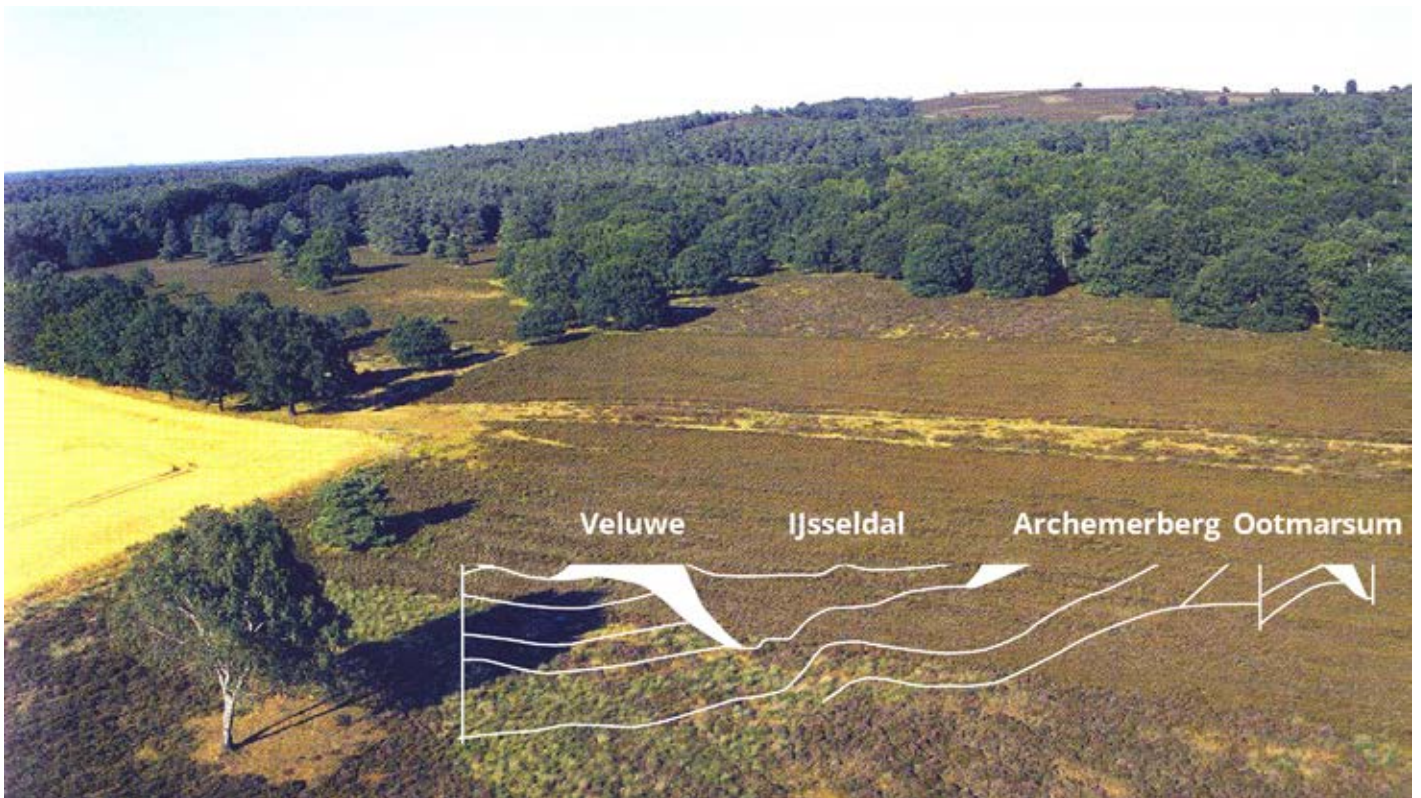
Afstemmen van functies en inrichting

- functies en inrichting afstemmen op de condities van de natuurlijke laag en het watersysteem door bijvoorbeeld te bouwen op de hoog-gelegen en droge gebieden of in de natte delen van het landschap aangepast te bouwen
- beplantingen en inrichting afstemmen op de natuurlijke vegetaties
- weer tevoorschijn halen van de natuurlijke laag en het watersysteem; waar mogelijk (herstructurering, transformatie, ook in stedelijk gebied) zijn biotische gegevens (bodem, water) en de natuurlijke flora en fauna inspiratiebron voor inrichtingsplannen
- zoeken naar landbouwwormen die gedijen bij hoge grondwaterstanden en waarbij de bijdrage van de landbouw aan de cultuurhistorische waarden van het veenweidegebied behouden blijft

Herstel van de kwaliteiten van de natuurlijke laag

- aanpak verdroging met name ter plaatse van de verdrogingsgebieden uit de TOP-lijst
- aanpak vermesting via het landelijk beleid voor landbouw en meststoffen
- saneren/beheren van verontreinigde locaties, specifiek voor grondwaterbeschermingsgebieden het bereiken c.q. behouden van een goede chemische toestand (doelstelling Kader Richtlijn Water).

1.1 Natuurlijke laag • Stuwwallen

Eenheid

Overzicht stuwwallen (indicatief)

Kenmerken

De stuwwallen zijn tijdens de ijstijd opgestuwde aardlagen. Door de vaak grote hoogteverschillen zijn ze nu nog steeds goed zichtbaar. Op een aantal plekken zijn de ruggen al van verre zichtbaar; bovenop staand bieden ze spectaculaire zichten over de provincie. De stuwwallen hebben als regionale inzigggebieden een belangrijke functie in het watersysteem. Het zijn de 'ingangen' van regionale en lokale stelsels van grondwaterstromen.

Lagen met diverse bodemsamenstelling zijn scheef gesteld, waardoor er voedselrijker en armere, waterdoorlatende en ondoorlatende lagen direct naast elkaar kunnen liggen. Zo bestaan de Twentse stuwwallen voor een groot deel uit tertiare (zee)klei en keileem. Hierdoor zijn ze overwegend nat en komen er talrijke brongebieden voor. De Steenwijker kamp is geologisch geen stuwwal maar een eindmorene. De ruimtelijke kenmerken

en daarmee de provinciale sturing zijn vergelijkbaar met die van de stuwwallen. Daarom is de Steenwijker kamp in deze catalogus onder de stuwwallen opgenomen.

Bodem: podzolgronden

Hydrologie: lokale inzigging

Natuurlijk bostype: van winter-eiken-beukenbos op de hoogste delen, tot berken-zomereikenbos en elzen-eikenbos in de lagere delen.

Beeld: zicht op de Archemerberg uit: K. Tomeï, De bovenkant van Nederland

Ontwikkelingen

De verschillende stuwwallen in de provincie hebben zich in de loop van de tijd allemaal anders ontwikkeld. In de occupatiegeschiedenis zijn sommige stuwwallen betrekkelijk ongemoeid gelaten. Op andere kwamen grote en kleinere escomplexen tot ontwikkeling. De hoge delen werden vaak als extensieve heidevelden in gebruik genomen, later zijn grote delen ervan bebost. De inziging is afgenomen door oppervlakkige afwatering, waterwinning en het op grote schaal bebossen met naalddhout.

Ambitie

De ambitie is het eigen karakter van de afzonderlijke stuwwalen te behouden en versterken. De inzet is het reliëf daarbij ruimtelijk beeldbepalend te laten zijn. Door bijvoorbeeld de overgangen naar andere landschappen te accentueren en door de zichten erop én er vanaf te versterken.

Voorbeeld: grote open maat maakt het reliëf beleefbaar foto: New Forest, Engeland

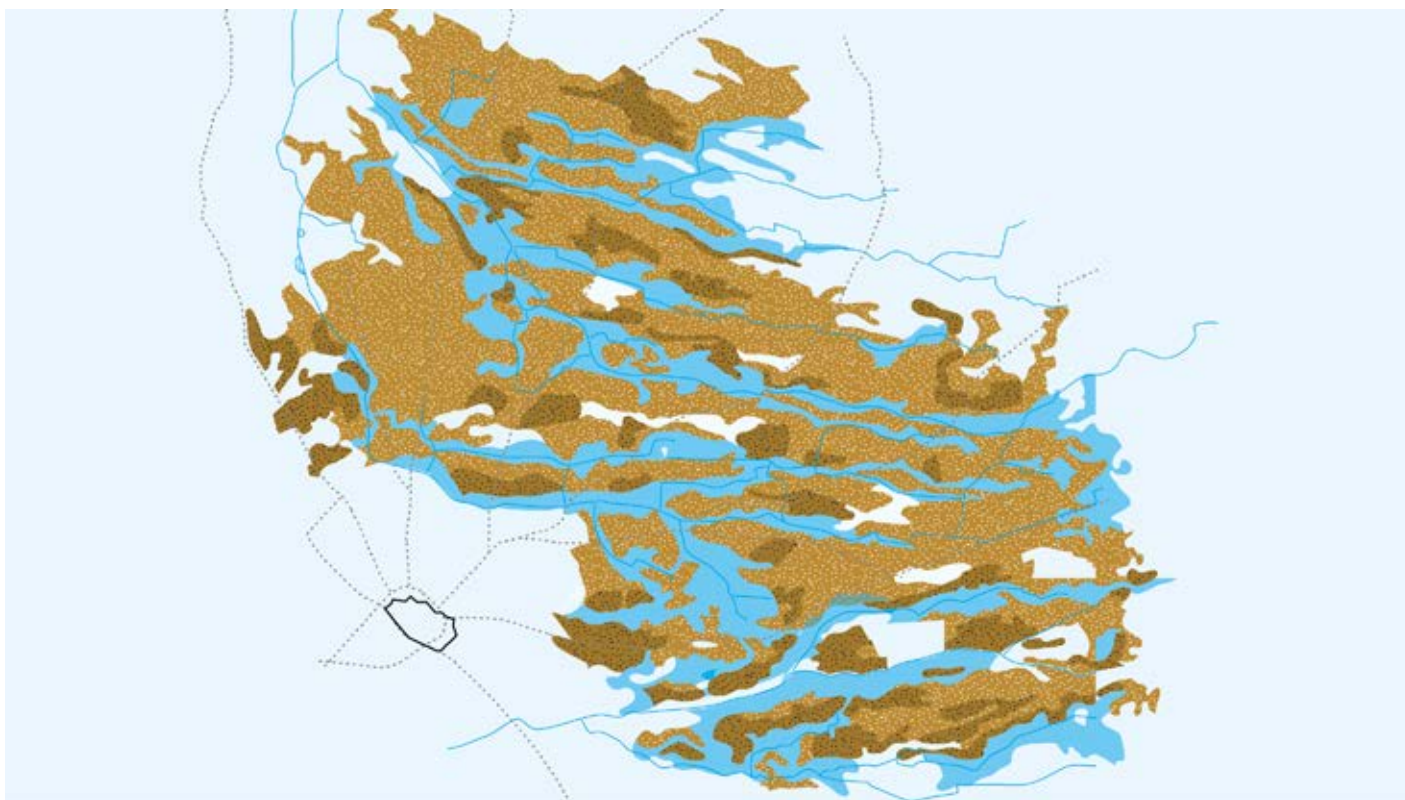
Voorbeeld onder: reliëf wordt attractie bij kunstwerk 'Kijk uit' in Nationaal park De hoge Veluwe

Sturing

- Norm
  - Stuwwallen krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de hoofdlijnen van het huidige reliëf.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden, dan dragen deze bij aan het beter zichtbaar en beleefbaar maken van de hoogteverschillen en van de overgang tussen stuwwal en omgeving.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden, dan dragen deze bij aan versterking van de potentiële natuurlijke kwaliteiten van de 'natte voet' van de stuwwal (kwelzone, brongebied) en deze beter zichtbaar maken.

1.2 Natuurlijke laag • Dekzandvlakte en ruggen

Eenheid

Overzicht dekzandvlakte en -ruggen (indicatief)

Typering

De dekzandgronden beslaan een groot gedeelte van de oppervlakte van de provincie. Na de ijstijden bleef er in grote delen een reliëfrijk – door de wind gevormd – zandlandschap achter, dat gekenmerkt wordt door relatief grote verschillen tussen hoog/droog en laag/nat gebied. Soms vlak bij elkaar, soms verder van elkaar verwijderd.

Bodem: podzolgronden

Hydrologie: lokale inzijging

Natuurlijk bostype: van wintereiken-beukenbos op de hoogste delen, tot berken-zomereikenbos en elzen-eikenbos in de lagere delen

Cultuurlandschap: zie §2.1 essenlandschap, §2.2 oude hoevenlandschap en §2.4 jong heide en broekontginningslandschap

Beeld: abstractie van geomorfologische kaart van het dekzandgebied ten noorden van Deventer. Zichtbaar is afwisselende 'wasbord patroon' van dekzandruggen [licht en donkerbruin] en beekdalen [lichtblauw].

Foto rechts: wintereikenbeukenbos met begrazing [New Forest, Engeland]

Ontwikkelingen

In de occupatiegeschiedenis zijn de dekzandgebieden voor het overgrote deel in cultuur gebracht als essenlandschap, oude hoevenlandschap en heideontginningslandschap. Kenmerkend reliëf is op veel plaatsen vervlakt, b.v. door egalisaties ten behoeve van de landbouw.

Ambitie

De ambitie is de natuurlijke verschillen tussen hoog en laag en tussen droog en nat functioneel meer sturend en beleefbaar te maken. Dit kan bijvoorbeeld door een meer natuurlijk watersysteem en door beplanting met 'natuurlijke' soorten. En door de (strekings)richting van het landschap te benutten in gebiedsontwerpen.

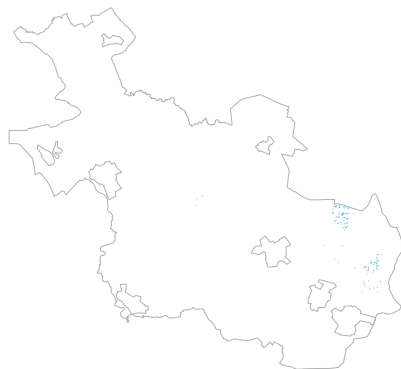
Sturing

- Norm
  - Dekzandvlakten en ruggen krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de hoofdlijnen het huidige reliëf.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden, dan dragen deze bij aan het beter zichtbaar en beleefbaar maken van de hoogteverschillen en het watersysteem. Beiden zijn tevens uitgangspunt bij (her)inrichting.
  - Bij ontwikkelingen is de (strekings)richting van het landschap, gevormd door de afwisseling van beekdalen en ruggen, het uitgangspunt.

1.3 Natuurlijke laag • Brongebieden

Eenheid

Overzicht brongebieden (indicatief)

Kenmerken

Kleine, soms moeilijk herkenbare gebieden, waar van hogere delen afkomstig grondwater als schoon kwelwater aan de oppervlakte komt. Door het constante opborrelen van water in een vrijwel constante temperatuur, ontwikkelt zich hier zeer waardevolle flora en fauna. Alleen al in NO-Twente komen 200 bronnen voor. Uniek voor Nederland is het dal van de Mosbeek, dat ontstaat uit een serie van bronnen met een uniek stroomhoogteentje.

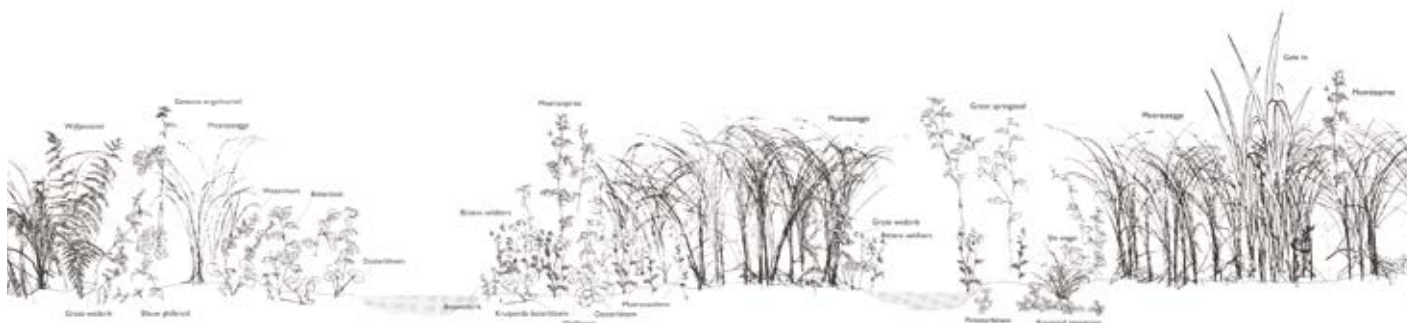
Beelden: de brongebieden hebben ieder hun eigen karakter. Soms zijn het kleine natte plekken in een broekbos, soms iets grotere open ruimtes in glooiend landschap met kleinschalige waterpartijen. [uit: Zeven dalen, zeven verhalen, over de bronnen van Twente]

Beeld onder: specifieke bronvegetatie

Bodem: diverse samenstelling

Hydrologie: kwel

Natuurlijk bostype: bronbossen

Ontwikkelingen

Veel bronnen zijn in de loop van de tijd – door ontwatering en afname van de kweldruk – verdwenen of minder sterk geworden. Ook zijn veel bronnen door ophoging of egalisatie ‘begraven’ en aan de landbouwproductieruimte toegevoegd. Een ander deel van de brongebieden heeft in diverse gedaantes overleefd. De brongebieden zijn in de occupatie als gras- en weiland in gebruik genomen; nu soms nog bloemrijk grasland.

Ambitie

De ambitie is de bronnen als de kleine beginpunten van het watersysteem weer te laten stromen. En de gebiedjes eromheen weer te koesteren. De - potentieel -bijzondere natuurwaarden, de eeuwen oude betekenis van deze plekken, kunnen op terughoudende wijze weer beleefbaar worden gemaakt.

Sturing

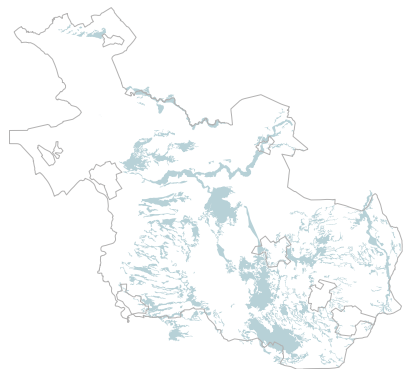
- Richting
  - Brongebieden krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de kwel, het watersysteem, de waterkwaliteit en, indien het bestaande (agrarisch) gebruik dat toelaat de natuurkwaliteit.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de nabijheid van de bron, dan dragen deze bij aan versterking van de natuurlijke kwaliteiten en de kwel. Beide zijn uitgangspunt bij (her)inrichting.
- Inspiratie
  - Het op bescheiden schaal beter zichtbaar en beleefbaar maken van de bron en het watersysteem is gewenst.

1.4 Natuurlijke laag • Beekdalen en natte laagtes

Eenheid

Overzicht beekdalen en natte laagtes (indicatief)

Kenmerken

Het Overijsselse zandlandschap is van oorsprong kletsnat. In de laagtes van het zandgebied verzamelde zich het water. Hier ontwikkelden zich moerassen en broekbossen, waar het water in de loop van het seizoen geleidelijk uit weg sijpelde naar de lager gelegen delen, naar de beken en rivieren. Beeld van de beken: zomers kleine stroom met droge geulen, 's winters bredere stroomdraad met meestromende geulen. De dynamiek (water, wind) bepaalt de verschijningsvorm; de gedaante wisselt. Dynamisch landschap, open karakter met hogere randen.

Bodem: beekerdgronden

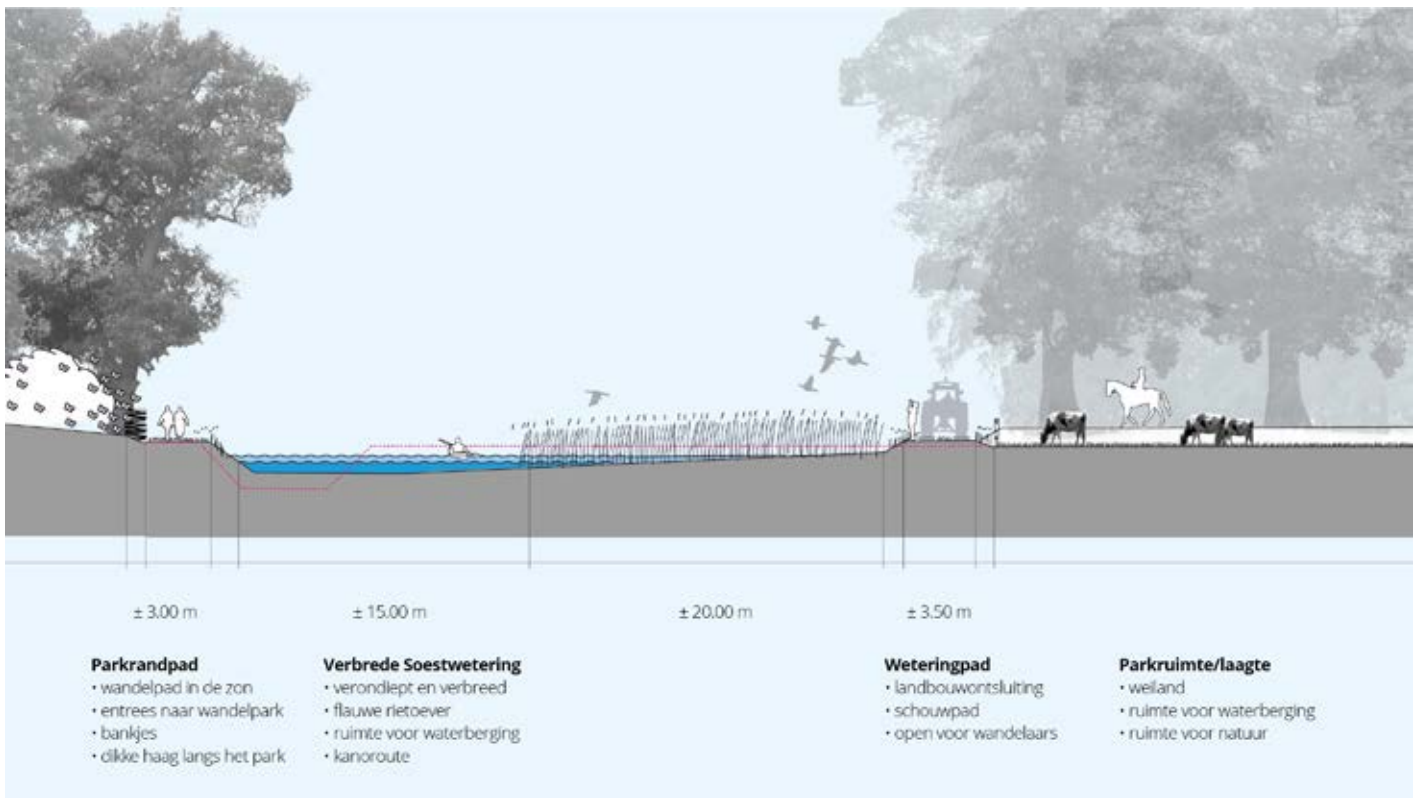
Hydrologie: lokale en diepe kwel, stagnatie

Natuurlijk bostype: elzen-eikenbos, eiken-haagbeukenbos, vogelkersessenbos

Cultuurlandschap: zie §2.3 maten- en flierenlandschap

Beeld: paradijselijk mooie broekbossen groeien nog sporadisch in de natte laagtes [Reutum]

Voorbeeld rechterpagina: kans om het water meer kwaliteitsbepalend te maken, zijn de vele kilometers waterlopen die de komende jaren heringericht zullen gaan worden. Het principeprofiel voor de Verbrede Soestwetering bij landgoed de Kranenkamp, laat zien dat het verondiepen en verbreden van de waterlopen, gecombineerd kan worden met natuurontwikkeling het vergroten van de toegankelijkheid en beleving van het landschap. uit: De Kranenkamp, landgoed van de stilte, VPxDG i.o.v. IJssellandschap, 2008

Ontwikkelingen

Plaatselijk is de 'oorspronkelijke' beek nog aanwezig. Vaak waren er geen beken, maar zocht het water via de hellende laagtes zijn weg over het maaiveld, met name in de zwakhellende gebieden zoals Salland. De laagtes werden in de loop van eeuwen doorgegraven, verbonden en steeds sterker ontwaterd, waarbij vanaf de vorige eeuw ook de natuurlijke beken over grote lengte zijn rechtgetrokken. Dit alles om de lagere en hogere gronden van het dekzandcomplex sneller te ontwateren ten behoeve van de moderne landbouw. De snelle waterafvoer heeft uiteindelijk geleid tot verdroging bovenstrooms en wateroverlast benedenstrooms.

Ambitie

De ambitie is de beekdalen als functionele en ruimtelijke dragende structuren van het landschap betekenis te geven. Ruimte voor water, continuïteit van het systeem zijn leidend. Tevens is de ambitie afwenteling van wateroverlast op stroomafwaarts gelegen gebieden te voorkomen door het beekstelsel als eenheid te beschouwen en het vasthouden van water te bevorderen. Tot slot zijn beekdalen belangrijke verbindingen voor mens, plant en dier.

Voorbeeld: water vergroot de kwaliteit van de woonomgeving en verbindt het met het buitengebied, voorbeeld project Deurningerbeek [foto: Roelof Klem]

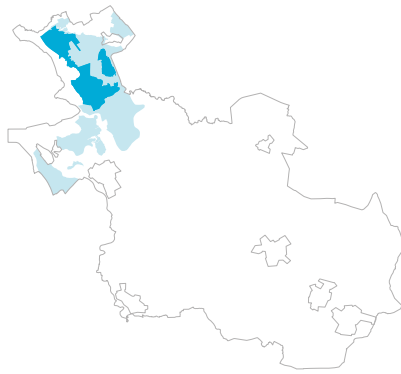
Sturing

- Norm
  - Het waterpeil is niet lager dan voor graslandgebruik noodzakelijk is.
- Richting
  - Beekdalen en laagtes krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van het watersysteem, de waterkwaliteit en voldoende ruimte voor water en indien het bestaande (agrarisch) gebruik dat toelaat natuurlijke dynamiek.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in of in de directe nabijheid van beekdalen en natte laagtes, dan dragen deze bij aan extra ruimte voor de dynamiek van het stromende water en het vasthouden van water, aan versterking van de samenhang in het beekstelsel en aan vergroting van de zichtbaarheid, bereikbaarheid en beleefbaarheid van het water. Dit zijn uitgangspunten bij (her)inrichting.
- Inspiratie
  - De onderdelen vanuit een perspectief op het geheel van het lineaire beekstelsel inrichten en beheren. De oeverlanden komen onder invloed van de waterdynamiek. (Broek)bos op de hogere randen.

1.5 Natuurlijke laag • Laagveengebieden

Eenheid

Overzicht laagveengebieden (indicatief), verdeeld in ontgonnen gebieden lichtblauw] en de restanten van het halfnatuurlijke laagveengebied [donkerder blauw]

Kenmerken

Grote gebieden, waar onder invloed van stagnerend water en grondwater uitgestrekte veenmoerassen zijn ontstaan. Hier bestonden diverse verlandingsstadia naast elkaar: open water – rietmoeras – opgaand moerasbos. Het semi-natuurlijk laagveenrestant van de Weerribben en de Wieden bestaat uit relictten van dit gebiedstype met een hoge waterkwaliteit en natuurkwaliteit. Samengesteld landschap van rietland op een pakket veenlagen (kraggen) en vaarten, afgewisseld met bos. Ontstaan door turfwinning, rietteelt en extensieve veehouderij. Elders verder in cultuur gebracht als veenweidegebied of polder.

Bodem: laagveen, in de IJsseldelta afgedekt met zeeklei en/of zand

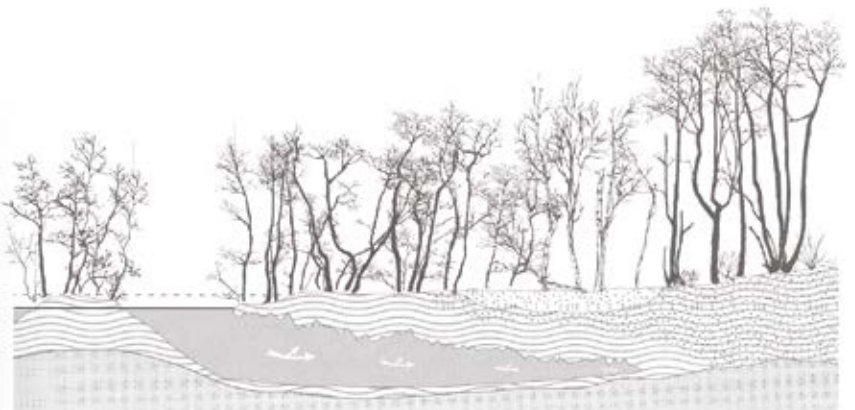
Hydrologie: kwel en stagnerend water

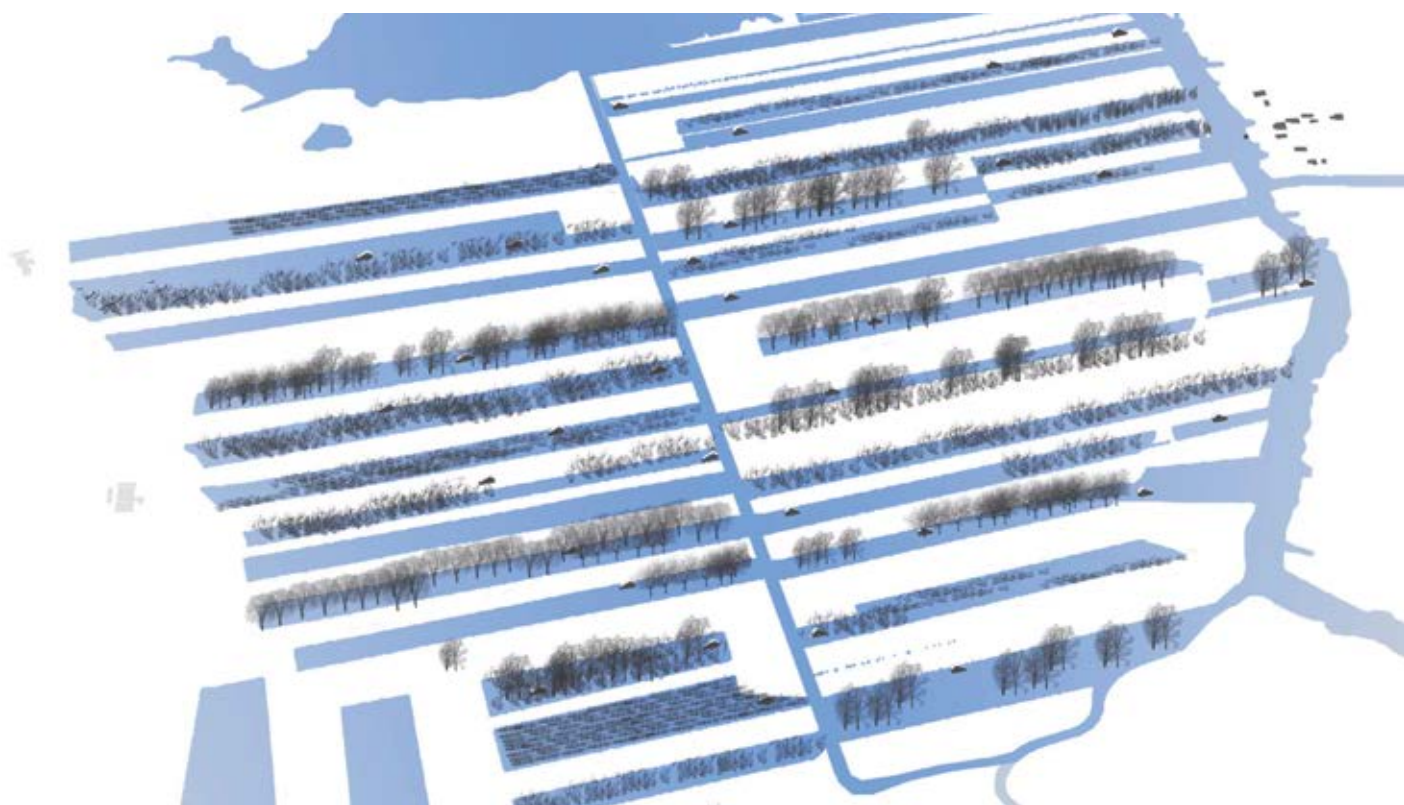
Natuurlijk bostype: elzenbroekbos, berkenbroekbos

Cultuurlandschap: zie §2.5 laagveenontginningslandschap

Beeld: moerasbos in de Weerribben

Beeld onder: principedoorsnede kraggenmoeras

Ontwikkelingen

De laagveenmoerassen zijn deels ontwaterd, verveend en in cultuur gebracht als landbouwgrond. In de Weerribben wordt door uitgekiend beheer (fijnregelen van de waterstand, open houden van petgaten) een combinatie-milieu van rietteelt en laagveenmoeras in stand gehouden. Als men de natuur in het kraggenlandschap, z'n gang zou laten gaan, was het door verlanding snel gedaan met het open water.

Ambitie

Ambitie is de Wieden en Weerribben als grootste laagveenmoeras van Europa, aan elkaar verbinden via een brede overgangszone en ontwikkelen als een groot aaneengesloten (half) natuurlijk vaar- en recreatielandschap, met hoge biodiversiteit, met aanliggende kernen als poorten naar de natuur.

Ook in de overige veenweidelandschappen is een hoog waterpeil van belang om inklinking tegen te gaan. Het open karakter is zowel ruimtelijk waardevol, als voor weidevogels en ganzen.

Voorbeeld: natuurlijke kwaliteiten geven richting aan de ontwikkeling van een gebied: in de Wieden-Weerribben wordt de kwaliteit van het gebied versterkt door het slim combineren van nieuwe natuur, recreatiewoningen, uitbreiding van het vaarlandschap én nieuwe dragers voor natuurbeheer. uit: Man-made nature, Nationaal Park Wieden-Weerribben, Rietveld landscape 2008

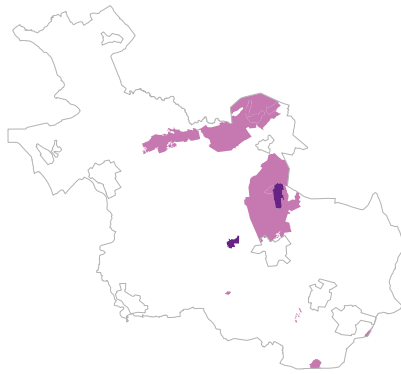
Sturing

- Norm
  - De laagveenrestanten krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de waterkwaliteit en de natuurkwaliteit.
  - De overige delen van de laagveen-gebieden krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op behoud van het veenpakket en het waterpeil is hier niet lager dan voor graslandgebruik noodzakelijk is.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de laagveenrestanten, dan dragen deze bij aan verhoging van het waterpeil om bodemdaling en verdwijnen van het veenpakket tegen te gaan en, waar mogelijk, aan toename van natuurkwaliteit en het areaal levend laagveen.
- Inspiratie
  - In laagveenrestanten gebruik, inrichting en beheer onderling afstemmen op verdere ontwikkeling van de natuurlijke kwaliteiten van (delen van) dit unieke landschap.
  - Elders: mogelijkheden voor natuurontwikkeling benutten.

1.6 Natuurlijke laag • Hoogveengebieden

Eenheid

Overzicht hoogveengebieden (indicatief), de in cultuur gebrachte gebieden staan licht paars op de kaart, donker paars zijn de half-natuurlijke hoogveengebieden die nog resteren

Kenmerken

Op waterhuishoudkundig geïsoleerde plekken (waar het regenwater wordt vastgehouden) ontwikkelde zich in het zandgebied op kleine en grote schaal hoogveen; onder invloed van regenwater ontstonden veenmoerassen. Deze groeiden als een dikke spons van veenmossen steeds verder omhoog, los van het grondwater. De extreme zure en voedselarme omstandigheden leidden tot natte, slecht toegankelijke moerasgebieden, waar vrijwel geen boom kon groeien.

De hoogveenrestanten worden gekenmerkt door een hoge waterkwaliteit, een hoge waterstand en een hoge natuurkwaliteit. Lokaal is sprake van "levend hoogveen" (veenaangroei).

Bodem: hoogveen

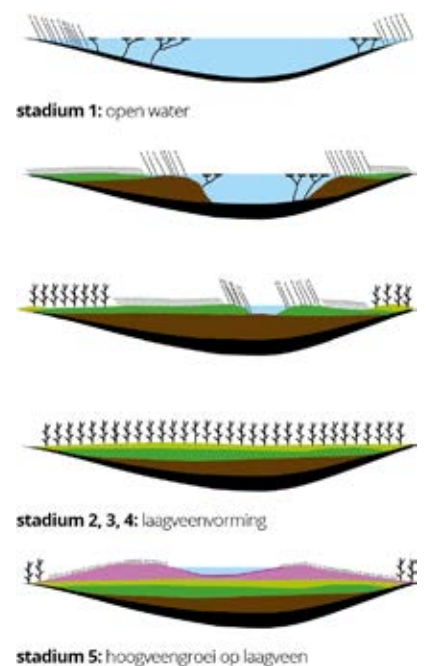
Hydrologie: regenwaterlens

Natuurlijke vegetatie: veenmos

Cultuurlandschap: zie §2.6 hoogveenontginningen en §2.7 veenkoloniaal landschap

Foto: half-natuurlijk hoogveen restant Engbertsdijksvenen

Beeldenreeks: ontwikkelproces van open water, via laagveenontwikkeling tot een hoogveenmoeras

Ontwikkelingen

De grootste delen van het hoogveen zijn afgegraven en als turfblokken verstookt. In een paar kleine hoogveenreservaten wordt de waterstand met kunst en vliegwerk hoog gehouden. Zo kan het hoogveen zich op een aantal geïsoleerde plekken regenereren.

Ambitie

De ambitie is de hoogveenrestanten in stand te houden en op een aantal plekken het hoogveen opnieuw tot groei te brengen. Het open natte karakter is hierbij een belangrijke kwaliteit. De inzet is op de randen tussen de hoogveenrestanten en de hoogveenontginningsgebieden de hoogveenontginningsgebieden landschappelijk leesbaar te maken als ontgonnen deel van het oorspronkelijk veenlandschap. Zo ontstaat een samenhangend en leesbaar landschap in de hoogveengebieden en een overgang naar heide en schaalgraslanden eromheen.

Voorbeeld: het concept 'land van de honderden veentjes' brengt hoogveengroei vanuit vele kleine vennetjes opnieuw tot ontwikkeling én maakt dit beleefbaar. [uit: eerste idee uit verkennende studie hoogveenregeneratie, VPxDG i.o.v. Landschap Overijssel, 2008]

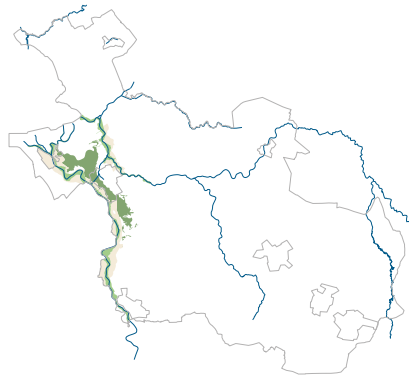
Sturing

- Norm
  - De hoogveenrestanten krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van levend hoogveen, de waterkwaliteit, waterkwaliteit en de natuurkwaliteit.
  - De overige delen van de hoogveen-gebieden krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op behoud van het nog resterende veenpakket; het waterpeil is hier op afgestemd.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de nabijheid van hoogveenrestanten, dan dragen deze bij aan verbetering van de hydrologie om verdroging van het veenpakket tegen te gaan en, waar mogelijk, aan toename van natuurkwaliteit en het areaal levend hoogveen. Dit zijn uitgangspunten bij (her)inrichting.
- Inspiratie
  - Beheer gericht op het in stand houden van de variatie en de vitaliteit van het hoogveen.
  - Extensief recreatief medegebruik bevorderen.

1.7 Natuurlijke laag • Rivierengebied, Oeverwallen en Komgronden

Eenheid

Overzicht riviergebied met rivieren, uiterwaarden, oeverwallen, rivierduinen en komgronden (indicatief)

Beeld: IJssel

Kenmerken

De rivier is een lineaire, continue structuur die als ruimtelijke eenheid fungeert. De oeverwallen langs met name de IJssel zijn de hogere gronden langs de rivier; ze bestaan uit zand en leemhoudend materiaal, dat door de rivier ooit is afgezet. Van nature zijn deze gronden de drager van rijke en hele afwisselende loofbossen (hardhoutoibos) met een weelderige struikenlaag. Het zandige materiaal van de oeverwallen verwaaide in de omgeving van de oeverwal hier en daar tot 'rivierduinen' en langs de Vecht tot duinen. De oeverwallen werden als eerste bewoond en bewerkt. Fungeerden als uitvalsbasis bij het in cultuur brengen van de omgeving. Vanwege de hoge natuurlijke dynamiek is het winterbed lang het domein van natuurlijke processen gebleven. Door de voedselrijkdom van de gronden en de regelmatige overstromingen, zijn deze gronden al eeuwenlang als wei- en hooiland in gebruik. Winning klei en zand. Langs de benedenloop van de rivier liggen de uiterwaarden, die direct onder invloed staan van de rivierdynamiek met wisselende water-

standen, stroomsnelheden en processen als erosie en sedimentatie. Het beeld van het natuurlijk uiterwaarden landschap is gevarieerd: geulen, hanken en poelen, afgesneden meanders, (begraste) ruigte, struweel, opgaand (zachthoutooi)bos. Kenmerkende reliëfpatronen. De kommen zijn de gebieden waar zich verder van de rivier af, door overstromingen fijner materiaal afzette. Dit resulteerde in zware kleipakketten. In de delen met stagnerend water ontwikkelde zich via verlanding moerasbos. De rivieren Dinkel, Regge en Vecht vormen insnijdingen in het landschap en kennen soms steile oevers, natuurlijke erosie in de buitenbocht en sedimentatie in de binnenbocht en vrije afstroming. Elders is sprake van meandering in meer of minder ruime bochten.

Bodem: vaaggronden en overslaggronden

Hydrologie: periodieke overstroming, inzijing

Natuurlijk bostype: schietwilgenbos, zacht- en hardhoutoibossen, abelen-iepenbos, essen-iepenbos, elzenrijk essen-iepenbos, eiken-haagbeukenbos

Ontwikkelingen

In het winterbed van de rivieren speelt de opgave om met rivierverruimende maatregelen de afvoer van de rivieren vergroten. Hiervoor worden grote delen van de uiterwaarden afgegraven, vaak in combinatie met natuurontwikkeling. De kommen zijn vanwege de moeizame ontwatering lang in extensief agrarisch gebruik gebleven. Door de bedijking van de rivieren en de ontwatering zijn de natuurlijke condities van dit gebiedstype nu verdwenen. De gronden langs met name de Vecht zijn bebost met productiebos, als landgoed of natuurgebied ontwikkeld of als recreatieterrein in gebruik genomen. De bovenlopen van de rivieren zijn plaatselijk vastgelegd om erosie tegen te gaan en meanders zijn afgesneden in combinatie met aanleg van stuwen om de doorstroming en bevaarbaarheid te bevorderen.

Voorbeeld: het Wilde hart van Overijssel: de Regge en Vecht met hun aangrenzende hoger gelegen gronden als een aaneengesloten robuust natuurlijk landschap [uit: Landschap Overijssel op de kaart, 2008]

Ambitie

De ambitie is de oeverwallen weer als ruimtelijk herkenbare structuren langs de rivieren te ontwikkelen. Het is voornamelijk een cultuurlandschap, de natuurlijke kwaliteiten kunnen hier met name in de keuze van de beplanting sterker ontwikkeld worden. Op een aantal plekken kan de natuurlijke overgang van de hoge oeverwal naar de dynamische uiterwaarden hersteld worden. In het winterbed kunnen alle - nu vaak losse en op zich zelf staande - water- en natuurprojecten samenhangende, ruimtelijke continue structuren worden. De beleefbaarheid en zichtbaarheid van het water, de natuurlijke dynamiek in relatie tot de cultuurhistorie zijn daarbij een belangrijk uitgangspunt.

Voor de kommen is het de ambitie om het karakter van laag, nat gebied met zware klei te behouden en verder te ontwikkelen en de kansen voor natuur ontwikkeling (kleimoeras) te benutten. Ambitie voor het Vecht-Regge-Dinkel-systeem is herstel van de natuurlijke dynamiek van deze typische laagland rivieren.

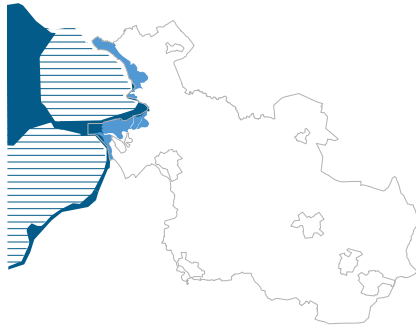
Sturing

- Norm
  - De rivieren, uiterwaarden, rivierdalen en directe omgeving van insnijdende rivieren krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van een robuust watersysteem, de waterkwaliteit, ruimte voor water en de natuurkwaliteit.
  - De duinen langs met name de Vecht krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van het kenmerkende reliëf en waar relevant de natuurkwaliteit.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden op de oeverwallen, dan dragen deze bij aan herstel van de natuurlijke variatie: bos op de hogere delen, open ruigte langs de voet van de oeverwal.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in het winterbed, dan dragen deze bij aan vergroting van de ruimte voor de rivier, de rivier-dynamiek, hermeandering en/of vast houden van water en aan het versterken van een open en afwisselend dynamisch landschap van geulen of meanders, open vlaktes en zachthoutoobos.

1.8 Natuurlijke laag • Zeekleigebied en randmeren

Eenheid

Overzicht zeekleigebied en randmeren (indicatief)

Kenmerken

Het overgangsgebied van de zoetwaterdelta van de rivieren en de Zuiderzeekust. Patroon van waaiers van rivierafzettingen en geulen met veenvorming er tussen. Door invloed van de voormalige Zuiderzee verdere opslibbing in de vorm van kleiafzettingen.

Vóór de bedijking: dynamisch open gebied met een stevige kleiondergrond. Onder invloed van zee, wind en erosie ontstond hier een patroon van geulen wallen en platen.

Langs de randen: voormalige Zuiderzee nu zoete Randmeren en Noordoost Polder.

Landschapsbeeld: geulen, hogere oevers en overstromingsvlaktes. In gebieden, waar de omstandigheden minder dynamisch waren, ontwikkelde zich kleimoeras met diverse verlandingsstadia.

Voormalige Zuiderzeerand: nu grote zoetwaterpartijen als restant van het voormalige open water (open water, rietlanden, oevervegetatie) of overgang naar het 'nieuwe land'. Vaak: hoge rand van afgezet, opgestoven zand.

Bodem: zeeklei en rivierklei

Hydrologie: vroeger overstroming, nu plaatselijk kwel

Natuurlijk bostype: essen-iepenbos

Beeld: moerassen langs de voormalige Zuiderzeekust

Beeld onder: delta in vogelvlucht [bron: Google Earth]

Ontwikkelingen

Aanvankelijk ten nutte gemaakt voor agrarisch gebruik vanuit bewoonde terpen, later werd het regelmatig overstromende land bedijkt. Aanleg van de Noordoost Polder heeft ertoe geleid dat een deel van de zeekleigebieden niet meer nabij open water ligt.

Ambitie

De ambitie is de stoerheid en het open karakter van deze landschappen te bewaren en versterken. Langs de waterrijke randen, wielen en kwelplekken zijn kansen voor natuurontwikkeling, als herinnering aan de herkomst van dit landschapstype benutten.

Voorbeeld: een dynamisch delta-milieu voor water, natuur, recreatie, wonen en werken in de IJsseldelta [bron: H+N+S landschapsarchitecten]

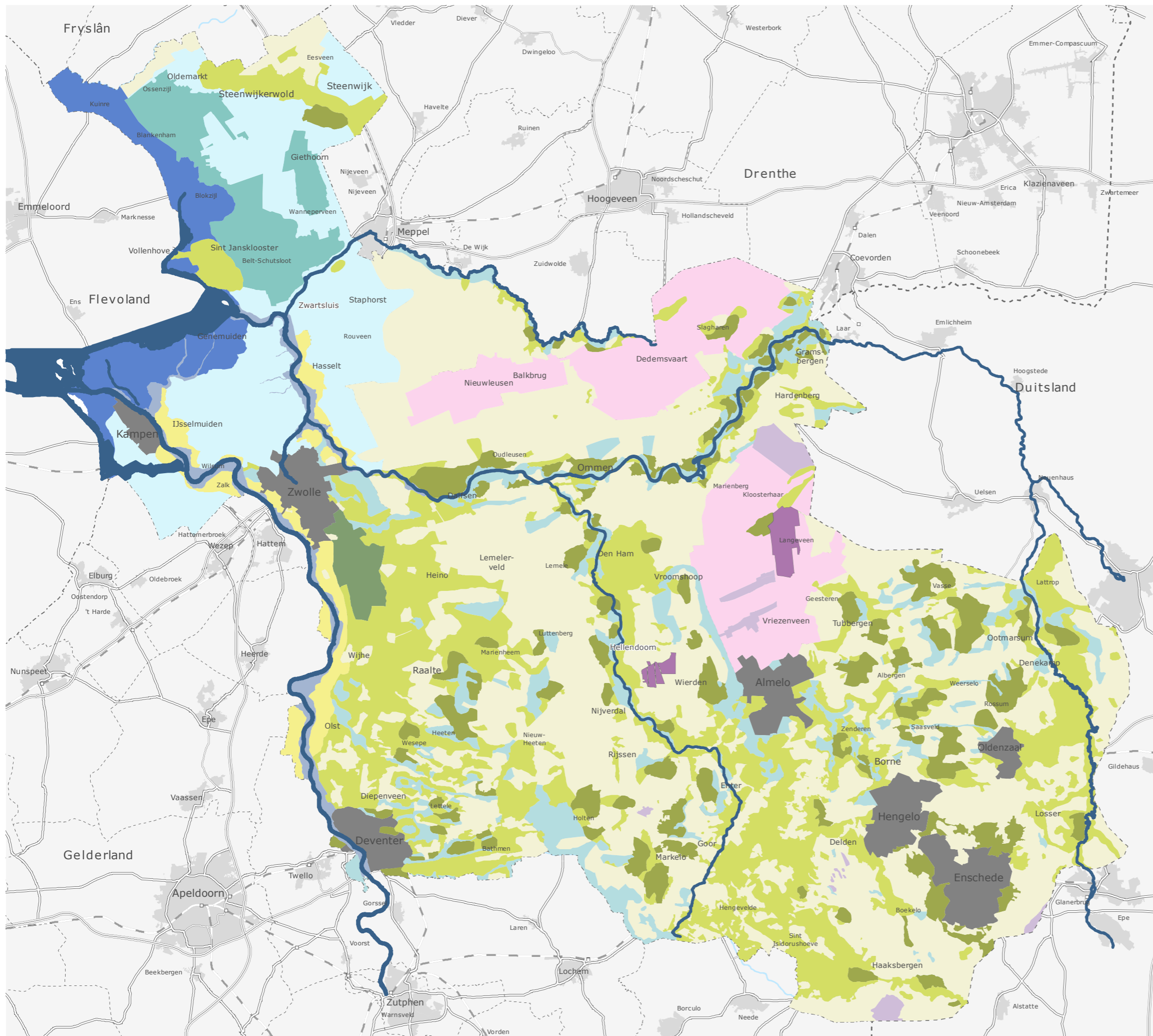
Sturing

- Norm
  - Het patroon van geulen en kreek, hogere oevers en kreekkruggen en (voormalige) overstromingsvlaktes krijgt een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van dit karakteristieke patroon met bijbehorend reliëf.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de nabijheid van geulen en kreek, hogere oevers en kreekkruggen en (voormalige) overstromingsvlaktes, dan dragen deze bij aan accentuering van het patroon en de hoogteverschillen en de beleefbaarheid daarvan.
- Inspiratie
  - Waar mogelijk ontwikkeling tot kleimoeras met diverse verlandingsstadia: open water, rietmoeras en / of moerasbos.
  - Waar mogelijk langs de randmeren natuurlijke oevers realiseren en de randkwaliteit en randlengte benutten.
  - Waar mogelijk een erfahrbaar en betreedbaar natuurlandschap realiseren.

2

Laag van het agrarisch cultuurlandschap

Gebiedskenmerken Laag van het agrarisch cultuurlandschap

aanduidingen

Zandgebieden

- Essenlandschap
- Oude hoevenlandschap
- Maten en fierenlandschap
- Jonge heide- en broekontginningslandschap

Veengebieden

- Laagveenontginningen
- Kraggenlandschap
- Hoogveenontginningen
- Veenkoloniaal landschap
- Hoogveenrestanten

Rivierengebieden

- Rivierenlandschap - rivier en uiterwaarden
- Oeverwallen
- Komgebieden

Voormalig Zuiderzegebied

- Zeekleilandschap

Bebouwd gebied

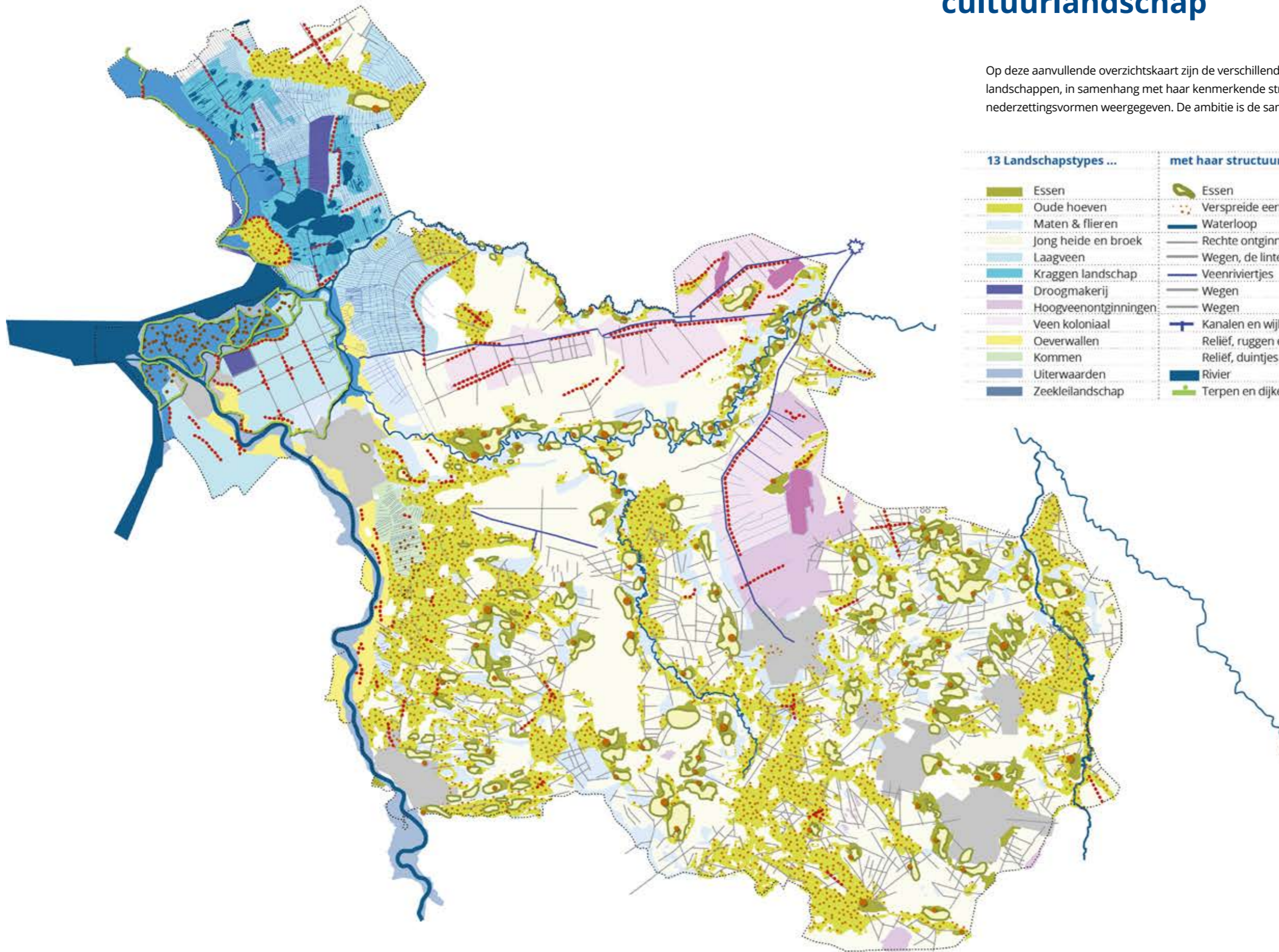
- Bebouwing

nr. 220161_3

0 2,5 5 7,5 10 km

2 Laag van het agrarisch cultuurlandschap

Op deze aanvullende overzichtskaart zijn de verschillende agrarische cultuurlandschappen, in samenhang met haar kenmerkende structuurdragers en nederzettingvormen weergegeven. De ambitie is de samenhang te versterken.

13 Landschapstypes ...	met haar structuurdragers ...	en nederzettingvormen
Essen	Essen	Esdorpen
Oude hoeven	Verspreide eenmansessen	Erven aan eenmansessen
Maten & flieren	Waterloop	x
Jong heide en broek	Rechte ontginningslijnen	Wegerven
Laagveen	Wegen, de linten	Wegdorpen
Kraggen landschap	Veenriviervjes	Kanaaldorpen
Droogmakerij	Wegen	Wegerven [kassen]
Hoogveenontginningen	Wegen	Wegdorpen
Veen koloniaal	Kanalen en wijken	Kanaaldorpen
Oeverwallen	Relief, ruggen en duinen	Wegdorpen
Kommen	Relief, duintjes	erven op paraboolduinen
Uiterwaarden	Rivier	x
Zeekleilandschap	Terpen en dijken	Erven op terpen en dijken

Overijssel kent een palet van agrarische cultuurlandschappen. Van oude organisch gegroeide essenlandschappen tot... (vb. Erf in essenlandschap in Tubbergen)

Jonge ontginningen met een planmatige opzet en lange rechte lijnen (vb. Heideontginningslandschap in Zuid-Twente)

Autonome ontwikkelingen die in alle agrarische cultuur landschappen spelen, zijn de doorgaande schaalvergroting en modernisering van agrarische bedrijven... (vb. Bouw van een nieuwe grote stal op erf in Lattrop)

En, de opkomst van nieuwe functies en grondgebruikers (vb. Ontwikkeling burgerlandschap met veel paardenweides in Enter)

2 Kenmerken, ontwikkelingen en ambities

Kenmerken

In het agrarisch cultuurlandschap gaat het er altijd om dat de mens inspeelt op de natuurlijke omstandigheden en die ten nutte maakt. Het agrarisch cultuurlandschap is bij uitstek een gebruikslandschap. Het aanzien van ruim tweederde van het oppervlak van Overijssel wordt bepaald door het agrarisch gebruik.

Van deze landschappen maken zowel de agrarische productiegronden, de landschappelijke beplantingen, routes, waterlopen, reliëfs etc, als de erven, buurtschappen en dorpen deel uit. Vanuit de nederzettingen werden de omliggende gronden ooit ontgonnen, daardoor is er een sterke ruimtelijke en functionele relatie met het omringende landschap ontstaan.

Bij de ontwikkeling van de cultuurlandschappen hebben nooit ideeën over schoonheid een rol gespeeld. Wel zijn we ze in de loop van de tijd gaan waarderen om hun ruimtelijke kwaliteiten. Vooral herkenbaarheid, contrast en afwisseling worden gewaardeerd. Daarbij speelt ook de cultuurhistorie als 'het verhaal van het landschap' een steeds belangrijkere rol. Er zijn grote verschillen in de leef tijd van de verschillende landschappen. De eerste hoge plekken van de dekzand werden vanaf 400 na Christus op een nu nog herkenbare wijze in cultuur gebracht, steeds werden andere gebieden en mogelijkheden gezocht, tot in de jaren 60 van de afgelopen eeuw zijn natuurlijke gebieden gecultiveerd. Dit verschil in 'tijdsdiepte' geeft mede richting aan de ontwikkeling van de deze gebieden.

Afhankelijk van bijvoorbeeld de stand van de techniek en de beschikbaarheid van meststoffen is door de eeuwen heen een geschakeerd patroon van akkers, weiden, hooiland en bebouwing (hoeven, kernen, dorpen) gegroeid. Structuur, maatvoeringen en landschapselementen worden keer op keer aan de veranderende omstandigheden aangepast.

In Overijssel wordt de kwaliteit van het cultuurlandschap bepaald door de variatie op twee schaalniveaus: provinciaal en regionaal. Op schaal van de provincie door de manier waarop het 'open' landschappelijk patroon van de laagveengebieden en kleicomplexen van Noordwest-Overijssel, de lange lijnen in het Sallandse occupatiepatroon, de intimiteit van het Twentse boerenland en de stoere maat van de grote ontginningen van Noordoost-Overijssel van elkaar verschillen. Omdat elk gebied anders is en op een andere manier in cultuur werd gebracht, zijn in elk gebied het landschap, de nederzettingen en daarmee de ordende en dragende structuren ook steeds anders. Binnen de regionale landschappen is er vaak op korte afstand sprake van verschillen: de es, de flank en het beekdal.

Ontwikkelingen

Vanaf 1900, maar met name vanaf de periode na de tweede wereldoorlog, zijn de verschillen tussen de cultuurlandschappen steeds minder groot geworden. De uitvinding van het kunstmest en het prikkeldraad, de beheersing van de waterhuishouding, en de schaalvergroting en modernisering van de landbouw hebben de vaak eeuwenoude cultuurlandschappen in een relatief korte periode drastisch veranderd. De landbouw die ooit de drager en motor van de vorming cultuurlandschappen was, heeft zich zo ontwikkeld, dat ze niet meer vanzelfsprekend past in haar oude jas. Door gebruik van zwaarder landbouw materiaal is sprake van verdichting van de ondergrond en door het toepassen van meststoffen is er sprake van een vermessingsprobleem. Uniforme agrarische bebouwing, schaalvergroting van percelen en vershraling van het landschap door verdwijnen van landschapselementen en padenstructuur, maar ook uniforme uitbreidingen aan agrarische en dorpskernen hebben er toe geleid dat de verschillen steeds minder herkenbaar zijn geworden. Paden, beplanting en karakteristieke hoogteverschillen verdwijnen. Landschapselementen verliezen hun functie voor de landbouw (perceelscheiding, geriefhout). Erven van stoppende boeren worden 'burger' erven voor wonen en/of werken. Met het verdwijnen en slijten van het oude landschap zijn er in de tijd ook nieuwe kwaliteiten aan toegevoegd, bijvoorbeeld in de wederopbouwperiode en in landinrichtingsprojecten.

Het landschap heeft als 'consumptie' landschap vanuit het perspectief van stedelingen, recreanten en nieuwe bewoners van het cultuurlandschap nieuwe betekenis gekregen. Veel mensen hechten aan kwaliteit, de rust, de ruimte, de mogelijkheden om te wandelen, te fietsen, etc. De herkenbaarheid van de plek is van toenemend belang geworden. Daarnaast zijn de landschappelijke structuren belangrijke dragers geworden van de biodiversiteit in het agrarisch cultuurlandschap; deze kwaliteit vraagt om samenhang.

Opgave is om – meeliftend op deze nieuwe waardering – in te zetten op een kwaliteitsimpuls voor het cultuurlandschap.

Ambitie

Voortbouwen aan de kenmerkende structuren van de agrarische cultuurlandschappen

- Palet van agrarische cultuurlandschappen versterken

De inzet is de ontwikkeling van een uitgesproken, herkenbaar en contrastrijk palet van agrarische cultuurlandschappen door het versterken van de landschappelijke diversiteit en de overgangen tussen de verschillende landschappen en het versterken van de eigenheid, herkenbaarheid en kwaliteit van de verschillende landschappen. Maat- en schaalverschillen, patronen van wegen, erven en beplanting en de historische ordening (ensembles) zijn belangrijke dragers van de verscheidenheid.

In de levende cultuurlandschappen wordt zo met de functies en programma's van deze tijd voortgebouwd op de kenmerken, kwaliteiten en ontwikkelingsgeschiedenis van de verschillende landschappen, zodat contrast en herkenbaarheid worden vergroot.

- Nieuwe samenhang tussen dorp, erf en landschap

Essentie is het ontwikkelen van nieuwe vormen van samenhang (landschappelijk, routestructuren, gebruik) tussen de (voormalige) boerenerven, buurtschappen en dorpen en hun omliggende landschappen. Elk dorp, landschap en gebied heeft zijn eigen kansen en mogelijkheden, de inzet is de eigen karakters te versterken. Daarbij is het de ambitie voort te bouwen op het landschaps- en nederzettingpatroon van de diverse typen agrarisch cultuurlandschap en de ruimtelijke karakteristiek: esdorp, hoevenzwerm, wegdorp, kanaaldorp, ontginningslint, etc.

- Behoud én ontwikkeling

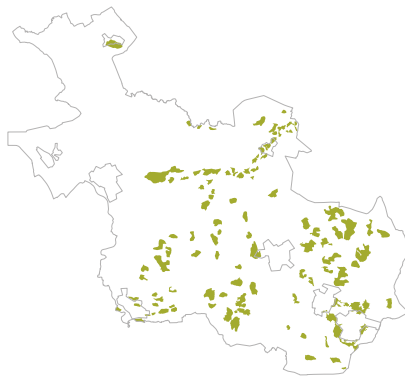
Voorop staat het behoud van de bestaande kwaliteiten en het zichtbaar houden van de tijdslagen, omdat de identiteit van de cultuurlandschappen sterk verbonden is met het ontstaan en de geschiedenis van de streek. Het is de inzet alle ontwikkelingen (agrarische bebouwing, wonen, werken, voorzieningen) bij te laten dragen aan de in stand houding van bestaande en ontwikkeling van nieuwe kwaliteiten en samenhang. Met de ambitie dat iedereen die ontwikkelt móet investeren in zijn omgeving, wordt de binding met de plek vergroot.

Behoud en ontwikkeling van duurzame landbouw voor een gezond bodem- en watermilieu in een vitaal en aantrekkelijk agrarisch cultuurlandschap.

2.1 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Essenlandschap

Eenheid

Overzicht essenlandschap (indicatief)

Kenmerken

Het essenlandschap bestaat uit een samenhangend systeem van essen, flanken, lager gelegen maten en fliergronden (zie §2.3), – voormalige – heidevelden (zie §2.4) en kenmerkende bebouwing rond de es (esdorpen en verspreide erven, zie §3.6). Het landschap is geordend vanuit de erven en de essen, de eeuwenoude akkercomplexen die op de hogere dekzandkoppen en flanken van stuwwallen werden aangelegd. Eeuwenlange bemesting - met heideplaggen en stalmest - heeft geleid tot een karakteristiek reliëf met soms hoge stijlranden. Onder en in de es heeft zich op deze wijze een waardevol archeologisch archief opgebouwd. De dorpen en erven lagen op de flanken van de es, op overgang naar het lager gelegen maten- en flierenlanden. Zo lagen ze droog en werden tegelijkertijd de werklijnen zo kort mogelijk gehouden. De zandpaden volgen steeds de lange 'luie' lijnen van het landschap, Zo ontstond vanuit de dorpen een organische spinragstructuur naar de omliggende gronden en de dorpen in

de omgeving. Het landschapsbeeld is afwisselend en contrastrijk, volgend aan de organische patronen van het natuurlijke landschap. Typerend zijn de losse hoeven rond de es en de esdorpen met hun karakteristieke boerderijen en herkenbaar dorpsilhouet met vaak de kerktoren als markant element.

Ondergrond: stuwwallen en dekzandgronden

Ontstaan: vanaf ± 400 na Chr

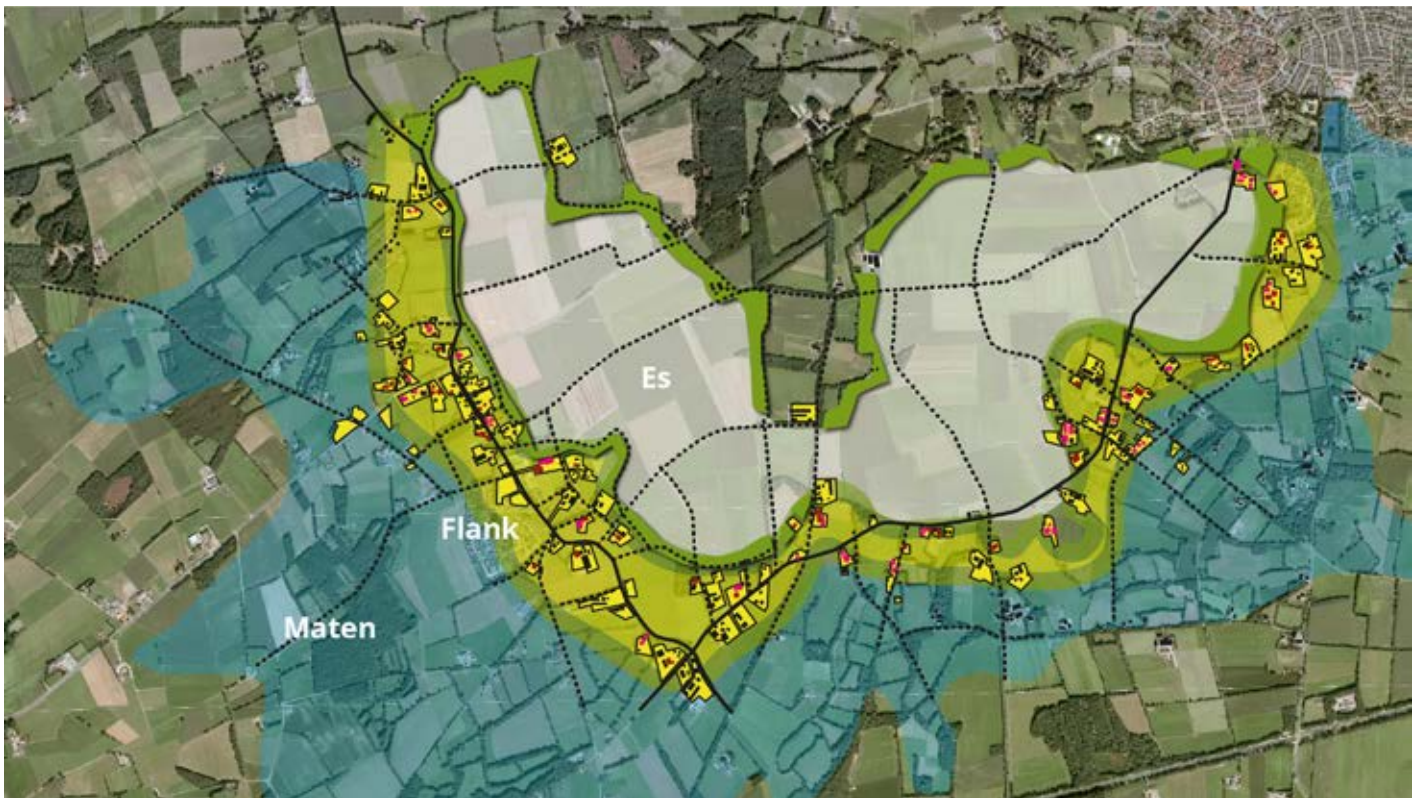
Structuur: organisch, spinragstructuur

Nederzetting: Esdorpen: kern-, flank- en kransesdorpen

Schaal erven: grote erven, met grote volumes en zware beplantingen

Beplantingen: eiken, houtwallen

Beeld: esdorp [Vasse]

Ontwikkelingen

Herkenbaarheid van de essen, flanken, maten en flieren en heidegebieden is sterk afgenomen. Samenhang essen-landschap – bijvoorbeeld de relatie bebouwing/ erf/omliggend land – verdwijnt.

Open karakter van de essen wordt bedreigd door toename bebouwing, en grondgebruik bij voorbeeld boomteelt. Schaalvergroting, mechanisatie en kunstmest in de landbouw hebben geleid tot het in onbruik raken van de kenmerkende mineralenstromen in dit landbouwsysteem, vermindering van de contrasten en verlies aan oorspronkelijke functionaliteiten.

Burgererven hebben het karakter van het landelijk gebied verandert richting een mix van wonen en werken. Nieuwbouw ontnemt soms het zicht op de es of, vanaf de es op het dorp.

Ambitie

De ambitie is het behouden van de es als ruimtelijke eenheid en het versterken van de contrasten tussen de verschillende landschapsonderdelen: grote open maat van de essen, het mozaïek van de flank van de es, de open beekdal en vroegere heidevelden. De samenhang hiertussen krijgt opnieuw vorm en inhoud door accentuering van de verschillende onderdelen en overgangen. De flank van de es biedt eventueel ruimte voor ontwikkelingen, mits de karakteristieke structuur van erven, beplantingen, routes en open ruimtes wordt versterkt. Dit betekent dat de es en de flanken slecht geschikt zijn voor het plaatsen van windturbines.

Voorbeeld: de schets voor de flank van Reutum laat zien dat de flank, de contrasten in het landschap en de herkenbaarheid versterkt kan worden

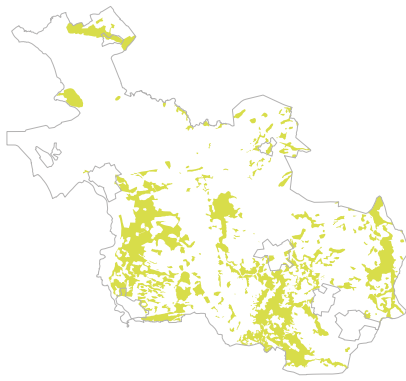
Sturing

- Norm
  - De essen krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de karakteristieke openheid, de huidige bodemkwaliteit en het huidige reliëf.
  - Op de flanken krijgen de kleinschalige landschapselementen, zoals houtwallen, bosjes, zandpaden, karakteristieke erven en beeldbepalende open ruimte daartussen, een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van dit kleinschalige patroon.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in het essenlandschap, dan krijgen deze in de flanken een plaats, met respect voor en bijdragend aan de aanwezige bebouwingsstructuren (lint, erf) en versterking van het landschappelijk raamwerk.
- Inspiratie
  - Op grote essen is ruimte voor groot-schalige grondgebonden landbouw. Accentueren en zichtbaar houden van de rand van de es als groene 'mantel'.

2.2 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Oude Hoevenlandschap

Eenheid

Overzicht oude hoevenlandschap (indicatief)

Kenmerken

Landschap met verspreide erven. Het werd ontwikkeld nadat de complexen met de grote essen 'bezet' waren en een volgende generatie boeren nieuwe ontwikkelingsruimte zocht. Die vonden ze bij kleine dekzandkopjes die individueel werden ontgonnen. Dit leidde tot een landschap dat de zelfde opbouw kent als het essenlandschap, alleen in een meer kleinschalige, meer individuele en jongere variant. Deze kleinere maat en schaal is tevens de reflectie van de natuurlijke ondergrond.

Essenlandschap in het klein met samenhangend systeem van es/kamp, erf op de flank, natte laagtes en – voormalige – heidevelden. Ordening vanuit de erven, die de 'organische' vormen van landschap volgt. Spinragstructuur vanuit de erven naar de omliggende gronden en tussen de erven.

Contrastrijkke landschappen met veel variatie op de korte afstand: open es, kleinschalige flank met erf (zie § 3.6), kleinschalige natte laagtes met veel houtwallen (zie § 2.3), open heidevelden en -ontginningen (zie § 2.4). Daartussen: kleinere (boven)open van beken (zie § 2.3).

Ondergrond: kleinschalige dekzandgronden

Ontstaan: vanaf ± 1200

Structuur: organisch, routes van erf tot erf

Nederzetting: Verspreide individuele erven, geen dorpen

Schaal erven: middelgrote erven, met verschillende volumes en zware beplantingen

Beplantingen: eiken, houtwallen

Beeld: oude hoevenlandschap

Ontwikkelingen

- Samenhang erven/ essen/ flanken/ heide(ontginningen) / laagtes verdwijnt.
- Open karakter van de essen wordt bedreigd door toename bebouwing, en grondgebruik bij voorbeeld boomteelt.
- Vanwege de kleinschaligheid van het hoevenlandschap is dit landschapstype gevoeliger voor verandering dan bij voorbeeld het essenlandschap.
- Schaalvergroting in de landbouw en toename van burgererven veranderen het karakter van dit kleinschalige werklandschap.

Schema: functioneel grootschalige landbouw in een ruimtelijk kleinschalig landschap

Ambitie

De ambitie is het kleinschalige, afwisselende oude hoevenlandschap vanuit de verspreid liggende erven een ontwikkelingsimpuls te geven. Deze erven bieden veel ruimte voor landbouw, wonen, werken, recreatie, mits er wordt voortgebouwd aan kenmerkende structuren van het landschap: de open esjes, de routes over de erven, de erf- en landschapsbeplantingen. Binnen deze structuren zijn er vol op mogelijkheden om een functioneel grootschalige landbouw in een kleinschalig landschap te ontwikkelen. Het oude hoevenlandschap is in principe geschikt voor het plaatsen van kleine clusters windturbines, met uitzondering van de essen en flanken die slecht geschikt zijn voor het plaatsen van windturbines. De clusters staan op voldoende afstand van elkaar.

Voorbeeld: knooperven, nieuwe verbinding tussen landschap, wonen, landbouw, cultuurhistorie en recreatie [bron: InnovatieNetwerk, Provincie Overijssel, gemeente Tubbergen, Van Paridon x de Groot landschaps-architecten, concept pilots feb 07]

Sturing

- Norm
  - De essen en esjes krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de karakteristieke openheid, de bodemkwaliteit en het reliëf.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in het oude hoevenlandschap, dan dragen deze bij aan behoud en accentuering van de dragende structuren (groenstructuur en routes) van het oude hoevenlandschap, en aan de samenhang en de karakteristieke verschillen tussen de landschapselementen: de erven met erfbeplanting; open es(je); beekdal; voormalige heidevelden, de mate van openheid en kleinschaligheid.
  - Ontwikkelingen vergroten de toegankelijkheid van erven en erfroutes.
  - De opstelling van windturbines in kleine clusters sluit aan bij de karakteristieken van het oude hoevenlandschap. De turbines in een cluster zijn identiek (hoogte, type, kleur, aantal wieken).

2.3 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Maten- en Flierenlandschap

Eenheid

Overzicht maten- en flierenlandschap (indicatief)

Kenmerken

Laaggelegen kleinschalig landschap dat zich langs de beken, in de natuurlijke laagten heeft ontwikkeld. Langs de ontwateringssloten haaks op de beek werd vaak hakhout aangeplant. Dit diende tevens als perceelsafschieding – daar, waar de ontwateringssloot niet altijd watervoerend – was in geval van beweiding. Rond de beek ontstond een lineair landschap, met daaromheen in de natte laagtes een matenlandschap. Kleinschalig landschap langs beken en in laagten met veel variatie in ruimtelijke opbouw: de open ruimte van de watergang, de coulissen van hakhoutstruweel, de open kamers van de hooien weilanden, met hier en daar een broekbos op de nattere plekken. Vloevelden maakten onderdeel uit van het bemestingssysteem.

Het Maten- en Flierenlandschap is veelal de contramal van het essenlandschap en het oude hoevenlandschap en was daar functioneel aan verbonden.

Ondergrond: dekzandlaagtes

Ontstaan: vanaf ± 400

Structuur: onregelmatige blokverkaveling, soms in strokenverkaveling

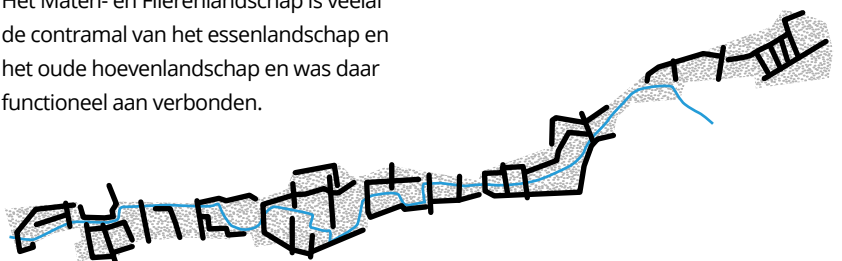
Nederzetting: vrijwel geen, het landschap is verbonden met het essen of oude hoevenlandschap

Schaal erven: nvt

Beplantingen: bomensingels op de perceelscheidingen

Beeld: matenlandschap bij Reutum

Schema onder: maten- en flierenlandschap met kamertjes van houtwallen langs de beek

Ontwikkelingen

- De structurerende werking van de beekdalen en oeverlanden als landschap met coulissen staat onder druk door schaalvergroting in de landbouw, maar ook door natuurontwikkeling.
- Natte karakter verdwijnt door drooglegging in verband met landbouwkundig gebruik.
- Bijzondere natuurlijke kwaliteiten die de landbouw vroeger met zich mee bracht (bloemrijke graslanden) komen daardoor onder druk te staan.
- Door de waterpeilverlaging wordt dit type landschap ook geschikt voor allerlei niet karakteristieke vormen van grondgebruik.

Ambitie

De ambitie is dit landschapstype weer herkenbaar te maken, en de samenhang met de esdorpen en erven weer betekenis te geven. De nog gave delen verdienen een intensief op cultuurhistorische waarden gerichte inrichting en beheer. Voor de andere delen is het aanzetten van de randen, het beleefbaar maken van het waterrijke karakter, de continuïteit van het landschap het uitgangspunt. Nieuwe dragers als biomassateelt, (es)dorpsontwikkeling in de nabijheid, water(voorraad)berging, particulier natuurbeheer zijn voor dit landschap aan de orde. Het maten- en flierenlandschap is slecht geschikt voor het plaatsen van windturbines.

Voorbeeld: rehabilitatie van een uitgekiend, eeuwenoud bevoeiingsysteem van het matenlandschap op landgoed Het Lankheet, door het langzaam stromende water worden de velden van voedingsstoffen voorzien en wordt tegelijkertijd het water langer vastgehouden

Sturing

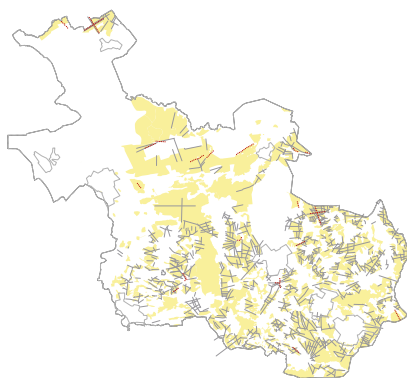
- Norm
  - In het Maten- en Flierenlandschap is het waterpeil niet lager dan voor graslandgebruik noodzakelijk is.
  - De Maten, Flieren en beken krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van het onbebouwde karakter, de continuïteit van de beekloop, voldoende ruimte voor water en het lineaire landschap met open 'kamers' en coulissen.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in of nabij het Maten en Flierenlandschap, dan dragen deze bij aan versterking van het historische lineaire landschap met open 'kamers' en coulissen, aan accentuering van de overgang naar hogere gronden, de toegankelijkheid, de beleefbaarheid en het vasthouden van water.
  - Inrichting van nog gave delen richt zich op het behouden van de cultuurhistorische waarden.
- Inspiratie
  - Openheid behouden door gebruik als hooi- en weiland, in combinatie met natuur-, landschaps- en cultuurhistorisch beheer.

2.4 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Jong heide- en broekontginningslandschap

Eenheid

Overzicht jonge heide- en broekontginningslandschap (indicatief)

Foto's: jong heide- en broekontginningslandschap

Kenmerken

De grote oppervlakte aan – voormalige – natte en droge heidegronden was oorspronkelijk functioneel verbonden met het essen- en oude hoevenland- schap; hier werd geweid en werden de plaggen gestoken voor in de stal; in de stal bemeste plaggen dienden als structuur- verbeteraar en bemesting voor de akker- gronden op de essen. Na de uitvinding van kunstmest ging deze functie verloren en werden deze gronden grotendeels in cultuur gebracht. Aanvankelijk klein- schalig en min of meer individueel door keuterboertjes, later werd de ontginning planmatig en grootschalig aangepakt (tot in de jaren 60 van de 20e eeuw). De grote natte broekgebieden ondergingen een vergelijkbare ontwikkeling, waardoor de natte en de droge jonge ontginningen nu gelijkenis vertonen. Daarnaast zijn vanaf 1750 vanuit de landgoederen en buitens ook veel van de voormalige heidegronden voor de jacht en houtproductie bebost. Dit heeft geresulteerd in grote en kleinere landbouwontginningslandschappen en in landschappen van grote boscomplexen en (nooit ontgonnen) heidevelden, zoals op de Sallandse Heuvelrug.

Ten opzichte van omliggend essen- en hoevenland- schap zijn de landbouw- ontginningen relatief grote open ruimtes, deels omzoomd door boscomplex. Erven liggen als blokken aan de weg geschakeld. Wegen zijn lanen met lange rechtstanden. Vaak zijn het 'inbreidings'landschappen met en rommelige driehoekstructuren als resultaat.

Ook sommige recente heringerichte agrarische landschappen worden tot deze caegorie gerekend, omdat van het oorspronkelijke landschap niets meer terug te vinden is.

Ondergrond: dekzandvlaktes

Ontstaan: vanaf ± 1820

Structuur: planmatig, rechtlijnig

Nederzetting: koloniedorpen van de maatschappij van weldadigheid, daarna alleen verspreide erven langs de ontgin- ningswegen, enkel nieuw wegdoorp

Schaal erven: van oorsprong vaak kleine erven met carré van erfbeplanting

Beplantingen: lanen, bosjes vaak met heiderelicten

Ontwikkelingen

- Schaalvergroting bebouwing op agrarische erven.
- Transformatie landbouwerfven tot burgererven en de introductie van het 'hobby'-vrijetijds/woon landschap met bijbehorende vormen van grondgebruik en dierhouderij (paardenbakken). Van werklandschap langzaam verandert in vrijetijds- en consumptielandschap.
- Door de broze samenhang en de geringe eigenstandige kwaliteit van dit landschapstype valt het uiteen in afzonderlijke onderdelen en/of verschuift het accent in de beleving van de open ruimte naar de bedrijfskavel.
- Ontwikkeling van verschillende clusters windturbines, met name ten noorden van de Vecht.

Ambitie

De ambitie is de ruimtelijke kwaliteit van deze gebieden een stevige impuls te geven en soms een transformatie wanneer daar aanleiding toe is. De dragende structuren worden gevormd door landschappelijk raamwerken van lanen, bosstroken en waterlopen, die de rechte lijnige ontginningsstructuren versterken. Binnen deze raamwerken is ruimte voor verdere ontwikkeling van bestaande erven en soms de vestiging van nieuwe erven, mits deze een stevige landschappelijke jas krijgen. De ambitie is verder de landschappelijke karakteristieken voor weidevogels in stand te houden en te versterken. De maat en schaal van het jonge heide- en broekontginningslandschap biedt kansen voor de ontwikkeling van grote clusters windturbines. Hierbij wordt de beschikbare ruimte optimaal benut en rekening gehouden met toekomstige clusters. De ontwikkeling van grote clusters windturbines kan een impuls geven aan de kwaliteit van dit landschap.

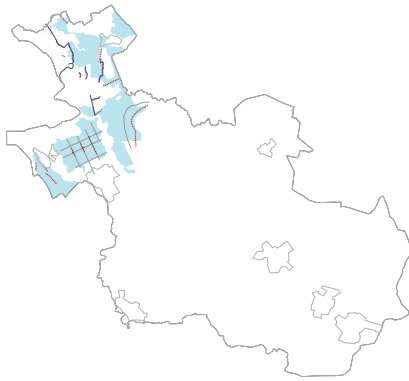
Sturing

- Norm
  - De jonge heide- en broekontginningslandschappen krijgen in de leefgebieden voor weidevogels een beschermende bestemmingsplan-regeling, gericht op instandhouding en openheid.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de agrarische ontginningslandschappen, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van de dragende lineaire structuren van lanen, bosstroken en waterlopen en ontginningslinten met erven en de kenmerkende ruimtematen.
  - De opstelling van windturbines in een groot cluster versterkt het groot-schalige en lineaire karakter van het jonge heide- en broekontginningslandschap. De turbines in een cluster zijn identiek (hoogte, type, kleur, aantal wieken).

2.5 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Laagveenontginningen

Eenheid

Overzicht laagveenontginningslandschappen (indicatief)

Kenmerken

Open, laag en nat landschap ontstaan door occupatie vanuit de bewoonde hogere randen. Deels door verving, deels door alleen ontwatering. Kenmerkende zonering van intensief gebruik langs de bewoonde randen en extensief gebruik naar het achterland. Boerderijen langs vaarten en wegen. Polder Mastenbroek en polder van Staphorst en Rouveen zijn de nationaal bekende iconen van het Overijsselse laagveenontginningslandschap. Diverse verschijningsvormen. Enerzijds het kleinschalige slagenlandschap van Staphorst en Rouveen, met zijn langgerekte uitwaaiende kavels en houtwallen (els, berk, eik). Anderzijds is de rationeel verkavelde en ingerichte polder Mastenbroek met zijn lineaire poldergrid en boerderijlinten ook onderdeel van dit landschap. Daarnaast zijn er open veenweidegebieden, natuurlijke gebieden en open water. Ook de bijbehorende bebouwingsstructuur en typologie verschilt sterk van elkaar: in het slagenlandschap linten van bebouwing, vanwaar uit de verkaveling zich

opstrekt en in polder Mastenbroek de boerderijen op terpen langs het lineaire grid. Op delen van de laagveenrestanten (zie § 1.5) is door menselijk handelen een 'kraggenlandschap' ontstaan herkenbaar aan de afwisseling van sloten, open water en land.

Ondergrond: laagveen

Ontstaan: vanaf 1000; Polder Mastenbroek halverwege de 14e eeuw

Structuur: opstreckende verkaveling en rechtlijnige ontginningsstructuur

Nederzetting: wegdorpen

Schaal erven: relatief kleine erven

Beplantingen: els, berk, eik, divers struweel

Beelden: lint van Staphorst met kavelbeplantingen

Ontwikkelingen

- Waterpeil wordt vanwege droogleggingseisen landbouw steeds lager gehouden; bodem daalt en veen oxideert.
- De karakteristieke opbouw in lange slagen wordt door samenvoeging van naast elkaar gelegen percelen bedreigd.
- Kwetsbare landschappelijke beeld kan spanning opleveren met schaalvergroting bebouwing op erven.

Voorbeeld: Versterking van Rouveense kenmerken, door zorgvuldige ruimtelijke inpassing van nieuwe functies, aanleg van nieuwe - rustige - achterpaden, en aanplant en beheer van nieuwe kavelbeplanting

Ambitie

De ambitie is de cultuurhistorische kwaliteiten van het laagveenlandschap zoveel als mogelijk in stand te houden en beleefbaar te maken. De grote open ruimtes, het patroon van sloten met beplantingen, de vochtige bloemrijke weides geven dit landschap grote belevingswaarde en zijn essentieel

voor de leefomgeving van weidevogels. De grondgebonden landbouw is de drager van deze kwaliteiten, echter een nieuw perspectief op een gebiedsgerichte bedrijfsvoering - eventueel in combinatie met andere functies - is voor de toekomst van deze gebieden zeer wenselijk. Het karakteristieke bebouwingspatroon (voorkant aan de openbare weg; achterkant aan het landschap en in polder Mastebroek op terpen) vormt vertrekpunt bij herstructurering, verdichting en uitbreiding van de agrarische bebouwing en de woon-/ werkmilieu. De laagveenontwikkelingen bieden alleen mogelijkheden voor het plaatsen van windturbines als de landschappelijke, economische en ecologische waarden zijn geborgd.

Sturing

- Norm
  - De laagveenontginningen krijgen
    - mede voor weidevogels - een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de ter plaatse karakteristieke maat en schaal van de ruimte, met onderscheid tussen gebieden met grote open ruimtes

en gebieden met een langgerekte kavelstructuur met beplanting.

- In de laagveenontginningen is het water-peil niet lager dan voor graslandgebruik noodzakelijk is.
- De Polder Mastebroek krijgt een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van het grootschalige open karakter met zijn wegen- en lintengrid en aanliggende huisterpen en het patroon van dijken.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de laagveenontginningen, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van het lint als karakteristieke bebouwingsstructuur.
  - Het slotenpatroon en, waar aanwezig, de houtsingels als accentuering van de ruimtelijke structuur respecteren en versterken bij de verdere ontwikkeling van de agrarische functie.
  - De opstelling van windturbines sluit aan bij de plaatselijke karakteristieken van de laagveenontginningen. De turbines in een eventueel cluster zijn identiek (hoogte, type, kleur, aantal wiken).

2.6 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Hoogveenontginningen

Eenheid

Overzicht hoogveenontginningslandschappen (indicatief)

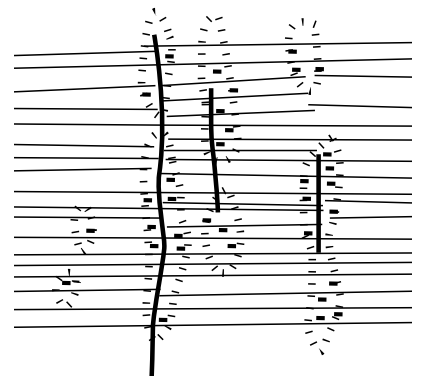
Kenmerken

Vanuit linten werd het omliggende hoogveengebied middels opstreckende verkavelingen, vrij kleinschalig, groten-deels ontgonnen. Dit was het gevolg van de wens tot vergroting van het landbouwareaal (boekweit brand cultuur). Diepe afwateringskanalen werden niet gegraven zodat veel veen onder het grondwater bleef zitten. Een groot deel van dit landschapstype is dan ook later alsnog afgegraven, verder ontwaterd en weer als landbouwgrond in cultuur gebracht. En daarmee onderdeel geworden van het veenkoloniaal landschap. Andere delen zijn door landinrichtingswerken minder herkenbaar geworden. De hoogveenontginningslandschappen zijn te herkennen aan de opstreckende verkavelingen, een min of meer grillig patroon van wegen en paden en de vele elzensingels. Reliëfrijk, vanwege het niet vergraven van delen, waar de veenpakketten dun waren. Het landschapstype is afwisselend meer of minder open.

Ondergrond: hoogveengebieden
Ontstaan: vanaf ± 1600
Structuur: wat grillige opstreckende verkavelingen
Nederzetting: losse lintbebouwing
Schaal erven: relatief kleine erven
Beplantingen: bomensingels op de perceelscheidingen

Foto's: hoogveenontginningslandschap

Schema: structuur hoogveenontginningslandschap

Ontwikkelingen

Het bijzondere karakter van dit landschapstype staat onder druk door allerlei ontwikkelingen; toename bebouwing, verdichting van de linten en woonwijkjes, verdwijnen karakteristieke bomen-singels en houtwallen, aanpassingen vanuit landbouwkundige optimalisatie, verbreding infrastructuur. Daarbij zijn deze landschappen moeilijk herkenbaar omdat schaalvergroting van de landbouw het oorspronkelijk karakter van het landschap heeft vervlakt.

Ambitie

De ambitie voor de resterende oude hoogveenontginningslandschappen is deze als ruimtelijk zelfstandige eenheden, herkenbaar en beleefbaar te maken. Als er ruimtelijke ontwikkelingen plaats vinden dan bieden de kleinschalige linten met kavelbeplantingen kans voor een afwisselend woon- en werk-milieu, waar op kleinschalige en behoedzame wijze aan voortgebouwd kan worden. Met dubbele lintstructuren voor bijvoorbeeld langzaam verkeer kunnen deze linten nog aan woon- en recreatieve kwaliteiten winnen. De hoogveenontginningsen zijn slecht geschikt voor het plaatsen van windturbines.

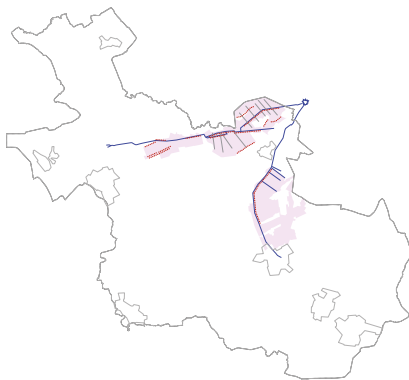
Sturing

- Norm
  - De hoogveenontginningsen krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van kenmerkende afwisseling in de mate van openheid, elzensingels, reliëf, verkavelings- en slotenpatroon met een relatief grillig patroon van wegen en paden.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de hoogveenontginningsen, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van het kleinschalige karakter en de kenmerkende weg- en kavelgrensbeplanting en de diverse bebouwingslinten.
- Inspiratie
  - Toevoegen van bebouwing aan bestaande linten en op bestaande erven.
  - Handhaven van de nog aanwezige variatie en verschillen in grondgebruik.

2.7 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Veenkoloniaal landschap

Eenheid

Overzicht veenkoloniale landschappen (indicatief)

Kenmerken

Grootschalig open landschappen met een lineaire bebouwings-, verkavelings- en ontwateringsstructuur.

Ontstaan door grootschalige ontginning van de hoogveengebieden ten behoeve van de turfwinning. Een ontwateringsstelsel van kanalen en wijken is typerend voor dit landschap. Vanuit nieuwe linten en kanaaldorpen werd het hoogveen ontgonnen. Het vergraven landschap werd vervolgens als akkerbouwgebied in gebruik genomen.

Inmiddels heeft de melkveehouderij ook in grote delen zijn intrede gedaan. Kanaaldorp als karakteristiek dorpsstype met het kanaal als centrale open(bare) ruimte en drager van de bebouwing. Het Overijssels veenkoloniaal landschap is deel van een groter geheel dat zich uitstrekt over Groningen en Drente. Het is mede gevormd door de vestiging van ontginners en boeren uit andere regio's. In de boerderijbouw is dit herkenbaar: typisch Groningse boerderijen staan naast Overijsselse.

Ondergrond: afgegraven hoogveen-gebieden

Ontstaan: vanaf ± 1800 na Chr

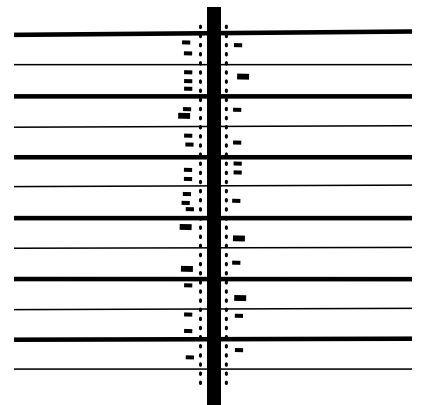
Structuur: rechtlijnige kanalenstructuur

Nederzetting: kanaaldorpen

Schaal erven: afwisseling van grote met kleine erven

Bepantingen: bomensingels langs de linten en perceelscheidingen

Schema: structuur veenkoloniaal landschap

Foto: veenkoloniaal landschap

Voorbeeld rechts: De maat en schaal en het agrarische gebruik van het veenkoloniaal landschap biedt kansen voor de ontwikkeling van grote clusters windturbines (beeld: HNS).

Ontwikkelingen

- Dragende structuur van kanalen waterlopen wordt veronachtzaamd; kanalen soms gedempt.
- Kwaliteit en identiteit vermindert door dorpsuitbreidingen, infrastructuur aanpassingen, architectuur die zich niet voegt naar het landschap.
- Toenemend verkeer op krap bemeten lokale wegen en met name in linten, waar de weg ingeklemd ligt tussen kanaal en bebouwing, bedreigt het leefkwaliteit.
- De kenmerkende architectonische kwaliteit van de bebouwing is kwetsbaar.
- Ontwikkeling van verschillende clusters windturbines.

Ambitie

De ambitie is de aantrekkelijkheid, de leefbaarheid en kwaliteit van de veenkoloniale landschappen te versterken. De opgave is aan de grote maat, de vergezichten en de schoonheid van de moderne landbouw, nieuwe, op leefbaarheid en economische veerkracht gerichte, ontwikkelingen te koppelen. Daarmee kan tevens het contrast tussen de grote open ruimtes en verdichte zones (linten en kanaaldorpen) worden versterkt. Ruimte-

lijke aanknopingspunten hiervoor zijn ondermeer de relictten van het hoogveen, de formele kanalen en wijkenstructuur met mooie bruggen, royale laanbeplantingen en daaraan de soms landgoedachtige buitens, villa's en herenboerderijen.

De ambitie is verder de landschappelijke kwaliteiten voor weidevogels in stand te houden en te versterken, waaronder de aanwezige openheid en hoog waterpeil. Aandacht voor bijzondere architectuur en vormgeving van nieuwe bruggen en kunstwerken gegeven vorm aan de identiteit van het gebied. De maat en schaal van het veenkoloniaal landschap biedt kansen voor de ontwikkeling van grote clusters windturbines. Hierbij wordt de beschikbare ruimte optimaal benut en rekening gehouden met toekomstige clusters. De ontwikkeling van grote clusters windturbines kan een impuls geven aan de kwaliteit van dit landschap.

Sturing

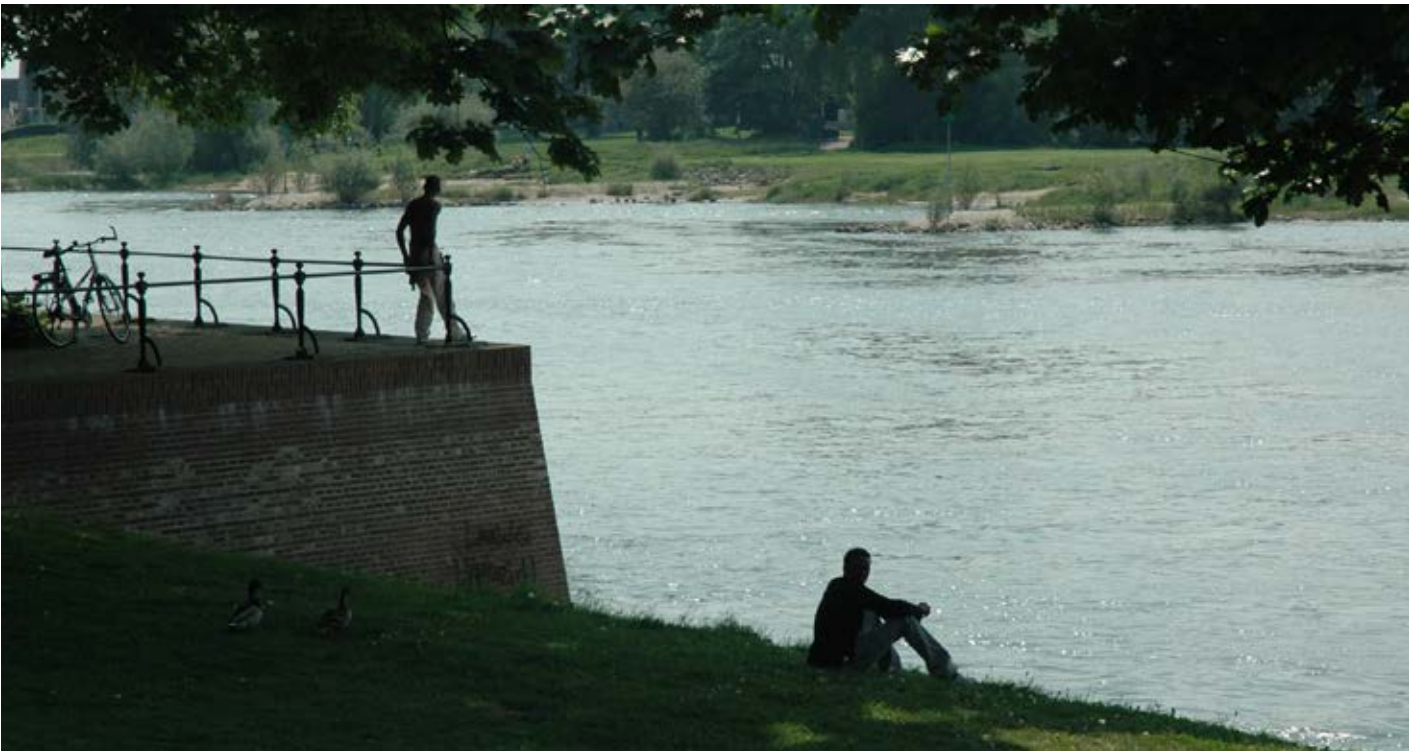
- Norm
  - Het veenkoloniaal landschap krijgt een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van de grote open ruimtes –mede

ten behoeve van weidevogels-, de vergezichten en het contrast tussen deze ruimtes en bestaande verdichte zones (bebouwing en beplanting). Het bestaande stelsel van kanalen en waterlopen, wegen en bebouwingslinten blijft of wordt daarbij weer gezichtsbepalend en is de plaats waar eventuele ontwikkelingen plaats vinden.

- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in het veenkoloniaal landschap, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van bijzondere architectuur (watererfgoed (sluizen, bruggen e.d.), de bijzondere villa's, buitens, herenboerderijen), de linten door het landschap en de open ruimtes.
  - De opstelling van windturbines in een groot cluster versterkt het groot-schalige en lineaire karakter van het veenkoloniaal landschap. De turbines in een cluster zijn identiek (hoogte, type, kleur, aantal wieken).
- Inspiratie
  - Ruimte voor grootschalige akkerbouw en (melk)veehouderij met respect voor de verkavelingsstructuur.
  - Beplantingsstructuur in linten en op erven verstevigen.

2.8 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Rivierenlandschap, Oeverwallen en Komgronden

Eenheid

Overzicht rivierlandschap, oeverwallen en komgronden (indicatief)

Kenmerken

Rivierenlandschap met wegdorpen op de oeverwallen, (handels)steden aan de rivier. Dynamisch landschap; samenhang tussen rivier, uiterwaarden, dijken, wielen, oeverwallen, komgronden en natuurlijk reliëf/ rivierduinen. Veel functies: water, verdediging, vervoer, handel, schoonheid, natuur. Verdedigingswerken - vestingen, Ijssellinie. Wegdorpen op oeverwallen, verspreide bebouwing op rivierduinen. Verkavelingen gebaseerd op richting rivier en hoogteligging. Open reliëfrijk winterbed met wei- en hooiland, geulen en opgaand ooibos. Dijk als scherpe grens en markant ruimtelijk element met aan de dijk en op de oeverwal concentraties van bebouwing en beplanting. Binnen-dijks: oeverwallen als kleinschalig (mix) mozaïeklandschap (bebouwing, boomgaarden, akkerbouw, wegen paden); daarnaast open en verkavelde komgronden met weiland, waarin de patronen van de rivier soms nog te af te lezen zijn. Boerderijen zoals karakteristieke Ijsselhoeves soms op rivierduintjes.

Ondergrond: vaaggronden

Ontstaan: vanaf ± 400 na Chr

Structuur: uiterwaardenverkaveling, onregelmatige blokverkavelingen op de oeverwallen, regelmatige blokverkavelingen in de kommen.

Nederzetting: dijkdorpen, esdorpen en wegdorpen op de oeverwallen

Schaal erven: grote en kleine erven

Beplantingen: hoog opgaand op de oeverwallen langs wegen en op erven.

Foto: Ijssel

Voorbeeld rechts: de Vecht centraal bij de ruimtelijke ontwikkeling van het Vechtdalgebied, Levende Vecht project, AtelierOverijssel 2007

Ontwikkelingen

- Winterbed
  - Hogere rivierafvoer en klimaatverandering vereisen aanpassingen.
  - Risico: techniek (capaciteitsvergroting, tijdelijke berging) is 'leading'.
  - Continuïteit van het rivierlandschap wordt bedreigd door een opdeling in kleinere eenheden.
  - Hier en daar verdwijnt de rivier uit het zicht door (ooi)bosontwikkeling.
  - De gelaagdheid van het cultuurhistorisch landschap verdwijnt soms door het aanleggen van nieuwe natuur.
- Oeverwallen
  - Het kleinschalig mozaïek van de oeverwallen (boomgaarden, erven, akkers, singels) staat onder druk van toenemende bebouwing en perceelsvergroting ten behoeve van landbouwkundig gebruik.
- Komgronden
  - Krijgen vanwege hun relatieve ruimte steeds meer functies toegeschoven waarvoor elders geen plek meer is (hoogspanningsleidingen, verkeerswegen etc.).

Ambitie

De ambitie is de contrasten tussen het dynamische natuurlijke winterbed, de kleinschalige oeverwallen met dorpen, boomgaarden en beplantingen en lage grote open komgronden met verspreide erven op duintjes te vergroten en meer beleefbaar te maken. Rivierverruimende maatregelen inzetten om de identiteit van de rivier als ruimtelijke eenheid te versterken en het onderscheid tussen drukke en rustige zones te accentueren. Eventuele nieuwe bebouwing bouwt voort op de bestaande structuur van gehuchten, landgoederen, linten en erven. In het winterbed is aangepast agrarisch gebruik mogelijk, gericht op openheid en rekening houdend met veranderende (hydrologische) omstandigheden. Hou de rivier beleefbaar en erfahrbaar en vergroot de recreatieve mogelijkheden. Op de oeverwallen wordt gestreefd naar mix van functies (wonen, werken, landbouw). In de kommen is ruimte voor grootschalige landbouw. De open komgronden zijn in principe geschikt voor het ontwikkelen van kleine clusters windturbines. De clusters staan op voldoende afstand van elkaar, zodat ze elkaar landschappelijk gezien niet beïnvloeden. De oeverwallen en de uiterwaarden zijn slecht geschikt voor het plaatsen van windturbines.

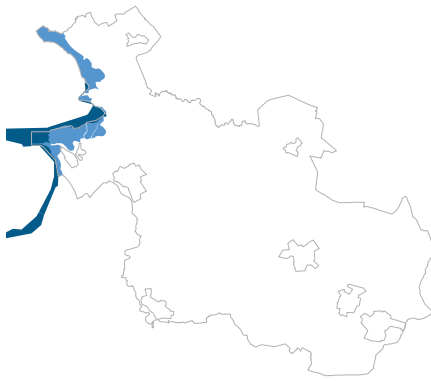
Sturing

- Norm
  - Het winterbed krijgt een beschermende bestemmingsregeling, gericht op doorstroming van de rivier en instandhouding en versterking van natuur- en agrarische cultuurwaarden. In het winterbed zijn geen, danwel plaatselijk zeer beperkte, aangepaste bebouwingmogelijkheden. Handhaven dijk en wielen als scherpe grens tussen het domein van de rivier en de omliggende gebieden als monumentaal ruimtelijk element.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in het winterbed, dan dragen deze bij aan een dynamisch landschap van hoofdgeul en nevengeulen en aan recreatieve toegankelijkheid.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden op de oeverwallen, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van het gevarieerde patroon van lanen, wallen, agrarische percelen, afgewisseld met boomgaarden en bebouwing.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de kommen, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van het open karakter.

2.9 Laag van het agrarisch cultuurlandschap • Zeekleilandschap

Eenheid

Overzicht zeekleilandschap (indicatief)

Kenmerken

Open landschap langs de voormalige Zuiderzeekust met verspreide terperven (Kampereiland) en boerderijen op natuurlijke hoogtes. Het terpenlandschap beslaat hier een relatief klein gebied, maar maakt deel uit van een serie van terpenlandschappen rond de voormalige Zuiderzee: Marken, polder Arkenheem, Schokland en Kampereiland.

Kampereiland is al eeuwenlang in cultuur. Het stond bekend om de productie van superhooi, dat met scheepsladingen vol richting Amsterdam en andere Hollandse steden voor de stadspaarden ging; retour kwam de straatmest. Nu nog steeds is de polder hoofdzakelijk als grasland in gebruik. Dijken en wielen reflecteren het verleden en begrenzen de ruimte. Erven liggen als eilanden in een open zee van ruimte. Ook de strook tussen de Weerribben en de voormalige zeedijk bij Kuinre hoort tot het zeekleilandschap.

Ondergrond: zeeklei

Ontstaan: vanaf ±1200 na Chr

Structuur: volgend aan het voormalige dynamische delta landschap

Nederzetting: verspreide erven op terpen en aan dijken

Schaal erven: grote kloeke erven

Beplantingen: op de terpen, lokaal langs wegen.

Beelden: zicht over het open zeekleilandschap

Ontwikkelingen

- Landbouw ontwikkelt door. Daardoor neemt de schaal van de bebouwing op de erven toe en groeien deze van de terpen af.
- Kavelstructuur verandert door perceelsvergroting.
- Kenmerkende agrarische bebouwing en erven, alsmede watererfgoed (sluizen, gemalen) verdwijnen door schaalvergroting en functieverlies.

Ambitie

De ambitie is hier de kwaliteit van de grote open ruimtes met de verspreide erven en het subtiele reliëf in stand te houden. Dit betekent aandacht voor de ruimtes zelf, maar ook voor de kwaliteit van de horizon, omdat het vergezicht hier beeldbepalend is.

De ambitie is verder de landschappelijke kwaliteiten voor weidevogels in stand te houden en te versterken, waaronder openheid en hoog waterpeil.

Deze gebieden zouden nog aan kwaliteit kunnen winnen, als het 'dynamische

deltakarakter' weer meer voelbaar wordt gemaakt, bijvoorbeeld door het krekenspatroon zichtbaarder en beleefbaarder te maken en het contrast tussen binnen en buitendijks gebied te vergroten. Kenmerkende cultuurhistorische gebouwen en bouwwerken behouden door ze aan te passen aan nieuwe functies. Eventuele nieuwe bebouwing realiseren op terpen of via andere innovatieve oplossingen anticiperen op hogere waterstanden van het IJsselmeer. Het zeekleilandschap biedt alleen mogelijkheden voor het plaatsen van windturbines als de landschappelijke, economische en ecologische waarden zijn geborgd.

Sturing

- Norm
  - Het zeekleilandschap krijgt een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van het karakteristieke wielen- en dijkenpatroon, de grootschaligheid en openheid –mede ten behoeve van weidevogels-, de erven (al/niet op terpen gelegen, als eilanden in

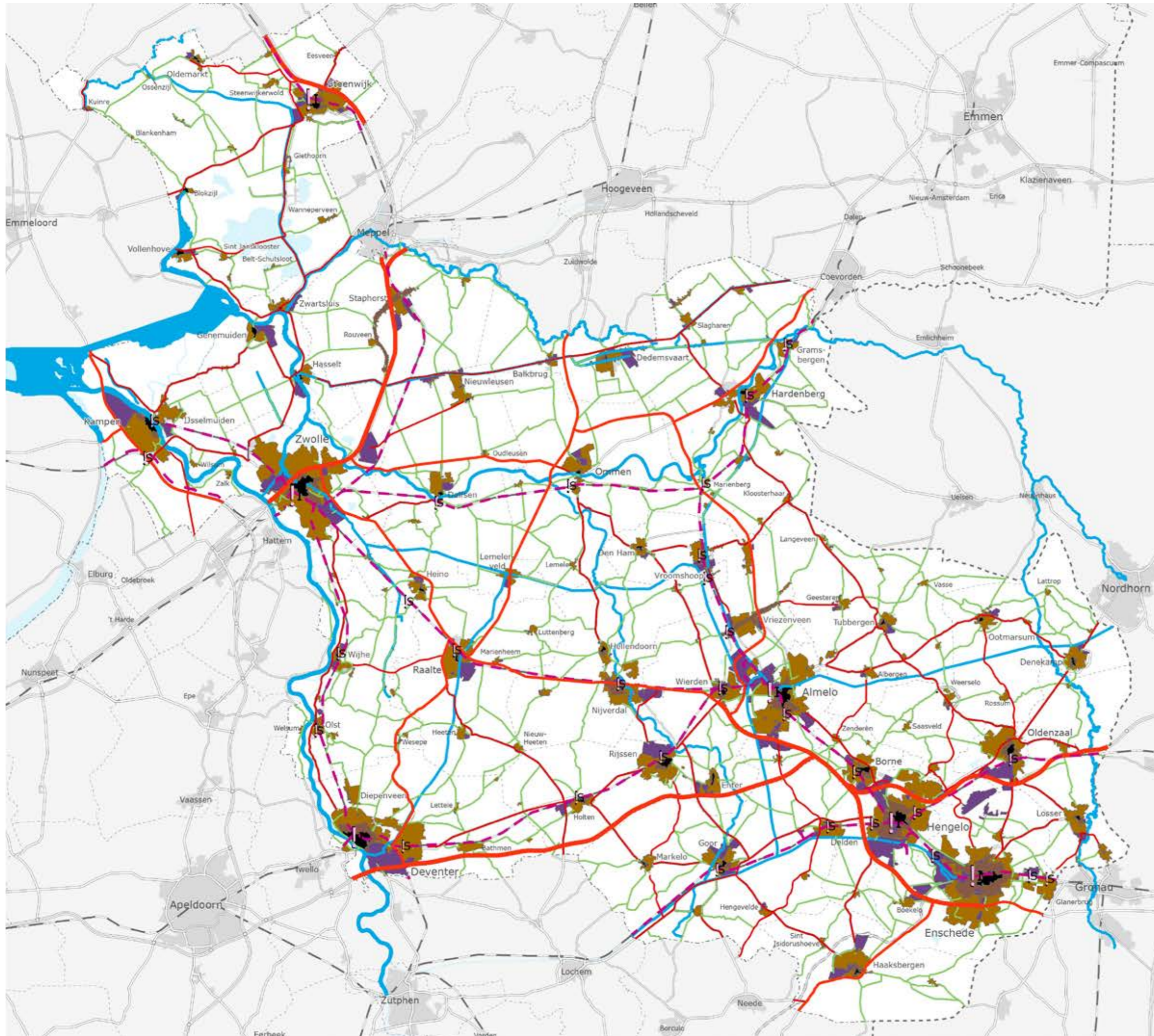
een grote groene ruimte) en de terpen zelf met hun bijbehorende karakteristieke erven.

- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in het zeekleilandschap, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van bestaande erven, lintdorpen en voormalige Zuiderzeestadjes.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden op het Kampereiland, dan dragen deze bij aan behoud van de mozaïekstructuur van de kavels.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in het Land van Kuinre, dan dragen deze bij aan behoud van de bestaande structuur van lange opstreckende kavels.
  - De opstelling van windturbines sluit aan bij de plaatselijke karakteristieken van het zeekleilandschap. De turbines in een eventueel cluster zijn identiek (hoogte, type, kleur, aantal wieken).

3 Stedelijke laag

Gebiedskenmerken Stedelijke laag

aanduidingen

Bebouwing

- Historische centra, binnensteden
- Bebouwingsschil 1900 - 1955
- Woonwijken 1955 - nu
- Bedrijventerreinen

Infrastructuur

- Autosnelwegen
- Autowegen
- Gebiedsontsluitings- en erftoegangswegen
- Spoor met stations
- Kanalen en vaarten

nr. 170001_4

Binnensteden (Vb. Markt van Oldenzaal)

Herstructureringslocaties (Vb. Roombeek in Enschede)

Stadsmarkeringen aan de snelweg (Vb. Kantoortoren in Zwolle)

Voorzieningscentra & bereikbaarheid (Vb. Centrum van Hardenberg)

3 Kenmerken, ontwikkelingen en ambities

Kenmerken

In de stedelijke laag is de koppeling van de sociale en fysieke dynamiek van de stedelijke functies aan het verbindende netwerk van wegen, paden, spoorwegen en kanalen een belangrijk ordenend principe. Efficiëntie en nabijheid zijn belangrijke vestigingsoverwegingen, maar daarbij wordt kwaliteit eigenheid en onderscheidend vermogen (mede gevormd door de historie) van de regio steeds belangrijker. Steden zijn de economische motors van Overijssel.

Ook hier is sprake van een rijk palet: dorpen met centrumfuncties, landstadjes, steden en stedelijke netwerken. Elk met een eigen karakteristieke ruimtelijke, sociale en functionele opbouw en kwaliteiten. Steden ontwikkelden vaak een eigen kleur en profiel; deels door gebiedskenmerken, deels door bepaalde accenten in de ontwikkeling van hun economie, maatschappij en/of voorzieningenpakket. Kampen als eigenzinnige stad aan de IJsselmonding. Zwolle als bestuurlijk, zakelijk en financieel centrum. Deventer met een accent op gezondheid, welzijn en diensten. De Twentse stedenband met een sterk industrieel getint verleden en een groeiend accent op het culturele, recreatieve, sportieve en internationale karakter.

Cultuurhistorisch of architectonisch waardevolle gebouwen zijn vaak bepalend voor het straatbeeld en de skyline en bepalen de stedelijke identiteit en belevingswaarde voor bewoners en bezoekers. Uniforme uitbreidingen aan deze steden maar ook aan de dorpen bedreigen de karakteristieke verschillen. De stedelijke leefwijze en cultuur waaiert meer en meer uit over het agrarisch cultuurlandschap. Burgers op getransformeerde boerenerven houden er een stedelijke leefwijze op na; weinig (economische) binding met grond en landschap, genietend van de soevereiniteit op eigen erf.

Ontwikkelingen

- Alles gaat op alles lijken; karakteristieke verschillen verdwijnen. Onderscheid stadswijken – dorpswijken verdwijnt. Overal verschijnen ongeveer dezelfde winkelcentra met dezelfde samenstelling van het aanbod; bedrijventerreinen zijn overal ongeveer hetzelfde.
- De praktijk van afzonderlijke projecten, waarin voor het hogere schaalniveau weinig aandacht, laat staan opdrachtgeverschap, geregeld is, tiert welig. Daarin worden initiatieven op zichzelf staand ontwikkeld, en niet als onderdeel van een samenhangend geheel.
- Daardoor lopen differentiatie en de 'sense of place' - waar juist toenemende behoefte aan ontstaat - gevaar.

Ambitie

Brede waaier aan woon-, werk- en mixmilieus: elk buurtschap, dorp en stad zijn eigen kleur.

- De karakteristieke verschillen in opbouw van de schillen van het stedelijk gebied worden gerespecteerd en versterkt.
- Diversiteit en onderscheidend vermogen van steden worden versterkt.
- De Overijsselse ladder voor duurzame verstedelijking wordt gebruikt om sturing te geven aan het locatiebeleid voor wonen en werken. Herstructurering van bestaande woon- en werkmilieus staat daarbij voorop.
- De oriëntatie, bereikbaarheid, beleefbaarheid en flexibiliteit van stedelijke centra wordt via stadsassen versterkt.
- Bijzondere kenmerken (waterpartijen, stadsrand, singels) en bijzondere locaties (stationsgebieden, parken, voormalige industriële terreinen, erfgoed) worden benut en versterkt.
- Ingezet wordt op een breed voorzieningenpakket en gezonde, veilige en aantrekkelijke woon- en werkmilieus.
- Discontinuïteiten in de bebouwingsstructuur (inbreiden), in de stedenbouwkundige structuur (logica van het straten- en wegenpatroon, in de structuur van de openbare ruimte, voorkant, achterkant) en de groenstructuur (lanen, singels, parken) worden opgeheven.
- De kenmerken van de landschappelijke structuur en de ondergrond en de historische en archeologische waarden worden zoveel mogelijk gerespecteerd en voelbaar gemaakt.
- Hoogteaccenten vallen samen met 'zwaartepunten' in de stedelijke structuur (samenkomst hoofdroutes, kruispunten van diverse modaliteiten) en worden altijd op de kwaliteiten van de 'view of' en de 'view from' getest.
- Ondergronds ruimtegebruik voor diverse functies (infrastructuur, parkeer garages, buisleidingen, bioscoop) wordt ingezet om de bovengrondse ruimtelijke kwaliteit van de stedelijke laag te versterken.
- Karakteristieke en beschermde stads- en dorpsgezichten blijvenikbaar vanuit het omringende landschap.
- Aanwezige cultuurhistorisch waardevolle gebouwen worden behouden door ze waar mogelijk een functie te geven die aansluit bij de behoeften van deze tijd. Het herbestemmen en aanpassen van deze gebouwen vormt een integraal onderdeel van stedelijke vernieuwingsprojecten.

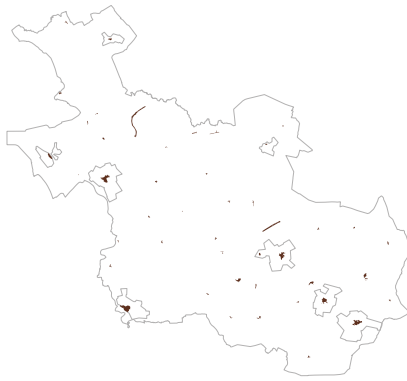
Het contrast tussen dynamische en luwe gebieden versterken door het infrastructuurnetwerk.

- Bij versterking van de hoofdinfrastructuur staat de bereikbaarheidskwaliteit centraal en wordt (onder andere door middel van gebiedsontwikkeling) nieuwe aansluiting gevonden op het onderliggende landschap en de koppeling gemaakt met andere gebiedsopgaven.
- Nieuwe (schakels in) infrastructuur is altijd een integrale gebiedsopgave.
- Het fijnmazige netwerk van lokale en regionale wegen is en blijft kwaliteitsdrager. Waar nodig wordt het zorgvuldig aangepast aan het zwaarder gebruik (agrarisch verkeer en toegenomen woon-werkverkeer). De wegen voegen zich naar het landschap en worden zorgvuldig vormgegeven, mede gericht op versterking van de gebiedskenmerken.

3.1 Stedelijke laag • Historische centra, binnensteden en landstadjes

Eenheid

Overzicht historische centra, binnensteden en landstadjes (indicatief)

Kenmerken

De historische centra, binnensteden en landstadjes vormen de functionele en emotionele kernen van de steden en dorpen. Ruimtelijk kenmerkend zijn de compacte bebouwingsstructuur, veelal binnen (voormalige) omwalling en veel individuele karakterverschillen op korte afstand. Veel historische centra, binnensteden en landstadjes herbergen bijzondere condities zoals een waterfront of stationsgebied en staan symbool voor de identiteit en eigenheid van de steden en stadjes. Functioneel worden deze gebieden gekenmerkt door een mix van functies waarvan de concentratie van voorzieningen op gebied van detailhandel, horeca, cultuur, onderwijs, gezondheidszorg et cetera een belangrijk deel vormt. Oude singels en parken refereren aan oude stadswallen. Het historisch patroon van straten en bebouwing vormt nog steeds de onderlegger van de oude centra. Lokaal en streekgebonden variëren de historische centra, binnensteden en landstadjes sterk van elkaar. Onder andere zijn te herkennen: Hanzesteden, de kernen van de Stedenband Twente en de landstadjes.

Openbare ruimte: straat, plein, markt
Hiërarchie: kerk, stadhuis, kazerne, herberg

Beeld: Dicht bebouwd. Gevarieerd stadsbeeld. Relatief fijnmazig web van straten.

Beelden

- Stadshart van Deventer
- Landstadje Ootmarsum
- Centrum van Zwolle
- Nieuwbouwproject in het hart van Oldenzaal
- Zuiderzeestadje Vollenhove

Ontwikkelingen

- Hoge dynamiek: functieveranderingen, verdichting en inbreiding.
- Centra worden autoluw.
- Eigen karakteristiek staat onder druk van ontwikkelingen.
- Uniformering van het winkelaanbod, horeca en woningbouwsegment.
- Kwaliteit van de openbare ruimte staat onder druk van functionele eisen (verkeer, markten, evenementen).
- Transformaties leiden niet altijd tot kwaliteitsverbetering.
- Hernieuwde aandacht voor karakter en cultuurhistorische waarde als identiteit en 'selling point'.

Ambitie

Vitale stads- en dorpscentra met een gevarieerd functioneel en ruimtelijk beeld. Eigen karakter van het centrum wordt opgezocht en versterkt. Het patroon van straten, pleinen en andere openbare ruimten wordt in stand gehouden en waar mogelijk versterkt of hersteld. Archeologische en historische waarden worden zichtbaar gemaakt en ingezet ter versterking van de eigen identiteit van gebieden. Cultuurhistorisch waardevolle en beeldbepalende gebouwen krijgen waar nodig nieuwe functies en economische dragers. Bijzondere condities (waterfront, stationsgebied) worden benut. Behouden en versterken van de leefbaarheid van de centra door het behouden en versterken van de mix van functies (bijvoorbeeld door het stimuleren van wonen boven winkels) en integrale oplossingen voor de functionele claim op de openbare ruimte (bijvoorbeeld door het toepassen 'shared space' concept: een integrale herinrichting van weg en omgeving met minimaal gebruik van verkeersborden, belijning, gescheiden rijbanen, drempels etc).

Sturing

- Norm
  - De historische centra, binnensteden en landstadjes krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op instandhouding van het bestaande, historische patroon van wegen, bebouwing, vestingwerken en walburgen.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in historische centra, binnensteden en landstadjes, dan dragen deze bij aan behoud en versterking de mix van functies, het historisch gegroeide patroon van wegen en openbare ruimten en de leefbaarheid. Grote bouwopgaven, zoals bij herstructurering, inbreiding of intensivering van woon-, werk-, en voorzieningen milieus worden ingepast met respect voor de historie, het individuele karakter van de bebouwing en de leefbaarheid, in relatie tot de problematiek van verkeer en parkeren.
- Inspiratie
  - Nieuwe bebouwing is individueel en afwisselend; voegt zich in de structuur van de omgeving.
  - Zorgvuldig reclamebeleid.

3.2 Stedelijke laag • Bebouwingsschil 1900 - 1955

Eenheid

Overzicht bebouwingsschil 1900 - 1955 (indicatief)

Kenmerken

De bebouwingsschil 1900-1955 bestaat uit gemengde stadwijken en woonwijken direct aansluitend op de historische centra en binnensteden. Op sommige plaatsen liggen (voormalige) grootschalige fabriekscomplexen direct aansluitend aan woonwijken. Deze stadswijken kennen een gesloten, compacte vorm (bouwblokken) en zijn veelal opdeelbaar in wijken met eigen karakter. De wijken worden van elkaar gescheiden door doorgaande lanen, singels en stadsstraten. Kenmerkend in de bebouwing is de verwantschap in architectuurstijlen en aandacht voor architectonische details en verbijzondering van gebouwen op specifieke plekken als straathoeken. De schil is op te delen in wijken met individuele panden, gekenmerkt door veel variatie in bebouwing en veel (individueel en openbaar) groen. De wijken op basis van de fabrieksdorp-/tuindorp-principes zijn juist herkenbaar aan een hechte stedenbouwkundige en architectonische eenheid op basis van collectieve principes.

Stationsomgevingen (§3.12) liggen vaak in deze schil. De stadsassen door kruisen deze bebouwingsschil veelal en vormen belangrijke verbindingssassen tussen de stedelijke centra, stationsgebieden en het hoofdinfrastructuurnetwerk rond de steden.

Openbare ruimte: straat, plein, park, singel

Hiërarchie: oud lint van invalsweg, fabriekscomplex, singels

Beeld: eenheid in verscheidenheid / herkenbaar en overzichtelijk stratenpatroon

Ontwikkelingen

- Werkfuncties dreigden te verdwijnen, mede onder druk van milieuwetgeving en schaalvergroting in de detailhandel, waardoor de vitaliteit afnam.
- Hoge verkeersdruk met name rond de stadsassen, stations en direct aansluitend op de binnensteden. Het beeld van de 'verkeersmachine' (waarin rijdende en stilstaande auto's en bewegwijzering het beeld bepalen) wordt soms overheersend. Verkeersstromen en parkeren worden beeldbepalend en bedreigen leefbaarheid.
- Toenemende maatschappelijke waardering voor de bebouwing en structuur van deze wijken leidt tot nieuwe particuliere initiatieven.

Voorbeelden

- Nieuw particulier opdrachtgeverschap in Roombeek in Enschede [supervisor Pi de Bruyn]
- Stedelijk inbreidingsproject in Zwolle
- Industrieel erfgoed op STORK terrein in Hengelo
- Cultuurcluster Het Roozendaal in Roombeek, Enschede [SeARCH architecten]

Ambitie

Doorontwikkeling van de compacte stadskwartieren met de 'gesloten' stadsvorm. Waar maar enigszins mogelijk herstellen van de functiemix. Veel ruimte en aandacht voor zorgvuldig individueel (in de individuele wijken) en collectief (in de tuindorpen en fabrieksdorpen) opdrachtgeverschap. Als daar vanuit de (woon)kwaliteit aanleiding toe is ligt er in delen van deze wijken een belangrijke herstructureringsopgave.

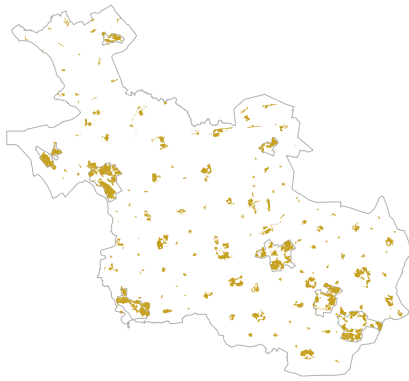
Sturing

- Richting
  - Als herstructurering, inbreiding en toevoeging van bebouwing plaats vinden in de individueel ontwikkelde stadswijken van de bebouwingsschil 1900 - 1955, dan dragen deze bij aan behoud, versterking en vernieuwing van de individuele bebouwing met een eigen karakter en uitstraling. Ontwikkelingen voegen zich in maat, schaal en ritme naar de omliggende bebouwing.
  - Als herstructurering etc. plaats vindt in de tuindorpen en fabriekswijken, dan voegt de vernieuwde/nieuwe bebouwing zich in de structuur van de bebouwde massa en groenstructuur, gericht op behoud van eenheid en eenduidigheid, met oog voor details.
  - Hergebruik/reanimatie cultureel erfgoed.
- Inspiratie
  - Regie op basis van een goed stedenbouwkundig plan op hoofdlijnen biedt vrijheid voor individueel opdrachtgeverschap.

3.3 Stedelijke laag • Woonwijken 1955 - nu

Eenheid

Overzicht woonwijken 1955 - nu

Beelden links en rechts: Herstructureringsplan voor de wijk Holtenbroek in Zwolle [Zwarte Hond architecten] [foto's van de wijk: Jeanine de Boer, Bert Treep]

Kenmerken

De woonwijken van 1955 tot nu zijn planmatig opgezette uitbreidingswijken op basis van een collectief idee en grotere bouwstromen. De functies (wonen, werken, voorzieningencentra) zijn uiteengelegd en de wijken zijn opgedeeld in buurten met een homogeen bebouwingskarakter: buurten met eengezinswoningen, flatwijken, villa-wijken, wijk(winkel)centra. Er is sprake van een tijdsgebonden verkavelingsstructuur op basis van verschillende ordeningsprincipes. Lokaal zijn kleine eenheden die afwijken van het systeem, zoals 'goudkustjes' aan de rand van de wijk. Steeds is sprake van een afgeronde eenheid met duidelijke in- en uitgangen en kunst in de openbare ruimte. Er is aandacht voor de aansluiting op de binnenstad en het hoofdwegenetwerk, maar vaak minder op fietsaansluitingen naar het buitengebied. Soms zijn herkenbare relicten van het oude cultuurlandschap (zoals boerderijen, (zand)wegen of beplantingsstructuren) opgenomen in de wijken. De tijdsgeest van de bouwperiode is af te lezen in de stedenbouwkundige structuur en architectuur. De wederopbouw wijken worden bijvoorbeeld vaak gekenmerkt door een repeterende stempelstructuur

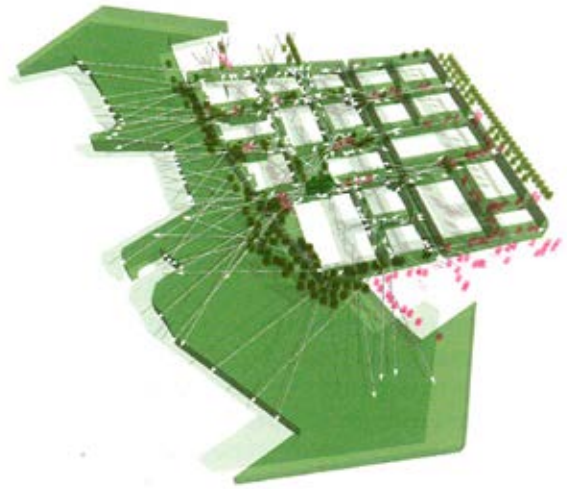
in de bouwblokken, de ruime opzet van de groene ruimte en aandacht voor details zoals deuroplijstingen pergola's boven de entrees, siermettselwerk e.d. Nieuwbouwwijkjes bij kleinere plaatsen zijn niet altijd afgeronde eenheden, omdat de bouwopgave daarvoor te klein was. Vaak is er een buurtje aangeplakt aan de oudere bebouwingsstructuur, zonder relatie met de oorspronkelijke structuur van het dorp of het voormalige agrarische cultuurlandschap.

Openbare ruimte: 'stromende ruimte': straat, plein, park, groenstrook, groenzone, woonerf

Hiërarchie: hoogbouw, wijk(winkel)centra, kerkgebouwen, aansluitingen op de autosnelweg of ringweg

Typen: de naoorlogse 'stempel'-wijken, waar een bepaalde bebouwingseenheid (blok galerijflats, flatgebouw) werd herhaald. Daarnaast de wijken met eengezinswoningen van later datum, zoals hoven en woonerven, VINEX-wijken, Delftse school, etc.

Beeld: grote mate van uniformiteit en collectiviteit of juist extreme mate van variatie.

Ontwikkelingen

- Eenzijdigheid van de eigendomssituatie en de bevolkingsopbouw is in bepaalde wijken aan de orde. Daardoor ligt er een rangorde in kwaliteit(sbeleid) en stigmatisering op de loer.
- Kwaliteit van de woningen voldoet vaak niet meer aan hedendaagse kwaliteits-eisen.
- Gebrekkig beheer en onderhoud van de (soms zeer ruim opgezette) openbare ruimte.
- Herstructurering en verdichting van de naoorlogse woonwijken; daarbij komt soms de verankering aan het grote schaalniveau (stedelijke structuur en stedenbouwkundige eenheid van de wijk) in het gedrang.
- Centrale wijkfuncties (winkelcentra, kerkgebouwen) verdwijnen. De bijbehorende bebouwing heeft vaak een centrale identiteitspalende plek in de wijk, maar dreigt door functieverlies te verdwijnen.

Ambitie

Herstructurering naoorlogse wijken is een belangrijke opgave voor vitale steden. De wijken van na de oorlog behouden hierbij hun eigen karakter. Ook al neemt bij herstructurering het bebouwd oppervlak in de wijken door meer grondgebonden woningen toe, er blijft collectieve ruimte tussen de bouwblokken. Markante gebouwen zoals leegkomende kerken en winkelstrips worden waar mogelijk behouden door ze een nieuwe functie te geven. In de wijken van de jaren '70 en '80 (woonerven) vereisen de kwaliteit van de buitenruimte en de parkeeroplossingen bijzondere aandacht.

Herkennen en benutten naoorlogs cultureel erfgoed (Programma Na-Oorlogs Bouwen in Overijssel, NOBO).

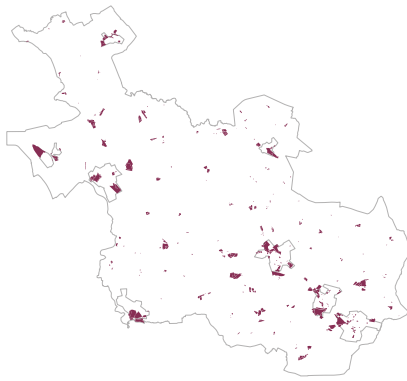
Sturing

- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden de naoorlogse woonwijken, dan voegt nieuwe bebouwing zich in de aard, maat en het karakter van het grotere geheel (patroon van o.a. woon-eenheden en parken), maar is als onderdeel daarvan wel herkenbaar. De groenstructuur is onderdeel van het wijkontwerp.
- Inspiratie
  - Nieuwe functies voor markante gebouwen zoals leegkomende kerken dragen bij aan behoud van het karakter van de van de wijk.
  - Herstructurering van de wijk borduurt voort op de bestaande kwaliteiten van de bebouwing en het stedenbouwkundig ontwerp en verwijst naar de voormalige natuurlijke laag en die van het agrarisch cultuurlandschap door b.v. nog resterende sloten- en beplantingspatronen te benutten danwel te herintroduceren.

3.4 Stedelijke laag • Bedrijventerreinen, werklocaties

Eenheid

Overzicht bedrijventerreinen 1955 - nu (indicatief)

Kenmerken

Overijssel kent verschillende typen werklocaties, zoals bedrijventerreinen, stationsomgevingen, kantoor- en retaillocaties. Bedrijventerreinen zijn functioneel aangelegde locaties aan de rand van steden en kernen. De opzet en verkaveling van bedrijventerreinen houden vooral rekening met de milieuruimte, autobereikbaarheid en (manoeuvrer) ruimte voor vrachtwagens. Het zijn meestal monofunctionele werklocaties die gescheiden liggen van omliggende woonwijken en het buitengebied. Er zijn veel verschillen in uitstraling en ambitieniveau per terrein. De bebouwing is vaak eenvoudig en eenvormig. Op de oudere locaties is veelal sprake van krappe openbare ruimtes.

Naast de bedrijventerreinen aan de rand van een stad of kern kennen we ook binnenstedelijke werklocaties, met bijvoorbeeld kantoren of een mix aan economische functies. Deze binnenstedelijke werklocaties zijn onderdeel van het stedelijk weefsel en hebben geen beperkingen (oa milieu) voor nabij gelegen

woningen of scholen. De bebouwing heeft een stedelijk karakter, vaak met meerdere verdiepingen of hoogbouw. In sommige gevallen heeft industrieel erfgoed een nieuwe impuls gekregen.

Typen: gemengde bedrijventerreinen, kantoorlocaties, retaillocaties (perifere en grootschalige detailhandel, woonboulevards) en stationsomgevingen.

Beeld: bedrijfspanden/-hallen met een ondergeschikt kantoorgedeelte, productielocaties voor industrie, kantoorcomplexen en showrooms. Parkeer- en opslagruimtes aan een netwerk van verkeerslijnen

Foto: Een groene erfafscheiding draagt bij aan de verfraaiing van de bedrijfskavels en het bedrijventerrein, de biodiversiteit en de infiltratiecapaciteit van de ondergrond. Op het Zwolse Hessenpoort realiseert Straatboer een kleurrijke, eetbare tuin met onder andere bonenstaken, tomatenplanten en zonnebloemen. Foto: Jan Bom

Ontwikkelingen

- Toekomstbestendig maken van werklocaties met aandacht voor energietransitie, circulaire economie, klimaatadaptatie, biodiversiteit, veiligheid en representatie. Dit is een gezamenlijk belang van overheid en bedrijfsleven.
- Vergroenen van de buitenruimte om hittestress en wateroverlast tegen te gaan.
- Toenemend belang van hoge organisatiegraad (zoals parkmanagement) en 'gelijkgezindheid van de bedrijven' om verduurzaming succesvol op te pakken.
- Grote vraag naar nieuwe werklocaties.
- De nieuwe generatie werknemers wil bij een duurzaam bedrijf werken. Door de krappe arbeidsmarkt voelen ondernemers zich genoodzaakt sneller te verduurzamen en te vergroenen.

Foto: Duurzaamheid is een belangrijke pijler bij het toekomstbestendig maken en kwalitatief verbeteren van onze werklocaties. Investeren in duurzaamheid is daarmee een win-win voor ondernemers en maatschappij, zoals te zien is op bedrijventerrein 't Lochter in Nijverdal. Foto: Foreco

Ambitie

Toekomstbestendige werklocaties, voortbouwend op de sterke netwerken met een optimale lokale en regionale mobiliteit binnen de Daily Urban Systems. De inspanningen worden gericht op het beter benutten en het toekomstbestendig maken en houden van werklocaties:

- Versterken van de economische functie en kwaliteit door zuinig en zorgvuldig ruimtegebruik.
- Gebruik maken van de unieke locatiekwaliteiten, zoals multimodaliteit (logistiek), milieucategorieën, thematische campussen en economische ecosystemen.
- Rekening houden met het bodem- en watersysteem.
- Ruimtelijke clustering van grootschalige bedrijvigheid (aan de snelweg, multimodaal toegankelijk) en faciliteren hogere milieucategorie.
- Toepassen van de Ladder voor duurzame verstedelijking en aantonen regionale meerwaarde.
- Duurzame inrichtingseisen (klimaatadaptatie, energietransitie, biodiversiteit, gezondheid, circulaire economie, groene mobiliteit en veiligheid).

- De aansluiting op het landschap en de omliggende wijken verbeteren.
- Benutten van eventuele culturele en/of historische waarden.

Sturing

- Richting
  - Ontwikkelingen op of rond werklocaties gaan zuinig en zorgvuldig om met de ruimte, maken optimaal gebruik van de locatiekwaliteiten. Bovendien dragen de ontwikkelingen bij aan het herstel van het bodem- en watersysteem, een toekomstbestendige inrichting (klimaatadaptatie, energietransitie, biodiversiteit, gezondheid, circulaire economie, groene mobiliteit en veiligheid), het verbeteren de ruimtelijke kwaliteit en de verbinding met de omgeving. Bestaande cultuurhistorische en architectonische kwaliteiten benutten.

3.5 Stedelijke laag • Dorpen en buurtschappen

kanaaldorpen [laagveen]

kanaaldorpen [veenkoloniaal]

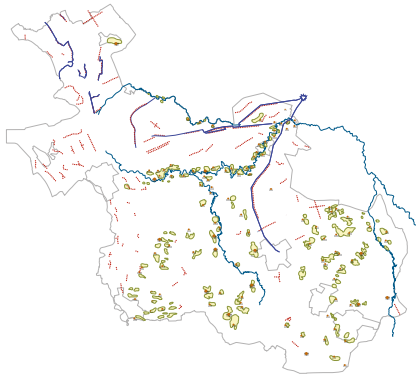

wegdorpen [dijk]int]

esdorpen [flankesdorp]

Eenheid

Overzicht dorpen en buurtschappen (indicatief)

Kenmerken

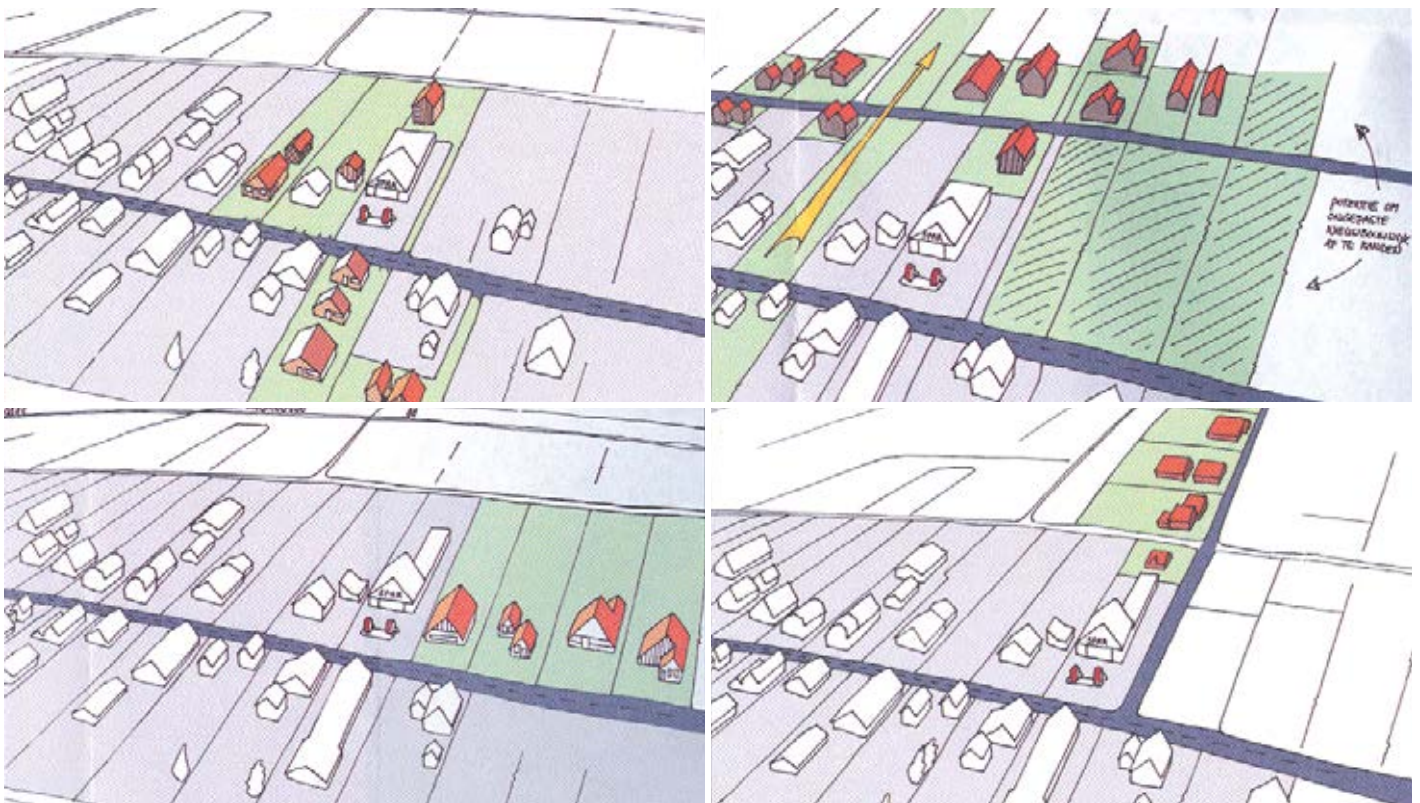
Dorpen en buurtschappen maken van oorsprong deel uit van de agrarische cultuurlandschappen. Vanuit hier werden de omliggende agrarische gronden ontgonnen en daarna vaak eeuwenlang bewerkt. Door de verschillende condities van de ondergrond en de natuurlijke omgeving, ontstond een palet aan dorpen, ieder met hun eigen kenmerken, karakter en kwaliteiten.

Foto's: verschillende dorpstypen

Kanaaldorpen: Ontstaan als de verdichtende ontginningsbasis van de aangrenzende veengebieden. Kanaal of wetering is drager van de belangrijkste bebouwing, functies en infrastructuur.

Esdorpen: Basis van het essenlandschap; vanuit de geclusterde hoeven werden de essen opgebouwd en gecultiveerd. Vrije, informele groepering van hoeven, huizen en voorzieningen in de flank van de es. Open structuur van bebouwing en openbare ruimte.

Wegdorpen: Verdichte bebouwingslinten langs de wegen; formele voorkant van het aan de openbare ruimte, informele achterkant van het lint aan de gebruiksruimte. Ook de dijkdorpen horen bij dit type. De centrale weg als drager van de belangrijke gebouwen, functies en als de belangrijkste openbare ruimte.

Ontwikkelingen

De sterke binding tussen dorp en omliggende gronden is de laatste decennia sterk afgenomen. Veel verbindende structuren, functies, routes beplantingen etc zijn verloren gegaan. Dorpsuitbreidingen hebben ook een andere gedaante gekregen dan de oorspronkelijke dorpen; namelijk die van kleine en grote woonwijken, met een intern gerichte structuur en een grote mate van gelijkvormigheid.

Kanaaldorpen: oriëntatie op kanaal vermindert en nieuwe wijkes en wegenstructuur verdoezelen de lineaire hoofdopzet.

Esdorpen: stramien van groepering van de bebouwing rond de es in de flank wordt verlaten.

Wegdorpen: door het toevoegen van nieuwe bebouwing wordt de functie van de centrale weg als drager van de bebouwde structuur en de openbare ruimte verminderd.

Ambitie

Toepassing van de Overijsselse ladder voor duurzame verstedelijking en toepassen concentratiebeleid staat voorop. Het bontgekleurde palet aan dorpen, kernen en gehuchten van Overijssel blijft gevarieerd. Elke kern ontwikkelt zijn eigen identiteit en bouwt voor op haar karakteristieke structuur en ligging aan het landschap. Bereikbaarheid en voorzieningenniveau zijn belangrijke kwaliteitsaspecten.

Voorbeeld: In de handreiking dorpseigen uitbreiden van projectbureau Belvédère wordt het dorpseigene getypeerd op drie schaalniveaus: het landschap, het dorp en de individuele korrels. Op schaal van het landschap worden verschillende uitbreidingsprincipes aangereikt als inbreiden, dorpsstructuren verlengen, structuren verdubbelen, nieuwe structuren maken [bron: Dorp +]

Sturing

- Richting
  - Kanaaldorpen: Ontwikkelingen dragen bij aan behoud en versterking van de oriëntatie op kanaal als dragende structuur van de functies, de bebouwing en de openbare ruimte.
  - Esdorpen: Ontwikkelingen benutten de verdichtingsmogelijkheden in de flank van de es en behouden het kenmerkende dorpsilhouet met kerktoren en beeldbepalende agrarische gebouwen. De informele groepering van bebouwing wordt voortgezet.
  - Weg- en dijkdorpen: Ontwikkelingen dragen bij aan behoud en versterking van de hiërarchie in de dorpsstructuur met de centrale weg (en dijk) als drager, door nieuwe bebouwing, functietoevoeging, ontsluitingsstructuur en inrichting.
- Inspiratie
  - In kanaaldorpen kunnen gedempte vaarten weer open gemaakt worden.
  - De typering nederzettingvormen op de cultuurhistorische waardenkaart kan inspiratie bieden voor dorpsontwikkeling.

3.6 Stedelijke laag • Verspreide bebouwing

groot agrarisch erf

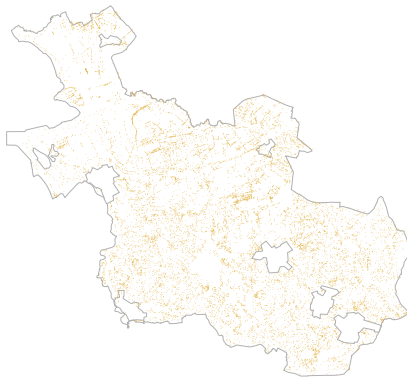

burgererf met paardenweide, hagen en tuin

groot melkveehouderij bedrijf, goed ingepast

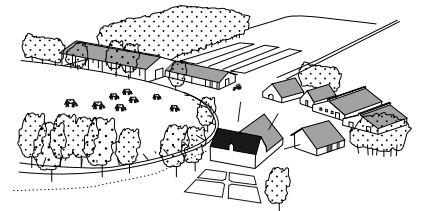
Eenheid

Overzicht verspreide bebouwing (indicatief)

Kenmerken

De agrarische erven hebben van oudsher een hele sterke binding met het landschap. Vanuit het erf werden de omliggende gronden in cultuur gebracht en vervolgens eeuwenlang bewerkt. Elke boer deed dit naar eigen inzicht en afgestemd op de plaatselijke omstandigheden, maar wel volgens de wetmatigheden van het toenmalig landbouwsysteem. Door deze 'eenheid in handelen' ontstonden er samenhangende landschappen, die nu nog steeds herkenbaar zijn: essenlandschap, oude hoevenlandschappen, broek- en heideontginningen, veenlandschappen etc.. Bijzonder is dat elk landschap zijn eigen erftype heeft: de opbouw van erf, erfbebouwing, erfbeplantingen en relaties met de omliggende gronden zijn specifiek voor het betreffende land- schapstype, alsof in het erf de genen van het landschap besloten liggen. Naast erven kent het buitengebied losliggende 'gewone' burgerwoningen met veelal een eigen, individueel karakter en eigen verhaal van ontstaan.

Voorbeeld: inpassing van uitbreiding grootschalig melkveehouderij bedrijf

Voorbeelden: nieuwe stal met architectonische kwaliteit in Zwartsluis

Er zullen steeds meer grote agrarische erven vrijkomen. Zij hebben de potentie uit te groeien tot unieke woon / werk / recreatiemilieus.

Erfransformaties leiden nu vaak tot krimp van erven.

Alleen meer bouwruimte geven, kan leiden tot gemakzucht: er zal worden gebouwd zoals overal gebouwd wordt.

Pleidooi: ontwikkeling van kloeke erfensembles die voortbouwen op de kwaliteiten van de boerenerven.

Waarbij de verruimde bouwmogelijkheden worden gekoppeld aan landschappelijke investeringen, zoals landschapselementen en toegankelijkheid.

Hiervan kunnen ook de landbouw en andere functies profiteren

Ontwikkelingen

Bij de transformatie van de erven vervalt vaak de vanzelfsprekende samenhang tussen erf en landschap. Daarbij heeft de oorspronkelijke 'eenheid in handelen', waarbij iedereen ongeveer hetzelfde deed, plaats gemaakt voor 'diversiteit in handelen': iedereen doet op zijn erf zijn eigen 'ding'. De erven gaan daardoor binnen de landschappelijke eenheid steeds meer van elkaar verschillen. Nieuwe functies bepalen het aanzicht: of een erf in agrarisch gebruik is (grote stallen, werklijnen naar het landschap), er een aannemer of autobedrijf zit (kaal erf met een grote plaat verharding er omheen) of dat het bijvoorbeeld een woonerf is geworden (kleine erf, dicht in de beplantingen en een paardenweide). Deze verschillen zijn zowel in het landschap - als op luchtfoto's - heel goed te zien.

Ambitie

De ambitie is Levende erven! Opnieuw verbonden met het landschap, gaan de erven een serieus te verkennen alternatief woon/werkmilieu vormen. De erven die vrijkomen worden steeds groter, met zoveel bebouwing en opstallen dat ze voor individuele burgers vaak te groot zullen zijn. Sloop van de stallen is in bepaalde situaties een optie, maar soms worden de erven hierdoor zo klein dat ze als het ware verdampen. Deze robuuste erfensembles kunnen door het bieden van ruimte voor extra (vervangende) bebouwing een alternatief bieden voor - een deel van - de woningbouw en bedrijvenopgave elders, mits dit bijdraagt aan de lokale / regionale sociaal-economische ontwikkeling. Door voort te bouwen op de karakteristieken en kwaliteiten van de vaak eeuwenoude erven, ligt hier een kans om unieke, echt Overijsselse woon/werk-, recreatie- en zorgmilieus te ontwikkelen: sterk verbonden met de historie, het omliggende landschap en met veel ruimte voor individuele invulling en expressie. Cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en bouwwerken als identiteitsdrager van erfransformaties benut. Gebiedsgewijze aanpak van herstel erven en bebouwing volgens het 'Streek-eigen huis en erf' concept.

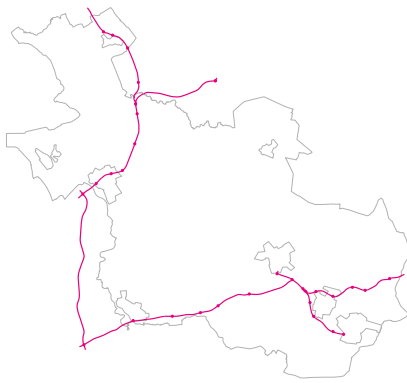
Sturing

- Norm
  - De ontwikkeling van nieuwe erven draagt bij aan behoud en ontwikkeling van de ruimtelijke kwaliteit overeenkomstig de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (zie Omgevingsverordening Overijssel 20xx).
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden op erven, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van de kenmerkende erfstructuur en volumematen, blijft er een duidelijk onderscheid voorkant- achterkant en vindt koppeling van het erf aan landschap plaats. Toegankelijkheid wordt erdoor verbeterd.
- Inspiratie
  - Reanimatie agrarisch erfgoed wordt verder gestimuleerd.
  - Kwaliteitsadvies bij de transformatie van erven bijvoorbeeld via een 'erven- consulent' van het Oversticht.

3.7 Stedelijke laag • Autosnelwegen

Eenheid

Overzicht autosnelwegen (indicatief)

Kenmerken

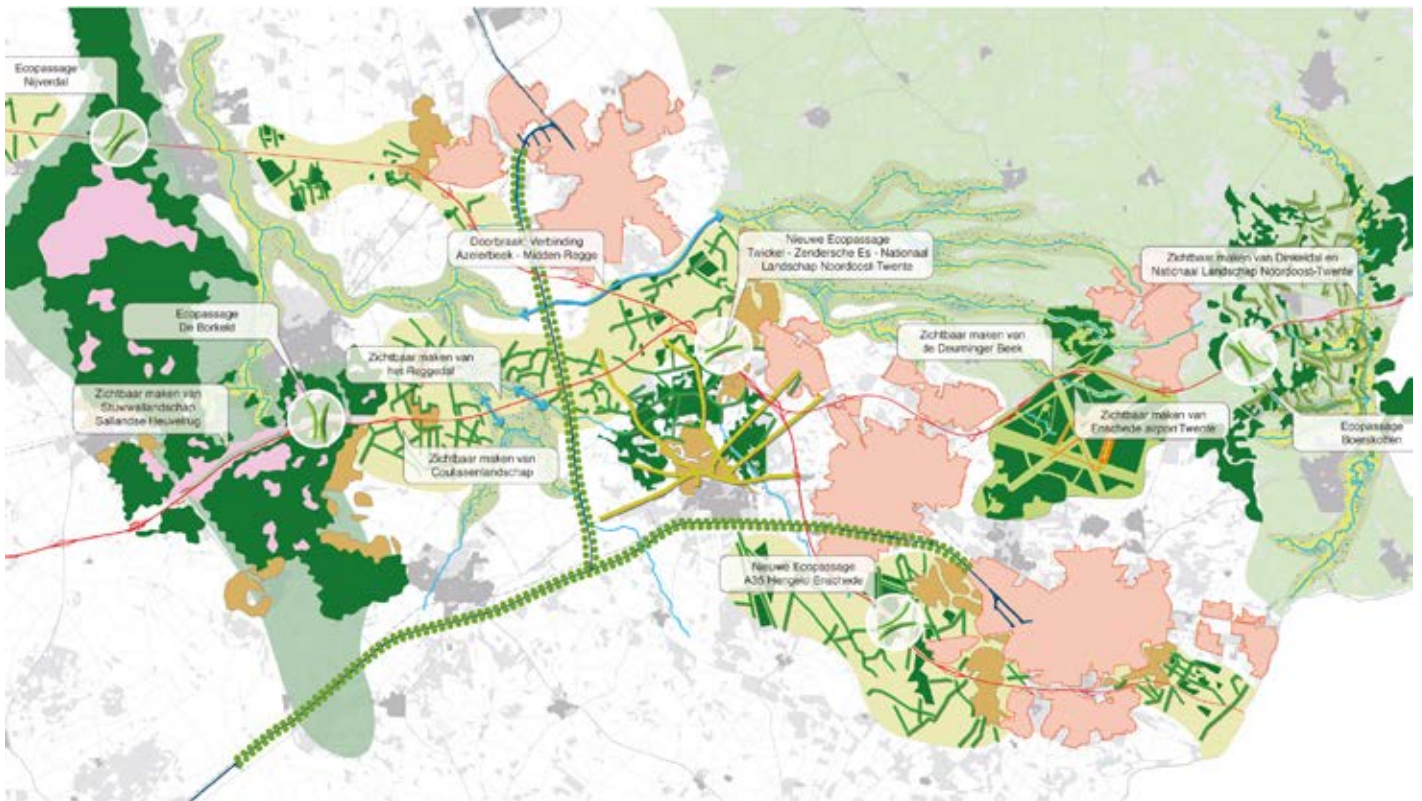
Snelwegen zijn grote doorgaande wegen voor autoverkeer, de wegen liggen relatief 'los' van de landschappelijke setting. 120 km/uur is de norm. De ligging van de huidige snelwegen is deels geënt op vroegere interlokale wegen en bestaat deels uit nieuwe schakels. Snelwegen zijn dragers van en aanleiding voor dynamiek in de vorm van stedelijke ontwikkeling (bedrijven) bij op- en afritten.

Beeld: grootschalige lineaire structuren met veel uitstraling en impact. Zowel de blik vanaf, als de aanblik van de autosnelweg zijn gezichtsbepalend. Afwisseling van stedelijke en landschappelijke panorama's en uitzichten. Knooppunten en afslagen.

Functie: hoofdtransportassen met een internationale, nationale en regionale verkeersfunctie

Tracering: eigenstandige tracering

Beeld: de A1 door de stuwwal van Rijssen [foto: Provincie Overijssel]

Ontwikkelingen

- Steeds drukker en voller autosnelwegennet; meest intensief gebruikte openbare ruimte van de provincie.
- Dichtslibben van de uitzichten.
- Maatschappelijke behoefte aan kwaliteit van het snelweglandschap groeit.
- Toename geluidsschermen.
- Toename vrachtverkeer.

Voorbeeld: zichtbaarheid van het landschap, uit routevisie A1/A35 Twente, VISTA landschapsarchitectuur en stedenbouw

Ambitie

De bereikbaarheidskwaliteit en verkeersdoorstroming staan centraal en bepalen de breedte en het tracé van de weg. Autosnelwegen zijn onderdeel van de hoofdinfrastructuur; het zijn druk gebruikte openbare ruimten en ze worden aantrekkelijk ingericht.

De autosnelweg en het snelweglandschap als compositie krijgen bijzondere aandacht, bijvoorbeeld bij het nationale snelwegpanorama op Deventer vanaf de A1. De inrichting en de vormgeving van de autosnelweg zijn afgestemd op de aanliggende landschap- en stadstypen. De snelwegbeleving wordt een mooie aaneenschakeling van Overijsselse impressies.

Ontwikkelingen aan de autosnelweg zijn altijd integrale gebiedsopgaven. Verhoging van de (externe) veiligheid, beperking van de lichtemissie in donkere gebieden en reductie van de geluidsbelasting horen daar bij. Verknoping met andere modaliteiten en het onderliggend wegennet vraagt specifieke aandacht.

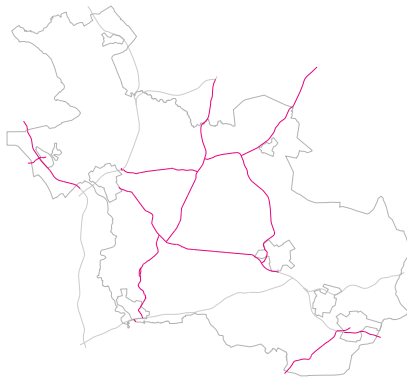
Sturing

- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de directe omgeving van een autosnelweg, dan dragen deze bij aan integrale verbetering van bereikbaarheid.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de directe omgeving van een autosnelweg, dan dragen deze bij aan behoud en versterking van afwisselende en herkenbare uitzichten, (hernieuwde) versterking van de aansluiting tussen autosnelweg en omgeving en opheffen van barrières voor water, mens, plant en dier.
  - Als er nieuwe op- en afritten worden aangelegd en als er ontwikkelingen plaatsvinden aan en in de directe omgeving van op- en afritten, dan dragen deze op- en afritten of ontwikkelingen bij aan het gewenste contrast tussen dynamische en luwe gebieden.

3.8 Stedelijke laag • Autowegen

Eenheid

Overzicht autowegen (indicatief)

Kenmerken

De autowegen zijn onderdeel van de hoofdinfrastructuur. Ze vormen het verbindende regionale autoverkeersnetwerk. De autowegen zijn vaak ontstaan door opwaardering, verbreding en stroomlijning van de oude infrastructuur lijnen. De wegen hebben een heldere oriëntatie: van stad naar stad. Langzaam verkeer (indien al aanwezig) en snelverkeer zijn op autowegen gescheiden, bijvoorbeeld met parallelwegen.

Functie: hoofdverbindingen tussen stedelijke netwerken, ingericht op een vlotte doorstroming

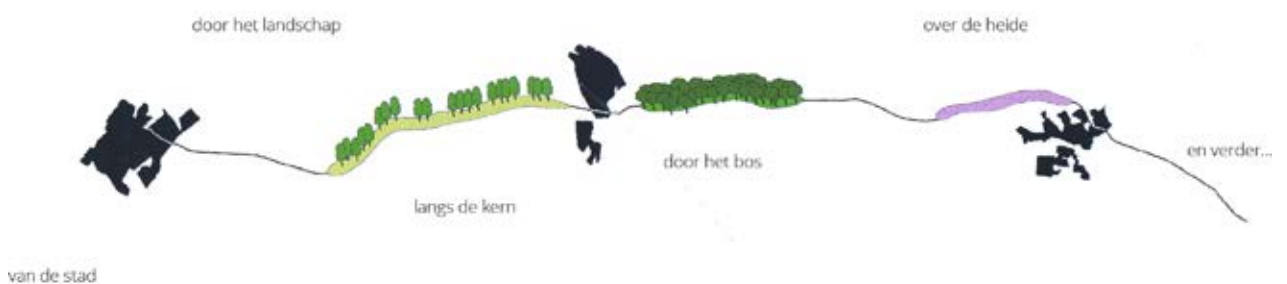
Tracering: eigenstandige tracering los van het lokale netwerk

Karakter: de parkways van de provincie

Beelden: autoweg als 'parkways' met eigen landschappelijke tracering, los van het lokale netwerk, maar steeds met nieuwe zichten en ervaringen. Het zijn de lijnen waarvandaan grote groepen mensen dagelijks de kwaliteiten van de provincie kunnen ervaren

Foto links: huidige autoweg [la4sale]

Foto rechts: Merritt parkway Route 15, Connecticut

Ontwikkelingen

- Aanleg van rondwegen en rotondes als oplossingen voor het doorstromings- en veiligheidsvraagstuk.
- Technische oplossingen en verkeersveiligheidseisen zijn dominant; integraliteit van de opgave wordt soms uit het oog verloren.
- Bij de aanleg van nieuwe autowegen en aanpassingen is vaak een strategie van 'vermijden' gehanteerd: de weg loopt van 'dwangpunt' naar dwangpunt. Dat levert niet altijd mooie wegen op.

Ambitie

De bereikbaarheidskwaliteit is leidend en vraagt aanpassingen aan de infrastructuur (waar mogelijk opwaardering naar 100 km/uur). De autoweg loopt in een 'soepel' tracé over en door het landschap. De doorkruiste landschappen krijgen een duidelijk gezicht naar de weg. De 'parkway' is een goede referentie. Aanpassingen zijn altijd een gebiedsopgave. In plaats van oplossingen met rotondes, zorgvuldige inpassing van ongelijkvloerse aansluitingen. Herkennen van de ruimtelijke kwaliteitsopgave van weg en omgeving bij nieuwe tracering gaat vooraf aan planontwikkeling.

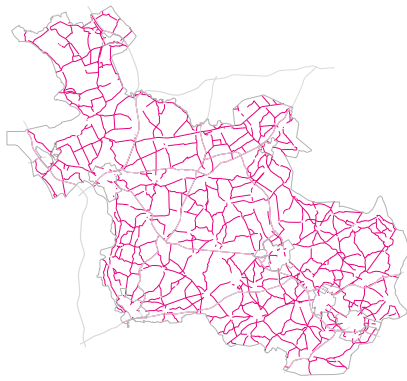
Sturing

- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de directe omgeving van een autoweg, dan dragen deze bij aan integrale verbetering van bereikbaarheid. Het betreft een integrale gebiedsopgave van alle ter plaatse relevante opgaven.
  - Bij nieuwe of aangepaste tracering van wegen komen de kwaliteiten van het landschap en de steden/ dorpen optimaal tot hun recht. Landschappelijke verschillen worden uitgebuit in plaats van genivelleerd. Nieuwe of vernieuwde autowegen vormen een aantrekkelijke landschappelijke structuur van (water) passages, groene kamers, lanen. Als sprake is van een historische route is dat tracé richtinggevend.
  - Nieuwe of vernieuwde (rond)wegen oppakken als een integrale gebiedsopgave: dus ook aandacht voor wat de weg kan betekenen voor landbouw, eventuele uitbreidingen van stad of dorp, recreatie, etc. Extra aandacht vragen de in- en uitgangen van kernen.
  - Doorsnijdingen van kwetsbare gebieden vragen extra aandacht t.a.v. vormgeving en maatregelen ter compensatie van de barrièrewerking of kwaliteits aantasting.

3.9 Stedelijke laag • Gebiedsontsluitings- en erftoegangswegen

Eenheid

Overzicht gebiedsontsluitings- en erftoegangswegen (indicatief)

Kenmerken

Het regionale en lokale netwerk van 80 en 60 km/uur wegen. Volgt de patronen in het landschap. Vaak met bomenrijen 'gestoffeerd' tot lanen. Overijssel kent een schat aan typische laanprofielen, van de Sallandse, de Twentse tot de lange rechte veenkoloniale lanen. De weg vertelt waar je bent, doordat hij de kleur aanneemt van de omgeving. De regionale gebiedsontsluitingswegen ontsluiten gebieden en verbinden dorpen en kernen met de hoofdinfrastructuur. De lokale erftoegangsweg, ontsluiten de erven. Dit is de weg van de mix: alle gebruikers verblijven in één profiel. De overgang publiek (weg)-privaat (erf) is informeel.

Functie: regionale/lokale wegen voor ontsluiting van gebieden of erven

Tracering: wegen zijn deel van het landschap

Karakter: de weg als publieke ruimte

Foto's: mooie gebiedsontsluitings- en erftoegangswegen

Ontwikkelingen

- Door het drukke gebruik, ook door zwaar verkeer, worden de oorspronkelijke profielen kapot gereden.
- Hierdoor raken de laanstructuren versleten. Wegverbredingen en rotondes snoepen delen van de laanstructuren weg zonder dat er iets voor in de plaats komt.
- Door het toevoegen van rotondes en door bewegwijzering wordt de lokale weg steeds formeler, de gebruikersmix staat hiermee onder druk.

Ambitie

Het regionale en lokale wegenpatroon blijft zich voegen in de structuur van stad, dorp en landschap. Het blijft de weg van de mix van gebruikers. Heldere keuzen maken is geboden: of een weg schaaft op en wordt een autoweg, of hij blijft regionaal of lokaal en voegt zich naar het landschap. Dit kan bijvoorbeeld door het opnieuw uitvinden van de Overijsselse lanen. Bij ruimtelijke ontwikkelingen aan of nabij de Twentse, Sallandse of veenkoloniale lanen worden deze waar nodig hersteld. Nieuwe schakels in of verbeteringen van bestaande lokale wegen worden in deze gebieden als laan uitgevoerd.

Bij aanpassingen van de wegen staat de goede relatie tussen weg, landschap, kernen en erven centraal. Er zijn duidelijke in- en uitgangen van kernen.

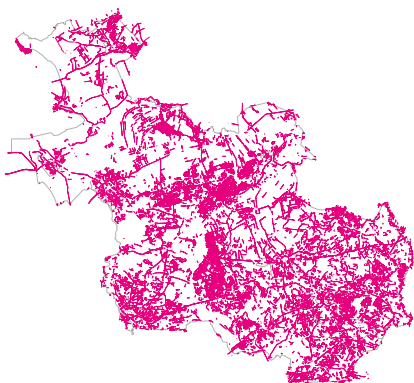
Sturing

- Richting
  - Bij herprofilering van regionale/lokale wegen en bij nieuwe aanleg is zorgvuldige ruimtelijke inpassing van het profiel in de omgeving een vereiste.
  - De weg voegt zich in het landschap en draagt bij aan accentuering van de kwaliteiten van het landschap. Als sprake is van een historische route draagt de vormgeving bij aan de herkenbaarheid van het historisch profiel.
  - Aandacht voor de mix van verkeersoorten (snel-/langzaam- en zwaarverkeer) hoort daar bij.
- Inspiratie
  - Het concept 'shared space' toepassen (een integrale herinrichting van weg en omgeving met minimaal gebruik van verkeersborden, belijning, gescheiden rijbanen, drempels etc).

3.10 Stedelijke laag • Informele trage netwerk

Eenheid

Overzicht van de zandpaden en fietspaden als onderdeel van het informele trage netwerk (indicatief)

Kenmerken

Het informele trage netwerk is het 'langzame' netwerk (wandelpaden, fietspaden, ruitersporen, vaarroutes) van de provincie, dat delen van het agrarisch cultuurlandschap en het natuurlijke laag toegankelijk en ervaarbaar maakt. De oude zandwegen en paden vormen het basisstramien.

Van oudsher verbonden deze routes vaak de kernen met het ommeland en met elkaar. Zo vormde het dorpsplein, de dorpsstaat, de weg naar buiten en uiteindelijk de zandpaden door de velden, een samenhangend netwerk.

De maaswijdte van dit netwerk is sterk afhankelijk van het type landschap. Doordat bepaalde schakels in dit netwerk in de loop van de tijd zijn verdwenen (ruilverkaveling, opwaardering tot hoofdinfrastructuur en individuele ingrepen door particuliere grondeigenaren) is er sprake van discontinuïteit. Onderdelen van het langzame netwerk zijn opgenomen in de nationale en provinciale ruiters-, fiets-, wandel- en vaarroutes.

Functie: landbouwontsluiting, langzaamverkeer, recreatie en verbindingen voor dieren.

Tracering: deel van de landschappelijke structuren

Karakter: informeel en landschappelijk

Foto: zandpad vanuit het dorp, langs de volkstuinten, over de es, over de erven, naar buiten

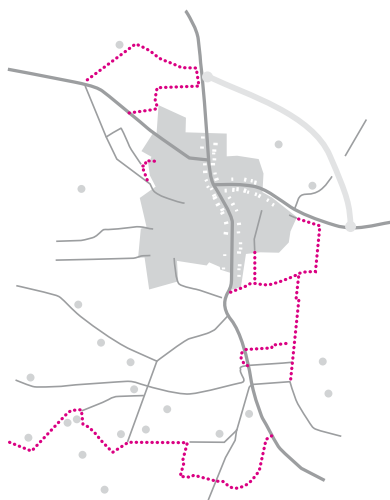
Foto's rechts: te voet, te fiets en te paard door het landschap

Voorbeeld: ommetjesproject Heeten [uit: Landschap Overijssel op de Kaart]

Ontwikkelingen

- Paden verdwijnen doordat woonwijken en bedrijventerreinen het landschap in schuiven. Of doordat (snel)wegen barrières vormen en spoorwegovergangen worden afgesloten. Of door aaneenvoeging van agrarische percelen.
- Anderzijds neemt de vraag naar een beleefbaar en toegankelijk natuur- en agrarisch cultuurlandschap, en daarmee naar verdichting en completering van het padennetwerk steeds toe.

Ambitie

Verschuiving in het verplaatsingsgedrag van auto naar fiets. Opheffen van de discontinuïteiten in het padennetwerk. Een schaalniveau hoger: het fiets- en wandelpaden netwerk wordt op niveau van de regio geïntegreerd tot een compleet systeem onder andere door de aanleg van fietssnelwegen.

Zo kun je bij voorbeeld heel Salland doorkruisen zonder een etappe via een verharde weg. Op deze manier ontstaat er een comfortabel alternatief netwerk om met de fiets naar school, naar het dorp en naar het station te komen. Verbinden van kernen met het buitengebied, ommetjes, gericht op het beleefbaar maken van de directe leefomgeving en het landschap en het verknopen van dit netwerk aan overstapplaatsen aan de hoofd- en regionale infrastructuur. De ligging en de dichtheid van het netwerk worden ingezet om de intensiteit van het gebruik te sturen.

Erfgoed langs het informele trage netwerk wordt benut om de toeristische aantrekkelijkheid van gebieden te vergroten.

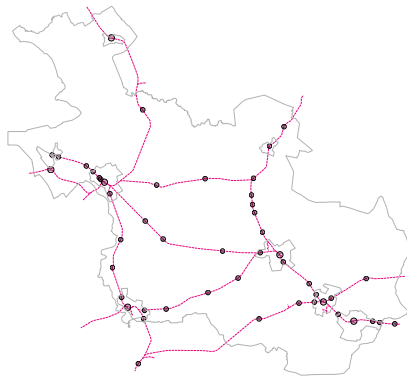
Sturing

- Norm
  - De informele routes en routenetwerken worden in beeld gebracht en krijgen een beschermende bestemmingsregeling, gericht op de continuïteit van routes (vaarwegen, kleine paadjes, zandpaden, kerkepaden, fiets- en wandelpaden en -routes, etc). Bij ruimtelijke ontwikkelingen nabij doorgaande zandwegen, wandel- en fietsroutes worden discontinuïteiten in het netwerk van paden en vaarroutes voorkomen.
- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de gebieden die in de directe invloedssfeer van stad en dorp liggen (b.v. bedrijventerreinen, woonwijken) , dan dragen deze ontwikkelingen bij aan behoud en verkleining van de maaswijdte van het padennetwerk. Nieuwe mogelijkheden voor lange afstands-, wandel- en fietsroutes worden benut.
- Inspiratie
  - Langs informele routes worden de aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waarden zichtbaar en kenbaar gemaakt.

3.11 Stedelijke laag • Spoor met stations

Eenheid

Overzicht spoor met stations (indicatief)

Kenmerken

De (inter)nationale en regionale spoorwegen zijn herkenbaar als lijnen in het landschap. In stedelijk gebied en dorpen vormen ze barrières in verband met hun geringe overstekbaarheid. Tegelijkertijd vormen de stations het hart van een radiaal netwerk in de steden en dorpen. Er is een duidelijke hiërarchie te ontdekken in OV knooppunten; hoofd knooppunten, regionale knooppunten en lokale stations. Rond de stations zijn intensieve woon-, werken voorzieningsmilieus ontstaan. Voormalige spoorlijnen en stationsgebouwen verwijzen naar verdwenen transportassen en vertellen een verhaal over de ontwikkelingsgeschiedenis.

Functie: persoons- en goederenvervoer

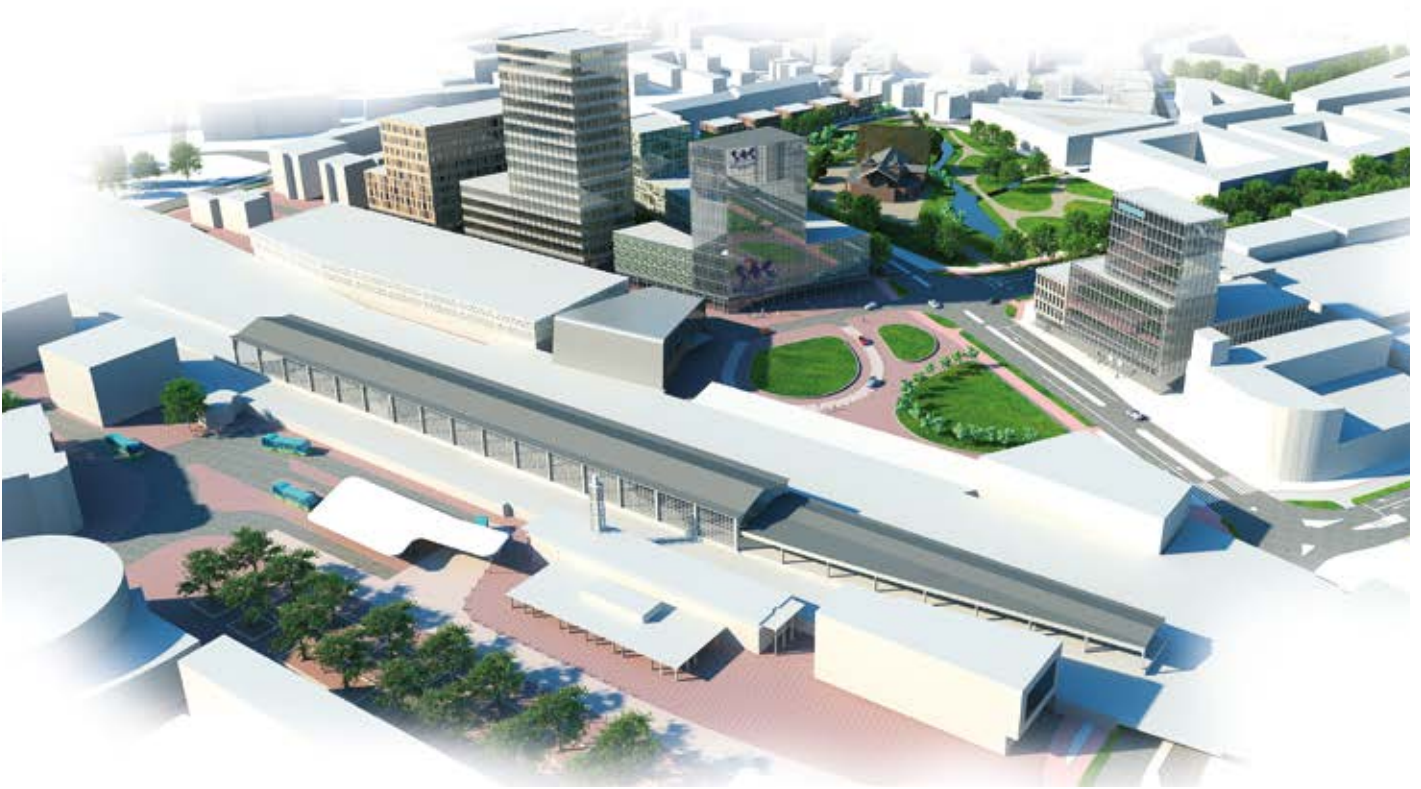
Tracering: eigenstandig

Karakter: stations als overstappunten

Foto's:

- De 'groene looper' bij station Oldenzaal
- Halte in het landschap - station Mariënberg vanaf de voedersilo

Ontwikkelingen

- Stedelijke ontwikkeling keert zich van de stations af in plaats van er naar toe. Daardoor wordt deze potentieel sterke kant van het provinciale vervoersnetwerk onderbenut.
- Vertrammen van lijnen die daarvoor in aanmerking komen.
- Versnellen van (inter)ationale lijnen.
- Uitbreiden van voorstadshaltes op regionale lijnen.

Ambitie

De ambitie is het versterken van stations als 'brandpunten': goed georganiseerde overstappunten tussen (inter)nationale (OV), regionale (OV, auto, fiets) en lokale (OV, auto, fiets en voetganger) netwerken. De verdichtingsmogelijkheden in stationsomgevingen worden benut, bijvoorbeeld ook ondergronds. Er ontstaan mixgebieden van voorzieningen, werken en wonen met een uitnodigende en aantrekkelijke kwaliteit, die met de aard en de positie van het station ('groene' halte, dorpsstation, voorstadhalte, regionaal station, intercitystation, HSL station) in overeenstemming is. Verbetering van de 'spinstructuur' van het fietsnetwerk rondom stations. Herontwikkeling van erfgoed binnen spoorzone incorporeren in planning en financiering.

Voorbeeld: Centraal station Twente (Hengelo). [INBO Amsterdam in opdracht van Projectbureau Hart van Zuid]

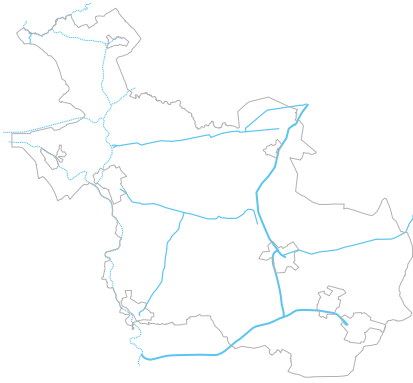
Sturing

- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de stationsomgeving, dan dragen deze bij aan versterking van de 'brandpunt'- werking van stations. Aandachtspunten: bereikbaarheid van stationsgebieden, vergroting van de kwaliteit van publieke ruimtes en benutting van erfgoed en architectonische waarden. Grotere stationsomgevingsprojecten zijn integrale gebiedsopgaven.
- Inspiratie
  - Behoud en herbestemming van cultuurhistorisch waardevolle gebouwen is integraal onderdeel van de exploitatie binnen de herstructureringsopgave.

3.12 Stedelijke laag • Kanalen en vaarten

Eenheid

Overzicht kanalen en vaarten (indicatief)

Kenmerken

Het netwerk van kanalen en vaarten bestaat uit gegraven vaarverbindingen en ontwateringkanalen. Kanalen en vaarten vormen nu lineaire landschappelijke structuren, doordat ze vaak opgedikt zijn met stevige bomenrijen langs de oevers. Bruggen, oevers, kaden, parallelwegen brengen vaak eenheid, doordat ze in eenzelfde handschrift zijn ontworpen en uitgevoerd. Watererfgoed en bebouwing hoort bij het kanaal.

Er zijn twee typen: ontginningskanalen en industriële kanalen, ieder met eigen afmetingen en schaal.

Functie: transport, recreatievaart, Watersysteem

Tracering: eigenstandig

Karakter: monumentaal

Foto boven:

- Twentekanaal, sluis bij Delden

Foto's rechts:

- Monumentale hoogveenvaart bij Dedemsvaart
- Kanaal Almelo Nordhorn, is structurerend in het landschap
- hoogveenvaart
- Twentekanaal

Foto onder:

- gedempte wijk in de veenkoloniën

Ontwikkelingen

De functie van de vaarten en kanalen verandert sterk waardoor de perspectieven verschuiven:

- Intensiever gebruik in het transport- en toervaartnet van de provincie, maakt op hoofdroutes verbreding of verdieping van kanalen en kunstwerken nodig.
- Op andere kanalen is de vaarfunctie verdwenen.
- Daarnaast zijn veel vaarten in de hoogveengebieden gedempt, landschappen en dorpen zijn daarvoor hun oriëntatie verloren.
- Watererfgoed (gemalen, sluisen en bruggen) gaat verloren doordat ze hun functie verliezen of worden vervangen door nieuwbouw.
- Potentieel knelpunt: recreatie- en goederenvervoer gaan elkaar in de weg zitten bij toename van beide typen verkeer over water (zie ook 3.10 informele en trage netwerk).

Ambitie

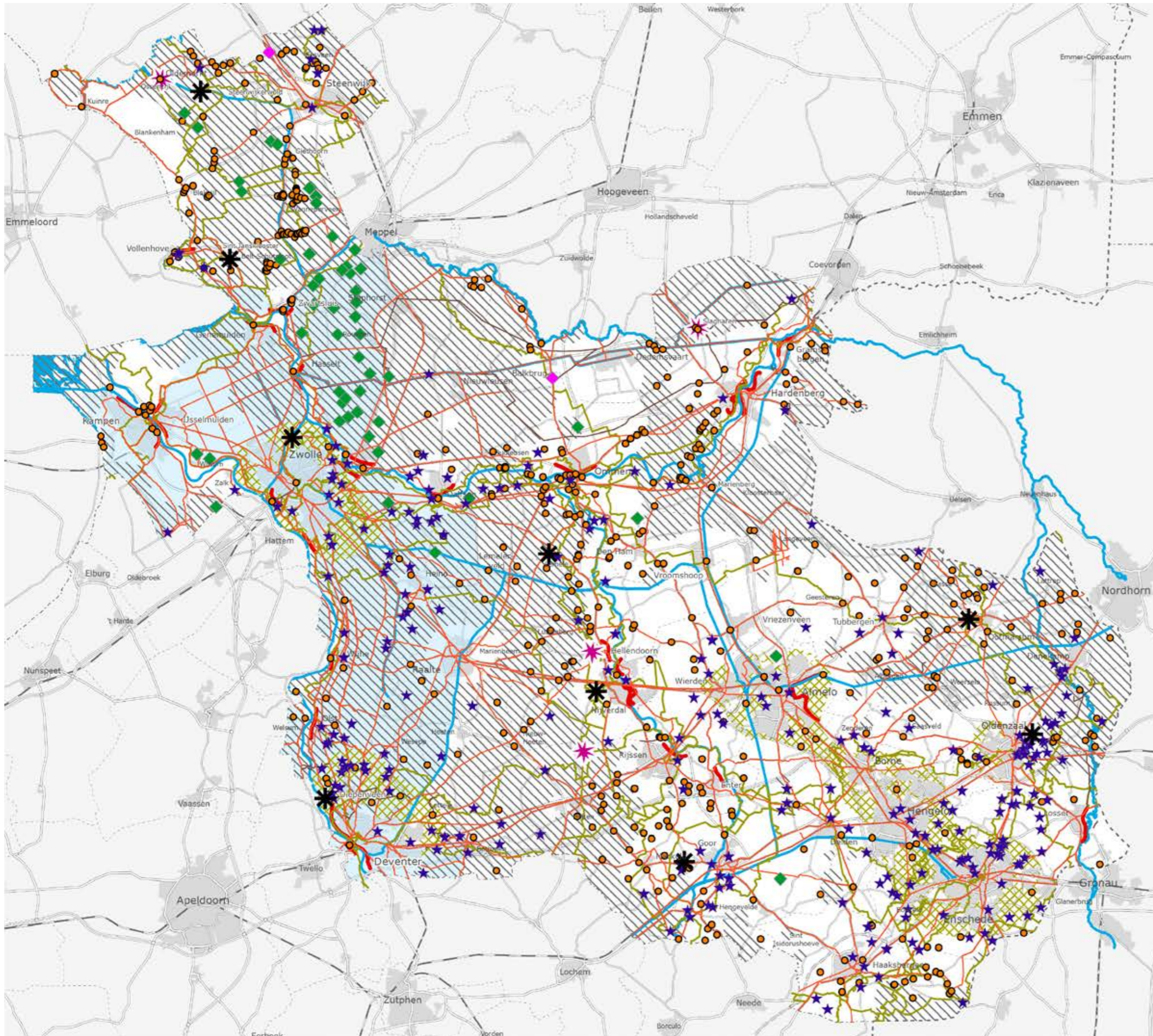
De hoofdvaarwegen, kanalen en vaarten krijgen een belangrijke rol in het transport van goederen. Enkele scharnierpunten met hoofdwegen en spoorlijnen worden regionale overslagcentra. De hoofdvaarwegen krijgen de uitstraling van regionale landschappelijke dragers door de inrichting van de oevers door kaden, door begeleidende beplanting en door de vormgeving van de kruisende infrastructuur. De consequenties van goederenvervoer voor (externe) veiligheid krijgen aandacht.

Sturing

- Richting
  - Als ontwikkelingen plaats vinden in de directe omgeving van kanalen en vaarten, dan dragen deze, voor zover nog aanwezig, bij aan de functie van deze kanalen en vaarten als dragers van verkeer over water.
  - Als ontwikkelingen plaats vinden aan kanalen en vaarten, dan dragen deze bij aan verdere versterking van hun rustige en voorname karakter, behoud en versterking van het watererfgoed als identiteitsdragere en herstel van continuïteit – ook van de begeleidende landschappelijke structuren – waar nodig.
- Inspiratie
  - Op enkele snijpunten met regionale wegen, spoorlijnen en autosnelwegen: toevoeging van logistieke functies.
  - Onderdelen van het watererfgoed (bruggen, sluisen, bedieningsgebouwen, bruggen, begeleidende dijken en paden worden als ensembles beschouwd.
  - De vormgeving van nieuwe bruggen, sluisen en andere werken krijgt extra aandacht.

4 Laag van de beleving

Gebiedskenmerken Laag van de beleving

aanduidingen

- Landgoederen en buitenplaatsen
- Gebieden voor verblijfsrecreatie
- Attracties

Recreatieve routes en vaarwegen

- Wandelroutes
- Fietsroutes
- Kanalen en vaarten

- Stads- en dorpsfronten
- Stads- en dorpsranden
- Balkons en belvédères

Bakens in de tijd

- IJsselinie inundatieveld
- Verdedigingslijnies
- Historische infrastructuur
- Koloniën van Weldadigheid
- Eendenkooien
- Donkerte

nr. 170001_5

Samenhangende kwaliteitsregio's met:

Attractieve steden...(Vb. Centrum van Deventer)

Georiënteerd op haar kwaliteiten...(Vb. Ontwikkeling van Deventer aan de rivier)

Sterk verbonden met het buitengebied (Vb. Rondje rond de es, tussen de kern van tubbergen, via de volkstuinten naar het buitengebied)

Waar natuur en cultuur elkaar versterken (Vb. Landgoed Singraven aan de Dinkel)

4 Kenmerken, ontwikkelingen en ambities

Kenmerken

Met de natuurlijke laag, de laag van het agrarisch cultuurlandschap en de stedelijke laag is het spectrum voor ruimtelijke kwaliteit nog niet compleet. Aan de (relatieve) autonomie van de natuurlijke processen in de natuurlijke laag, het 'nut' van het agrarisch cultuurlandschap en de sociale en functionele dynamiek van de stedelijke laag voegt de laag van de belevingslandschappen de dimensie van het welbehagen, het plezier, de trots en de beleving toe. Deze laag is het domein van de beleving, betekenis en identiteit. De laag van de beleving voegt eigen kenmerken toe, zoals landgoederen, recreatieparken, en recreatieve routes, maar benut vooral de kwaliteiten van de andere drie lagen. Het stelt kwaliteiten zoals de natuur, de productielandschappen en de steden in een ander daglicht en maakt ze beleefbaar en tot een beleving.

De laag van de beleving verbindt het stedelijke met het landelijke. Rijke Romeinen die hun kapitaal verdienden in de stad, bouwden hun villa's op het platteland. In de gouden eeuw brachten de rijke stadse koopmannen de zomers door op door hen gerealiseerde buitenplaatsen. In Overijssel ontwikkelden de koopmannen, de land- adel en later de textielbaronnen buiten, maar in de nabijheid van de steden, hun buitens en landgoederen, op sommige plekken zo dicht bij elkaar dat er landgoedgebieden ontstonden. Vanaf het eind van de 19e eeuw worden de kwaliteiten van het buitengebied geleidelijk aan steeds beter bereikbaar voor iedereen. De recreatie komt op. In het begin heel eenvoudig met een fietstochtje, kamperen op de hei of klein vakantiehuisje. De verblijfsrecreatiecomplexen, de attracties, de routes voor wandelen, fietsen en varen zijn een belangrijkere economische factor geworden. Dit is van invloed op het aanzien, de gebruiksmogelijkheden en betekenis van het buitengebied.

Aan het belevingslandschap ontleent Overijssel zijn 'tijdsdiepte', maar ook zijn 'appeal'. Steeds vaker worden de kwaliteiten uit het verleden ingezet in plannen door daar met nieuwe kwaliteiten, gebruiks- en verschijningsvormen op voort te bouwen.

Belangrijk in deze laag is het oude en nieuwe 'erfgoed' van de provincie. De rivierfronten van Deventer en Kampen, de stadsgezichten van Ootmarsum, de toeristische en culturele trekpleisters met (boven)regionale uitstraling in de steden, de landgoederen van Salland en Twente, maar ook de vuilverbrander bij Hengelo en de balgstuw bij Ramspol (en de nieuwe IJsselbrug van de Hanzelijn).

Ontwikkelingen

Het belevingsaspect en identiteit worden steeds belangrijker pijlers van ruimtelijke kwaliteitsbeleid. De ecologische, aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waarden en de omgang met het erfgoed spelen daarin – zeker in Overijssel – een belangrijke rol. De eervaarbaarheid en de beleefbaarheid van deze kwaliteiten komt in het geding. Enerzijds doordat er meer en meer (gevoelsmatige) hekken om gebieden (natuurgebieden, land- bouwgebieden, recreatiecomplexen, woon- en werkgebieden) lijken te komen en anderzijds doordat er gaten in het routenetwerk voor langzaam verkeer vallen.

De landgoederen en landgoederenzones zijn nu een beeldbepalende kwaliteit. Maar hun exploitatie staat onder druk; bestaande landgoederen vergen een herstel-, onderhouds- en revitaliseringprogramma. Het vinden van nieuwe dragers en kwaliteitsperspectieven voor landgoederen is een belangrijke opgave.

De opkomst en doorgroei van de vrijetijdseconomie vormen een welkome economische factor achter de instandhouding van het landschap. Maar er is nu sprake van te weinig samenhang; recreatieondernemers handelen vaak vanuit het perspectief van de individuele voorziening, terwijl 'collectieve' waardencreatie veel meer op kan leveren.

Recreatieve programma's zouden gericht moeten zijn op het versterken van bestaande gebiedskenmerken en het creëren van nieuwe omgevingskwaliteiten.

In de stadsrandzones/dorpsranden liggen diverse opgaven over elkaar heen. Ze kunnen zich ontwikkelen tot 'rijke' gebieden vol ruimtelijke en functionele hoogtepunten. De keerzijde van de medaille toont het risico: een gefragmenteerd en verrommeld landschap. Het is de kunst hier initiatieven die investeren in ruimtelijke kwaliteit op te sporen, op te roepen en te honoreren. Verbeterde toegankelijkheid en een verdicht routenetwerk zijn essentieel om de stadsrandgebieden beleefbaar te maken.

Ambitie

Sterke ruimtelijke identiteiten als motor voor gebiedsontwikkeling

- De ambitie is de beleving, betekenis en kwaliteit van de leefomgeving te versterken.
- Aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waarden worden zoveel mogelijk behouden en beleefd door mensen dankzij informatie, gebruik en ontwikkeling en vertellen daarmee het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van het Overijsselse landschap.

Zichtbaar en beleefbaar, mooi landschap

- Samenhang vergroten en discontinuïteiten in landschappelijke structuren herstellen. Gebiedskenmerken, monumentaliteit en ruimtelijke expressie van grote ensembles vergroten.
- Beleefbaarheid en toegankelijkheid van het landschap vergroten.

4.1 Laag van de beleving • Landgoederen en buitenplaatsen

Eenheid

Overzicht landgoederen en buitenplaatsen (indicatief)

Kenmerken

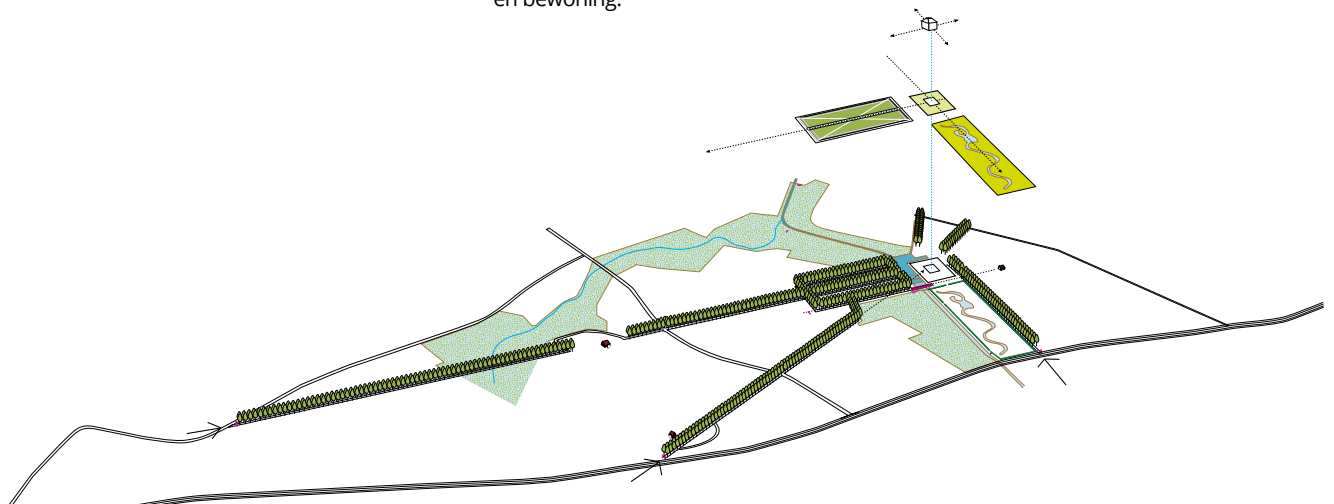
Op landschappelijk of strategisch interessante plekken (bij voorbeeld op een oeverwal langs de rivier) liggen buitenplaatsen en landgoederen. De landgoederen en buitenplaatsen vertellen een herkenbaar verhaal over hun plek in het landschappelijk patroon en in de tijd waarin ze zijn gebouwd. Veel landgoederen en buitenplaatsen zijn nu open gesteld voor publiek, waardoor ze een belangrijke recreatieve rol vervullen. Overijsselse landgoederen onderscheiden zich van landgoederen elders in Nederland door het grote aandeel particulier eigendom en bewoning.

Structuur: samenhangende compositie van bebouwing, parkbossen, tuinen, zichten en routes: het landgoed vormt een ruimtelijke, functionele en economische eenheid.

Karakter: 'persoonlijk' landschap.

Foto links: landgoed de Haere aan een oude rivierkolk van de IJssel

Foto rechts: nieuw landgoed De Natuurderij in Diepenveen (VPxDG – foto Raymond Rutting)

Ontwikkelingen

- Onderhoudskosten en beheerslasten van landgoederen zijn door particuliere eigenaren soms niet meer op te brengen. Verdichting met woonfuncties komt dan op de agenda, de balans tussen de kwaliteit van het landgoed en verdichting luistert nauw.
- In het beheer prevaleert natuur soms boven cultuur, mede door subsidies en wetgeving. Hierdoor staat het culturele erfgoed dat door de combinatie van opstallen en landschap wordt gevormd, onder druk.
- Op willekeurige plekken in het landschap ontstaan nieuwe 'landgoederen' op boerenerven.
- Landbouw vraagt om efficiënt gebruik. Dit gaat soms ten koste van de kwaliteit en cultuurhistorische waarden.

Voorbeeld: Huis, tuinen en landgoed-landschap opnieuw met elkaar in samenhang gebracht, luidt voor het vervallen landgoed een nieuwe bloeiperiode in. Uit: De Kranenkamp, landgoed van de stilte, Stichting IJssellandschap, 2008

Ambitie

De ambitie is het in stand houden en herstel van bestaande landgoederen. De groene raamwerken, de parkbossen, de tuinen, open ruimtes met solitaire bomen worden daarbij als deel van het culturele erfgoed beschouwd. Ze bieden ruimte voor nieuwe functionele toevoegingen, zoals recreatieve functies, publieke voorzieningen, eventueel woningen, als deze de kwaliteit versterken. Bij dit alles mag een natuurgericht beheer niet ten koste gaan van monumentaliteit en het behoud van het erfgoed.

De ambitie is de kwaliteiten van gebieden waar veel landgoederen bij elkaar zitten te versterken en verder uit te bouwen. Dit vooral door op eigentijdse wijze voort te bouwen op de kwaliteiten en landgoed-tradities en landgoederen te verbinden door een samenhangende lanen-, wegen- en padenstructuur.

Sturing

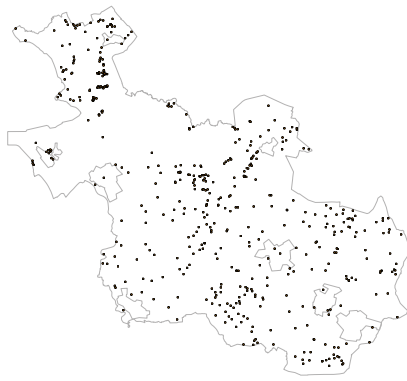
- Richting
  - Behoud en herstel van het monumentale en historische karakter van bebouwing, tuinen, parken en het landschap.
  - Intensivering van bebouwing kan door middel van de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (zie Omgevingsverordening Overijssel 20xx).

4.2 Laag van de beleving • Gebieden voor verblijfsrecreatie

Eenheid

Overzicht gebieden voor verblijfsrecreatie (indicatief)

Kenmerken

Campings, complexen van zomerhuizen/vakantiewoningen liggen veelal in of gekoppeld aan aantrekkelijke natuurlijke landschappen en/of agrarische cultuurlandschappen. Soms voegen deze voorzieningen kwaliteit toe, meestal liften ze mee op bestaande landschappelijke kwaliteiten. De kwaliteit van het omliggende landschap bepaalt vaak de aantrekkelijkheid van de voorziening. Vaak zijn deze terreinen opgezet op basis van een planmatig basisstramien met een sterk door eindgebruikers gekleurde invulling. Ook komen grootschalige bungalowparken voor met een veel uniformer bebouwingstype en planopzet. Iedere gebruikersgroep heeft een eigen kwaliteitsprofiel met bijbehorende kwaliteit voorzieningen.

Karakter: 'lichte stedenbouw', (geen zware interne wegenstructuur, riolering etc) verbonden met de kwaliteiten van het omliggende landschap. Soms alleen tijdelijk seizoensgebonden gebruik. Onderscheidend van 'echte woningen'.

Beeld: recreatiewoningen midden in de natuur

Beeld onder: Sprookjescamping in Hardenberg, de camping van het jaar 2014, uitgeroepen door de ANWB

Ontwikkelingen

- Terreinen worden naar binnen gericht: afgesloten karakter komt de beleefbaarheid niet ten goede.
- Ongewenste ontwikkeling naar permanente bewoning.
- Uitbreiding van de bouwvolumes tot steeds groter, op woning lijkende, gebouwen: de terreinen verstenen!
- Tendens in de recreatiesector: behoefte en ambitie om een kwaliteitsslag te maken en grotere eenheden te realiseren.

Voorbeelden

- 'Zwarte Raven' ; vakantielodges in combinatie met moerasnatuurontwikkeling, Rietveld Landscape.
- Recreëren op een boerenerf in Twente, Droste's Boerderijlodges
- 'Lichte stedenbouw', vakantiehuisjes gemaakt van lokaal hout uit het bos, DAAD architecten
- Survivaltochten in het Vechtdal

Ambitie

De ambitie is de verblijfsrecreatie sterker te verbinden met de kwaliteiten van de omgeving en onderdeel uit te laten maken van het hele recreatieve netwerk. Het aanbod wordt hierdoor specifiek en sterker verbonden met de Overijsselse kenmerken. Tegelijkertijd kan de kracht van de sector dan beter worden benut om de kwaliteit van de omgeving te versterken. Zo kan het aanbod van recreatieve verblijfsmogelijkheden verbreden: in NO-Twente verblijf je op een boerenerf, in het wilde hart midden in de bossen met de reeën voor je huisje. In de Wieden-Weerribben vaar je, bij wijze van spreken, naar je lodge in het rietland. Hergebruik van vrijkomende gebouwen en kwaliteitsverbetering van bestaande terreinen zijn belangrijke strategieën.

Sturing

- Norm
  - Uitbreiding van bestaande recreatiecomplexen kan conform de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (zie Omgevingsverordening Overijssel 20xx).
- Richting
  - De toegankelijkheid van de omgeving neemt toe, evenals de aansluiting binnen-buiten.
  - Herstructurering/ verdichting/uitbreiding gaan gepaard met toevoegen van landschappelijke kwaliteit. De plek van recreatiecomplexen in en aantakking op het grotere geheel van natuur en landschap wordt met die toevoeging verduidelijkt.
  - Vormgeving van gebouwen staat in relatie met bebouwing in de omgeving, of voegt architectonische kwaliteit toe.
- Inspiratie
  - Herbestemmen van vrijkomende agrarische gebouwen voor vrijetijdsbesteding.

4.3 Laag van de beleving • Attracties

Eenheid

Overzicht grote attracties (indicatief)

Kenmerken

Het gebiedskenmerk 'Attracties' omvat een bonte verzameling aan recreatieve voorzieningen, soms publiek, vaak privaat. Het zijn recreatieve (en educatieve) concentratiepunten en veelal toegangspoorten / centra van waaruit de omgeving kan worden verkend. In Overijssel zijn de belangrijkste: Nationaal Park Wieden-Weerribben en Sallandse Heuvelrug, Ponypark Slagharen en Avonturenpark Hellendoorn. Deze plekken trekken grote aantallen bezoekers en zijn voor veel mensen het beginpunt om de omgeving te verkennen. Bij de nationale parken komen de bezoekers vooral voor de beleving van landschaps- en natuurkwaliteit. Daarbij hebben de binnensteden en historische dorpen ook een belangrijke attractieve waarde. Het zijn combinaties van toeristische- en horecavoorzieningen al dan niet in een cultuurhistorisch en/of landschappelijk waardevolle setting.

Karakter: concentratiepunten voor recreatie. Schakelpunten tussen goede ontsluiting, stilte en rust en kwaliteit van natuur en landschap.

Voorbeeld: het Infocentrum IJssel in den Nul

Ontwikkelingen

- Vrijtijdsbesteding is belangrijker factor in de regionale economie.
- De behoefte aan kwaliteit zowel aan de kant van de recreanten als aan de kant van de recreatieondernemers neemt toe.

Ambitie

De ambitie is de recreatieve attracties sterker te gaan verbinden met de kwaliteiten van de omgeving. Het aanbod wordt hierdoor specifieker en sterker verbonden met de Overijsselse kwaliteiten. Tegelijkertijd kan de kracht van de sector worden benut om de kwaliteit van de omgeving te versterken. De attractiepunten bieden bij uitstek de mogelijkheid om gebiedsgerichte ketens van recreatieve routes, verblijfsmogelijkheden, ervaringsmomenten, streekproducten op te zetten, zodat de streek ervan gaat profiteren. Daarbij kunnen ze nog veel sterker fungeren als bliksemafleiders voor gebieden met een geringe draagkracht voor grote bezoekersstromen.

Voorbeeld: Attracties kunnen goed ingezet worden om bezoekersstromen te organiseren, zodat er zowel drukke, levendige plekken ontstaan, als rustige en hele stille gebieden. [bron: Plan Dorst, Bureau Strootman landschapsarchitecten]

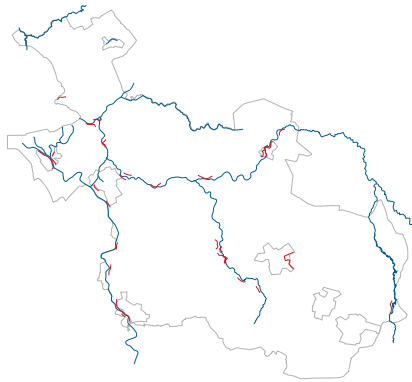
Sturing

- Richting
  - Attracties versterken de eigenheid, kwaliteit en toegankelijkheid van de directe omgeving; ze zijn de vaandel-dragers van het gebied.
  - Attracties fungeren als overstap-punten, goed bereikbaar met auto en/of OV, om van daaruit te voet, te paard met de fiets of boot de omgeving te verkennen.
- Inspiratie
  - Cultuurhistorische en archeologische waarden zijn een potentiële toeristische trekker en kunnen betekenis geven aan of als een toeristische attractie.

4.4 Laag van de beleving • Stads- en dorpsfronten

Eenheid

Overzicht stads- en dorpsfronten, een eerste inventarisatie (indicatief)

Kenmerken

De kwaliteit van het stads- of dorpsfront (veelal aan het water) is dat een deel van het stedelijk of dorps areaal direct aan het landschap grenst. Vanuit het landschap of vanaf het water is er een vrij zicht op de duidelijk gedefinieerde rand van het stedelijk gebied met een herkenbare kwaliteit. Vanuit de stad of het dorp is er vanaf een weg, kade of boulevard direct contact met het landschap. Monumentale gebouwen en nieuwbouw met allure en bijzondere architectuur bepalen voor een groot deel het herkenbare beeld. Voorbeelden van dit type: Ijsselfront Deventer & Kampen, Vechtfronten Dalfsen, Ommen, Hardenberg, Landgoed Almelo.

Beeld: Front van Deventer aan de Ijssel. Hier komen stad, water, natuur, landbouw en beleving frontaal samen.

Ontwikkelingen

- Wegen zijn vaak tussen het stads- en dorpsfront enerzijds en het landschap anderzijds gedrongen en vormen daar een barrière.
- Het open landschap aan het stadsfront of dorpsgezicht staat onder druk van verstedelijking.

Voorbeeld: Stad- en dorpsfronten aan de Vecht, deze worden versterkt in directe samenhang met de ontwikkeling van de water- en natuurprojecten in het Vechtdal [bron: Levende Vecht, Atelier-Overijssel 2006]

Onder: Vecht bij Ommen

Ambitie

Stad en landschap tonen zich van hun beste kant. Creëer balustrades en boulevards waar stad of dorp en het omliggende landschap prominent hun gezicht laten zien en situeer er voorzieningen bij (cultuur, horeca) om van de zichten te genieten. Nieuwe landmarks en hoogwaardige architectuur op beeldbepalende locaties in de stads- en dorpsfronten.

Koester het landschap in de stad waar dit onder de grond is geschoffeld. Combineren van de ontwikkeling van fronten met de water- en/of gebiedsopgaven, zoals ruimte voor de Vecht, is kansrijk.

Sturing

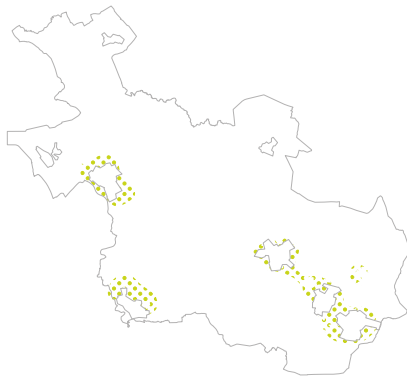
- Norm
  - Cultuurhistorische en architectonische waarden inventariseren en de gewenste ontwikkelingsrichting aangeven.
- Richting
  - Mooie weides, ruimtes of waterlopen aan het dorp of de stadsrand kunnen de nieuwe dorps- of stadsgezichten worden, benoem deze als kwaliteit, beschouw ze als voorkant en zet ontwikkelingen in om deze kwaliteiten te bereiken.
  - Stads- en dorpsfronten benutten om de stad-land overgangen kracht bij te zetten.
  - Bestaand front uitgangspunt bij ontwikkeling, zichtbaar houden van de stad als eenheid.
  - Gebruik bestaande karakteristieke gebouwen en monumenten als 'eyecatcher' en voeg nieuwe toe.
- Inspiratie
  - Zoek naar spannende combinaties van bestaande cultuurhistorische kwaliteiten en eigentijds ontwerp.
  - Ontwikkel architectuurbeleid voor Stads- en dorpsfronten.

4.5 Laag van de beleving • Stads- en dorpsranden

vanzelfsprekende binding tussen stad en land

Eenheid

Overzicht stads- en dorpsranden, een eerste inventarisatie (indicatief)

Kenmerken

De stads- en dorpsrand is een overgangsgebied. Hier is sprake van 2 elkaar overlappende invloedssferen. De randen zijn bepalend voor de identiteit van zowel de steden- en dorpen als het landschap eromheen. De (potentiële) kwaliteit is die van de 'best of both worlds'; stedelijke voorzieningen, verspreid liggende (gewilde) woon- en werkfuncties, padennetwerk in een landschappelijk raamwerk. Dichtbij stad en dorp en toch buiten. Randen gaan niet alleen over de 'functionele mix', maar vooral ook over herkenbaarheid, duidelijkheid, silhouetten (kerktorens, markante gebouwen, bruggen, ed) het je thuis voelen. Markante zichtlijnen op dorpen versterken de randkwaliteit. In de stads- en dorpsranden sluiten recreatieve en utilitaire routes van buiten de stad/het dorp aan op de binnenstedelijke/dorpsstructuur. In deze gebieden komen veel opgaven en belangen samen zoals dorps- en stadsuitbreidingen, infrastructuur, landbouw, landschapsontwikkeling, water en natuur.

Voorbeelden van dit type zijn: noordrand Deventer, noordrand Enschede, oostrand Tubbergen. Buurtschap Zwolle.

wonen in en aan het landschap

wandelroutes

fietsroutes naar buiten

ruimte voor evenementen

landbouw

verpozing

werken en voorzieningen

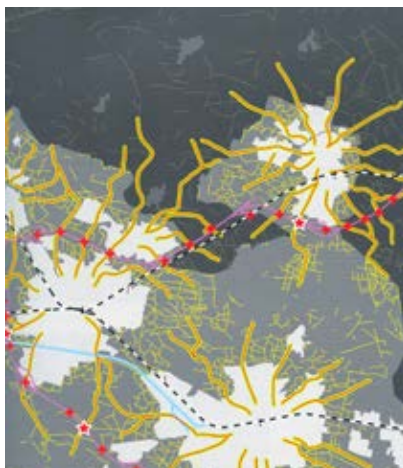
hobbylandjes

volkstuinten

Ontwikkelingen

In de stads- en dorpsranden is vaak versnippering en doorsnijding het probleem. Omdat er niet echt wordt geïnvesteerd in nieuwe dragende structuren dreigt dit potentieel gewilde landschap slechts te worden. Een gescheiden in plaats van een geïntegreerde wereld ligt dan op de loer. Rondwegen sluiten dorpen soms af van het landschap. Sportvelden en volkstuintjes aan de randen zorgen voor een soepele overgang.

Ambitie

Verbind ontwikkeling van woon-, werk- en recreatiemilieus in de stads- en dorpsranden aan hun omgeving met landschappelijke structuren en routes. Stimuleer integrale projecten waarin stedelijke programma's en landschappelijk raamwerk gelijktijdig worden ontwikkeld en gerealiseerd. Tegengaan van verrommeling in de randzones. Bijdragen aan aantrekkelijke mix woon-, werk en recreatiemilieus.

Voorbeelden: Projecten Zenderse Esch en Twentse Stadsranden [Bureau Strootman landschapsarchitecten] 'In stadsranden kun je je tegelijk 'binnen' en 'buiten' voelen.'

Sturing

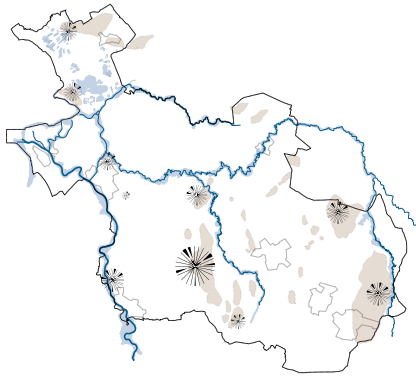
- Richting
  - Behoud, herstel en aanleg van landschappelijke recreatieve routes tussen stad/dorp en land.
  - Slecht barrières tussen stad en land. Verbind de opgaven van dorps- en stadsuitbreidingen en infrastructuur aan de opgaven in de groene stadsranden op een wijze dat de identiteit van dorp of stad en landschap worden versterkt.
  - Bied plaatselijk ruimte voor ontwikkelingen, mits deze voortbouwen aan de versterking van de stad-land relatie.
  - Neem de inrichting van de stadsrand op in de grondexploitatie van bouwprojecten.
  - Maak mooie uitdagende entrees van dorpen en steden.
  - Leg geen rondwegen meer aan die stad en land scheiden.

4.6 Laag van de beleving • Balkons en belvédères

Eenheid

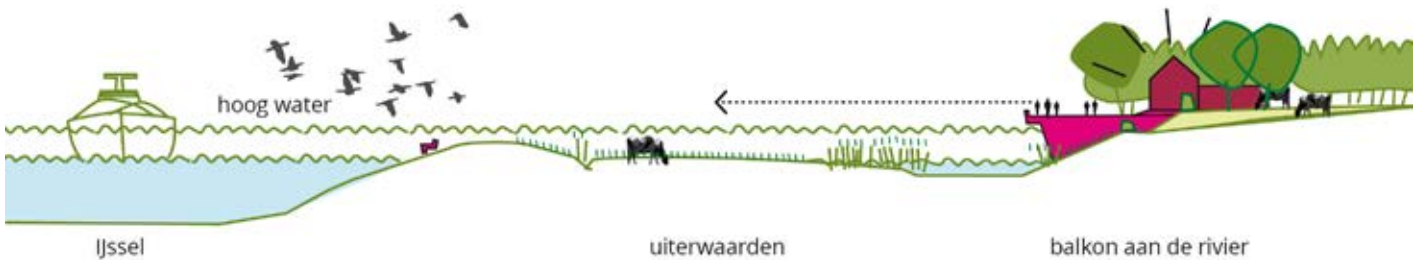

Overzicht balkons en belvédères, een eerste inventarisatie van mogelijke plekken (indicatief)

Kenmerken

Balkons en belvédères zijn formeel bepaalde plekken waar vanaf of waar vandaan het landschap kan worden waargenomen. Uitzichttorens, (stedelijke) balkons, belvédères, maar ook infrastructuurpassages in autosnelwegen en regionale wegen, die de gelegenheid bieden om van het Overijssels landschaps- en stadsschoon te genieten. Het gaat hier om de bewust gecreëerde ervaringen, niet om de terloopse en individuele gelegenheden te over voor waarneming en ervaring van ruimtelijke kwaliteit. Een aantal bijzondere vergezichten, uitzichten en zichtlijnen vallen onder dit type gebieden; denk bijvoorbeeld aan het uitzicht vanaf de Sallandse Heuvelrug en de Twentse Stuwwal, maar ook een aantal uitzichten vanaf de A1 (waaronder het nationale snelwegpanorama bij Deventer), en balkons aan de IJssel en de Vecht.

Voorbeeld: Uitzicht over de Vecht vanaf de uitkijktoren in Dalfsen

Ontwikkelingen

Omdat het recreatief gebruik van het landschap en de belangstelling voor een betekenisvolle leefomgeving met een sterke identiteit toeneemt, neemt het besef en de noodzaak van deze plekken toe.

Ambitie

Er liggen kansen om meer van dit type 'scenic experiences' te realiseren. Zorg ervoor dat ze goed zijn aangesloten op hun omgeving en geen losliggende incidenten worden. Alle vuilstorten zouden belvedères kunnen herbergen.

Voorbeeld: Voorstel voor balkon aan de Ijssel, op de overgang van hoog naar laag, van droog naar nat, van het oude landgoed naar de nieuwe dynamische waterrijke Ijsselnatuur: een nieuwe publieke plek voor de stad. [bron: KeizersRande aan de Ijssel, VPxDG iov Ijssellandschap]

Sturing

- Inspiratie
  - Gemeenten selecteren potentiële belvedères en plekken waar het uitzicht behouden blijft.
  - Richt plaatsen die potentieel geschikt zijn als uitzichtpunt op het omringend landschap in als visitekaartje en 'hoogtepunt' van de omgeving.
  - Maak ze uitmuntend en selectief.

4.7 Laag van de beleving • Bakens in de tijd

duiventil [landgoedensemble]

kerk

industrieel erfgoed

cirkels van mander

toren

ruilverkavelingsbosje

jodenbergje

windmolen

De Kolonie [ensemble]

Eenheid

Overzicht bakens in de tijd (indicatief)

Kenmerken

Bakens in de tijd zijn relictten van diverse aard uit verschillende perioden van de wordingsgeschiedenis van Overijssel. Geologische monumenten (bv pingo's), archeologische monumenten en vindplaatsen, schansen, verdedigingslinies, kapelletjes, religieuze monumenten, historische wegen tot landschappelijke ensembles zoals De Kolonie. Bakens zijn niet alleen (water)torens en andere hoge, kenmerkende bouwsels, ook patronen als de (ruil)verkavelingsstructuur vormen een baken in de tijd. De essentie van de bakens in de tijd is, dat ze de verhalende laag toevoegen aan het landschap. Het zijn belangrijke ingrediënten in de opbouw van gebiedsidentiteit. Het zijn plekken waar 'tijds- diepte' tot intense indrukken leidt.

Polder Mastenbroek [ensemble]

houtzaagmolen

watermolen

aardkundige monumenten

brug

militaire objecten

zwerfkei

hoogveenontginning

nieuwe bakens

Ontwikkelingen

Het belang van bakens in de tijd wordt – gelijk op met de herwaardering van het cultuurhistorisch erfgoed (agrarische en industriële en religieuze monumenten!) – meer en meer ingezien. Al gebeuren er ook nog ongelukken: historisch waardevolle plekken worden opgeofferd voor bijvoorbeeld bedrijventerrein of natuur. Karakteristieke of cultuurhistorisch waardevolle bebouwing wordt vervangen door nieuwbouw zonder dat de mogelijkheden voor herbestemming voldoende zijn onderzocht. Hierdoor blijven kansen voor het behouden en toevoegen van gebiedsidentiteit onbenut.

Voorbeeld: inspassing archeologische monument Havezate Werkeren in de Zwolse wijk Stadhagen

Ambitie

Creëer verbindingen en verbanden tussen bestaande bakens die onderdeel van een groter geheel zijn, maar nu verloren of geïsoleerd in het landschap liggen. Voeg bakens van deze tijd toe. Behoud monumenten, karakteristieke gebouwen en cultuurhistorische waarden door ze bewust in te zetten in gebiedsopgaves. Maak de bakens meer zichtbaar en ontwikkel recreatieve routes langs deze bakens met uitleg over de ontstaansgeschiedenis.

Sturing

- Richting
  - Inventariseer de bakens in de tijd (b.v. beeldbepalende cultuurhistorische elementen of objecten die het verhaal van de streek vertellen) behoud ze, benut en versterk ze, b.v. met inrichtingsmaatregelen, wanneer ontwikkelingen in de nabijheid plaats vinden.
- Inspiratie
  - Voeg bij nieuwe ontwikkelingen bakens in de tijd toe en verbind ze met bestaande bakens.

4.8 Laag van de beleving • Donkerte

Eenheid

Overzicht donkere gebieden (indicatief)

Kenmerken

Lichte gebieden geven een beeld van de economische dynamiek van de provincie: de steden en dorpen, de autosnelwegen, de kassengebieden, de attractieparken, de grote bedrijventerreinen en de gebieden met veel bebouwing. De donkere gebieden geven een indicatie van de 'buitengebieden' van Overijssel. De natuurcomplexen en de grote landbouwgebieden. De donkere gebieden zijn de gebieden waar het 's nachts nog echt donker is, waar je de sterrenhemel kunt waarnemen. Het zijn de relatief 'luwe' dun bewoonde gebieden met een lage gebruiksdruk.

Beeld: Nachtk kaart van Europa

Beeld rechts: De beleving van heldere sterrenhemels in een donker buitengebied met 's avonds slechts de lichten van een enkele boerderij of woning: hier waan je je ver van de stad [collage VPxDG]

Ontwikkelingen

- Autonomo wordt het steeds lichter doordat het bebouwd oppervlak steeds uitbreidt, door verlichte wegen, uitbreiding van kassen-complexen en door de toename van de woon- en werkfuncties verspreid in het landschap.
- Steeds meer maatschappelijke aandacht voor vermindering van lichthinder en onnodige uitstraling naar boven.

Beeld: Toename van licht geeft overlast voor mens plant en dier, sterrenhemels zijn minder beleefbaar

Ambitie

Donkerte wordt een te koesteren kwaliteit. De ambitie is de huidige 'donkere' gebieden, ten minste zo donker te houden, maar bij ontwikkelingen ze liever nog wat donkerder te maken. Dit betekent op praktisch niveau terughoudend zijn met verlichting van wegen, bedrijventerreinen e.d. en verkennen waar deze 's nachts uit kan of anders lichtbronnen selectiever richten. Structureel is het vrijwaren van donkere gebieden van verhoging van de dynamiek het perspectief. De ambitie is het rustige en onthaaste karakter te behouden, zodat passages van auto-snelwegen en regionale wegen niet leiden tot stedelijke ontwikkeling aan eventuele op- en afritten. Bundeling van stedelijke functies en infrastructuur in de 'lichte' gebieden.

Sturing

- Richting
  - In de donkere gebieden alleen minimaal noodzakelijke toepassing van kunstlicht. Dit vereist het selectief inzetten en 'richten' van kunstlicht.
  - Veel aandacht voor vermijden van onnodig kunstlicht bij ontwikkelingen in het buitengebied.
- Inspiratie
  - Behoud van het rustige en onthaaste karakter van de 'donkere' gebieden.

Colofon

Uitgave

Catalogus Gebiedskenmerken
8 november 2023

Productie

Provincie Overijssel in samenwerking met:
H+N+S Landschapsarchitecten/
Van Paridon x de Groot landschapsarchitecten

Kaarten

Beleidsinformatie provincie Overijssel
beleidsinformatie@overijssel.nl

Adresgegevens

Provincie Overijssel
Luttenbergstraat 2
Postbus 10078
8000 GB Zwolle
Telefoon 038 499 88 99

Inlichtingen bij

Programmaleiders Revisie Omgevingsvisie
www.omgevingsvisie.nl
omgevingsvisie@overijssel.nl

Disclaimer

Deze versie van de Catalogus Gebiedskenmerken bieden wij conform het Besluit ruimtelijke ordening elektronisch (digitaal) aan op www.ruimtelijkeplannen.nl. Daarnaast wordt de Catalogus ook in een viewer getoond die u kunt benaderen via onze provinciale website www.omgevingsvisie.nl.

Bij terinzagelegging worden ook analoge versies beschikbaar gesteld. Bij verschillen tussen de analoge en digitale versie geldt de digitale versie op www.ruimtelijkeplannen.nl.